

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 896. 1

א

הדורות הראשונים.

(מאמצע המאה ה"ו עד ראשית המאה ה"ז לסה"נ).

משפחות גינצבורג, אשר תולדותיהן נתאמץ כיד ה' המובה עלינו לתת פה לפני קוראינו, מוצאן, כפי שעלתה בידינו לחקור ולדרוש הדבר, מאת העיר הקטנה גינצבורג אשר בכייערן, אשר כבר היתה בימי הגאון הרש"ל "קהלה מפוארה בכל כלולה, קטנה בכמות בת גילה, וגדולה באיכות רב מפעלה"¹. ברור הדבר כי התיישבו בה בני ישראל קודם הרבה מימי הגאון הזה. מתי התיישבו בה יהודים? — אם באו שמה מגורשי העיר השואבית אולם הסמוכה לה והעומדת על שפת נהר הדאנוי מעבר מזה, אחרי שמלכות שוואבן גרשה במאה ה"ד לספירת הנוצרים את בני ישראל מהסתפח בכמה ערי מדינתה, עד כי נאלצו לעזוב את מקום מושבם ולנוס למקום אחר², ואשר על כן נחא לפי דברי הרב המחבר ספר תולדות היהודים בקורפפאלץ לאמר³, כי מטעם זה קרובות הן המשפחות אולמא וגינצבורג, — או ישוב ב"י בעיר הזאת היה קודם הרבה מזה, כפי השערתנו אנו, — הדבר הזה אי אפשר לנו להכריע. יודעים אהנו אך אחת אל נכון, כי בשם העיר גינצבורג החלו להקרא משפחות בישראל לא קודם מראשית המאה ה"ו, ואך מן העת ההיא ואילך אנו מוצאים את השמות גינץ, גוינץ וכיוצא

¹ שו"ת הרש"ל סי' י"א.

² כן היא החלטת הרה"ח ד"ר ל. לאווענשטיין הרב ממאזנאך שבבארען במכתבו אלינו מיום כ"ה מרחשון תרנ"ו.

³ Dr. Leop. Löwenstein, Gesch. d. Juden in Kurpfalz (Frankf. a. M. 1895) p. 195, Note.

גינצבורג כשם כנוי משפחה¹. הראשון אשר לפי דעתנו כנה את עצמו בשם זה הוא הקצין ר' שמעון גינצבורג מפוזנא אשר על אודותיו נספר בהמשך דברינו, ואחרי אשר זכה האיש הזה להיות לראש משפחות רבות בישראל אשר אליו מתיחסים רבים עוד עד היום הזה, לכן בחרנו את יחוסו של האיש המצוין הזה להיות הוא אצלנו בדרך ספורנו לחוש לחרוז עליו את הפנינים הרבות, אשר מצאנו בספרים נדפסים ואשר לא ראו עוד את אור הדפוס ולהעמיד על ידן גם את האבנים היקרות והמצוינות האחרות אשר באו לידינו. אמנם, למען יוכלו קוראינו לראות מחוזה שלם ונאמן מדברי ימי משפחות גינצבורג בהמשך איזה מאות בשנים, עלינו לשוב ולהתחיל את ספורנו מקורות אבותינו במדינות אשכנז שני דורות לפני ר' שמעון.

אחרי הצרות והתלאות הגדולות, אשר מצאו את אבותינו בארצות הגרמנים על ידי הכומר העריץ יואנו די קאפישמראנו (1453), אשר עמד עלינו ועל ספרי קדשנו לבלותנו, אחרי אשר גורשו כמה קהלות ישראל מעל אדמת אשכנז וילכו לנוד למצוא מנוח לכף רגלם בארץ מורקיי ובארצות אחרות זעיר שם זעיר שם, היתה העיר פורטו אשר במחוז ווירונה באמליא המדינה גם היא מקום מקלט לאובדים והנרחים האלה, אשר התישבו בה למצוא מרגוע לנפשם העיפה מחמת המצוק. אמת, כי מי נחר אדיני, השומף ועובר את העיר, הביאו עוד להם כפעם בפעם בשורות לא טובות מאת אחיהם הנשארים מעבר להררי אלף, וגם מספרד נשמע אחרי זמן קצר קול שאון ברעש, קול יללת שלש מאות אלף נפש המגורשים גם הם מארץ מולדתם בימי פרדיננד ואיזאבל ללא (1492), אבל נדחי אשכנז בפורטו מצאו להם בכל זאת מנוחה בעיר מקלטם זו וישבו בה לבטח. בעיר הזאת, אשר היתה ערש ילדותה של המשפחה הנכבדה בישראל „רפאפורט“², ישב בימים

¹ הרב החכם ד"ר ד' קויפמאנן בספרו „המצוין“ ר' חיים יאיר בכרך אונד ויונע אהנען“ (טריער 1894) צד 45 הערה 1 מתליט לאמר: „דיע אידענטישאַט פֿאָן גינץ אדער גוינץ מיט גינצבורג איזט אויך זאנשט אויס דעם גרינעם בוכע פֿאן ווארמס קלאר ערוויענען“. על אודות משפחות גינץ עיין ב[מ]לואים שבסוף ספרנו אות א'.

² הר"ש כרמולי, העורבים ובני יונה (רערעלהיים תרכ"א) צד 2.

ההם איש אחד, אשר חכמים רבנים ורווני ארץ מחלציו יצאו, ויהי גם הוא לראש משפחה מצוינה בישראל. האיש הזה הוא הרב דוד א' ר' יחיאל מפורטו.

נרחי ישראל בפורטו עוד טרם הספיקו להתרפא מן התלאות, אשר מצאום בארצות שונות, ועל כן אין פלא כי הסתפקו במועמ. נקל להבין כי כל חצצם וכל ישעם היה, כי יונח להם ולא ירגזום עוד ממנוחתם, ואז היו שבעי רצון ומאושרים. אנשים החיים באופנים כאלה כמובן קצרי יד המה לעשות גדולות בעולם החכמה והמעשה, כי דים שהם חיים, וכלום צריכים הם עוד לתענוגי בשר ורוח. אמנם מה שלא יכל להיות בימי ר' יחיאל דוד ב'. ובימי ר' אברהם בנו¹, אפשר היה כימי נכדו, ר' שמעון גינצבורג, אשר נולד לאברהם.

דוד ג'. החכם הקצין הר"ר שמעון (רס"ו (?)—ש"מ, 1586—1506c) הוא, כאשר הגדנו לעיל, הראשון, אשר נשא את הכינוי גינצבורג, ועל כן לא נשגה בחשבנו אותו לאבי הגינצבורגים. מאין לקח לו ר' שמעון את כנויו זה? על זה יש תשובה ברורה: על שם העיר גינצבורג הוא נקרא בן, כי זה היה דרכם של רבים בימים ההם שהיו נקראים על שם עיר מולדתם או עיר מושבם התמיד. כמוהו בן גם בניו אחריו נקראו גם בן כניויו אולמא על שם העיר הסמוכה לגינצבורג, עד כי שערו בצדק רבים מכותבי דברי הימים כי משפחות אולמא וגינצבורג קרובות הן זו בזו, ואיזה מהם גם החלימו כי לא שתי משפחות הנה כי אם משפחה אחת, אשר נקראה פעם בשם אולמא ופעם בשם גינצבורג. מן המנהג הזה להקרא בשם עיר מולדתם או עיר מושבם התמיד, אשר שרר בימים ההם, נובל ללמוד כי ר' שמעון היה בן העיר הזאת, או העיר אולם, ועל כן היה נקרא על שמן. ובאמת, העיר הקמנה גינצבורג השוכנת על אשר נהר גיניץ ברדתו אל הדאנוי היתה מקץ המאה השלישית (היא ראשית המאה השש עשרה לספ"ג) עיר מקלט לבני ישראל, ותהיינה הערים השכנות שבשוואבען, גינצבורג ואולמא, מאות בשנים רצופות מקים תורה לבני ישראל וערי מסחר

¹ ס' טוב הואי לה"ר דוד ב"ר נתן גרין הוט, דיני שו"ב בדרך שו"ת, ואחריו מגדל דוד דרושים ופשיטתים ע"ס בראשית (פפר"מ, בנת"י = תס"ב, 1702) בשער הספר.

להוריד סחרם ומערכם באניות ולהביאם דרך הראנוי לאַסטעררייך, אונגארן וארצות הסלאווים. העיר הקמנה הזאת, אשר היתה לשם ע"י החסידים ויראי השם שבה¹, ועל ידי רבה „החסיד והישיש ר' אייזיק הלוי“² שהרביץ בה תורה בימי מהרש"ל והרמ"א יותר משלשים שנה, זכתה לשם גדול על ידי עשרו וכבודו של ר' שמעון גינצבורג. ואף כי לא יחיד היה ר' שמעון בזמנו, אשר נשא שם גינצבורג עליו, כי מוצאים אנחנו, למשל, גם את שם הרב ר' יוסף ב"ר יצחק הלוי איש גינצבורג, אשר יצא בקהל רבנים נגד מוציאי הלעז על משפחת מהר"ל מפראג, ואת ר' שמעון לוי גינצבורג בהר"ר יהודה, אשר מצא ספר יריעות עזים בכ"י ישן והדפיסו בוויניציא³, אמנם בכל אופן הוא היה הכי נכבד בעיני בני עמו מכל הנקראים בימיו בשם זה, וגם כאשר הגדנו לעיל, הוא הראשון אשר ספח שם העיר הזאת אל שמו, יען כי שני אלה: ר' יוסף הלוי הנ"ל נמצא בקהל כמה רבנים רק בערך שנת שמ"ח (1588)⁴, ור' שמעון לוי הנ"ל הדפיס את הספר ההוא בשנת שנ"ז (1597), ובכך נמצא, כי הם היו מאוחרים מעט ממנו בזמן, ועל כן אפשר כי ממנו ראו וכן עשו גם הם להקרא בשם עיר מושבם כמוהו. מי עזב את פורטו עיר מושבו של אביו זקנו, אם הוא בעצמו, או אביו ר' אברהם עבר את הררי האלפֶען, ויביאהו הנה, לא נודע, אך זה קרוב לשמוע, כי ע"י המסחר שעשה בסחרות שוואבען והורידן באניות למדינות אחרות עלה למעלה ראש „והתעשר בכמה פעמים מאה אלפים זהובים“. בעושר גדול ורב כזה, אשר לפי עדותו של ר'

¹ ס' כנסת יחזקאל (אלטונא תצ"ב) דף ס"ד ע"ב סי' ג"א באמצע התשובה מובא תוכן עדות של „ג' מטיבי צעד בגינצבורג“.

² הגא אשר הרש"ל והר"מ פאדוה קנאו לעלבון התורה בשבילו, כאשר נספר להלן. עיין שו"ת רש"ל (לובלין) סי' י"א, ושו"ת הרמ"א (המבורג, ת"ע (?)) סי' צ"א, דף צ"ד עמוד א' וג'.

³ יריעות עזים על מצות התורה בדרך חרוזים לר' שמשון ב"ר שמואל ירושלמי (באוה"ס לבן יעקב נדפס בטעות, „שמעון“) נדפס בוויניציא שנ"ז (ברכה עד בלי די לפ"ק).

⁴ עיין חבור נתיבות עולם למהר"ל מפראג (יוזעפאף תקצ"ו) נתיב הלשון פרק ט' דף ס"ג עמוד ג', והערותיו של הר"ר הר' נחום ברילל מפפר"מ בהכרמל החדשי שנה ג' (1878) חוברת י"ב, צד 657.

דוד גאנו¹ „לא היה בדורותיו באחד מבני עמנו באשכנז“, יכל ר' שמעון לנסוע גם הוא לרגלי מסחרו לארצות שונות, ואף כי היה „למדין“, חסיד ועניו מאד“, בכל זאת יפירותו של יפת אשר ראה שמה לקחה את לבו. בעיר וויען ובעוד ערי באַהמען ואחרי כן בפולין, שעבר לרגלי מסחרו, ראה הרבה חכמים מלומדים מבני הארץ, הכין דרכם ותחשק נפשו גם הוא ללמוד חכמות ומדעים, ומתמטיק ואסטרונומיה היו משאת רוחו, ויהי ר' שמעון „לחכם חרשים נבון דעת“ ומלומד. בחכמתו ועשרו הרב מצא לו מהלכים לרבי מדינת פולין ואציליה, אשר התרועעו עמו, והם הציגוהו אח"כ לפני המלך סיגזימונד אויגוסט²; ר' שמעון מצא חן גם בעיני המלך, ותנתן לו הזכות לבא לפניו בחצר המלכות. כנראה העתיק או הר"ש מושבו לפאָוען³. כה חי האיש המצוין הזה בגדולה ובעושר עד זקנה ושיבה ויוכה גם לבנים מהוגנים. ר' שמעון חי קרוב לפ' שנה וימת בשיבה טובה זקן ושבע ימים בשנת שמו"ו (1586).

את תכונתו של הר"ר שמעון בדרכי מסחרו ואת כבודו וכבוד עשרו נוכל לראות ביתר שאת מדברי מקרה אחד שהמיל או סער גדול בעולם הרבנים. מעשה שהיה כך היה: הר"ר שמעון קבל רשיון מאת הקארדינאל הנמוך הנסיך להושיב שתי משפחות עבריות באַבערהויען, ויבחר בירידו ר' נתן שאמין להיות הוא אחד מן הנהנים מזכותו זאת, ועוד נתן לו כסף להתעסק שם במסחר, ורק תנאי התנה אתו, כי מן הרווח אשר ירויח מכספו יהן רביעית לו, ולהכלית זו עליו היה לנסוע פעם אחת בשנה לגינצבורג מקום מגורו של ר"ש לתת לו דין וחשבון מהכנסותיו. בשנת שב"ד (1564) חדל הר"ר נתן לתת דין וחשבון למיטיבו ובחפצו להמלט מתביעות הר"ר שמעון העתיק מושבו לפֶרנַקפֶורט דמיון. לא נודע לנו מדוע לא עלתה בידי בנו של ר"ש מו' לעמלן (הוא הר"ר אשר אהרן הנזכר למטה) אשר שלחו אביו „לדבר עמו

¹ צמח דוד סי' שמו"ו. הר"ר דוד גאנו היה תלמידו של הגאון ר' אליעזר טרויש אבד"ק פראנקפורט בן דודו של ר' שמעון גינצבורג.

הסופר. T. Czacky. Rosprawa o Zydach (Wilna 1807) p. 93 Note (k). משאצקי מביא תוכן דבריו הקארדינאל קאמענדאָני במכתבו כ"י, אשר לפי השערתו ברש"ג הוא מדבר.

³ עיין שו"ת הרמ"א סי' צ"א (דף צ"ה ע"ג) שם נדפס בטעות פזונא וצ"ל

על צד השלום ולפשר עמו", אך זה ידוע, כי הר"ש בראותו כי לא יצלה בידו לעשות פשרה על צד השלום, ויצא נגד בעל דינו בתוקף חוקי הארץ ויסגור ע"י פקידי הממשלה כחותם מלכות את ביתו של הר"ן והן ואת רכושו עד אשר יאות לבא לפני בי"ד ישראל שבגניצבורג, ע"פ הזמנתו של האב"ד דשם הר"ר אייוזיק הלוי בגורת נח"ש. בימים ההם היה בפפד"מ ועד של רבני אשכנז שנקבצו „להתיעץ ולהתבונן בצרכי האומה הישראלית בשטח אשכנז", והר"ן נתן השתמש במקרה זה ויבא לפני הועד בקובלנא על הר"ש לאמר, כי בשום אופן אינו חפץ לבא לידי פשרה אע"פ שבתחלה נתרצה לזה, וכי עוד הוציא עליו שם רע לפני שלטון עירו כי איש מרמה הוא. הועד נכנס לעובי הקורה של המריבה שבין שני הצדדים האלה ויכתוב (ער"פ שכ"ד) לעומת הר"ר שמעון מכתב מלא מרורות ודברי מוסר ואזהרות חתום בידו חמשה רבנים ¹, ואחרית דבריהם היתה, כי יבאו בעלי הריב לעשות פשרה ביניהם לפני דיני ישראל לא בגניצבורג ולא בפפד"מ, כי אם במקום הממוצע לשניהם. הר"ר אייוזיק הלוי האב"ד מגניצבורג, שהיה מקודם מינא בלבו נגד רבני וורנקבורט בדבר החרם שהטיל על איש אחד ר' יוקב צורף שמו והם כמלוהו, ראה במעשה הועד הזה חלול כבודו, ויכתוב מכתב להאב"ד מפ"פ הר"ר אליעזר טריווש ברגו וכעס לאמר כי רע בעיניו המעשה שעושה הועד וכדומה. הר"ר אליעזר גם הוא לא ממנ ידו בצלחת, ובדברים כוטים מוכיחו (בכ"מ בספירה שכ"ד) בדבר החרמות והגזרות שמשתמש בהם, ובאחרונה מבקש מלפניו, כי יסכים גם הוא להצעת רבני הועד בענין הפשרה שבין הר"ש והר"ן. או בערה חמתו של הר"ר אייוזיק עד להשחית, כי לפי דעתו נכנסו רבני פֶּרְנַקְפֹּרְט לרשותו שלא כדון, והמעט מהם כי לקחו בעל דין אחד תחת כנפי חסותם שלא כדת וכותבים מרורות אל השני מבלי גלות מזה את און רב העיר השוכן כבוד בעיר מושבו של בעל הדין השני, עוד פוגעים הם בכבודו אשר כבר הגיע לזקנה. ויצאו רבנים רבים להגן על כבוד הר"ר אייוזיק

מונא. גראָ טיץ IX, 448 אומר כי היה הר"ש ראש ליהודי פאזען וכי היה רופא המלך, וכנראה נפלה טעות בתרגום דברי משאצקי הנ"ל, עיי"ש.
¹ הלא הם: הר"ר יעקב אבד"ק וירמיישא, הר"ר שניאור ב"ר שמואל, הר"ר משה יוסף ב"ר שמואל שפרינץ, הר"ר אליעזר טריווש אבד"ק פפד"מ, והר"ר קלונימוס ב"ר קלונימוס ז"ל כהן.

המחולל „יוקנאו לעלבון התורה“, ובראשם היה הגאון מהר"ר מאיר קאצענעלענבויען מפארוה. אם הרמ"א, שכנראה מספרו (שו"ת סי' י"ז) לא נעלם היה ממנו דבר הריב הנ"ל, לא התערב בדבר הריב שבין רבני פֶרנקפורט ובין רבני שוואבען, אין לתמוה, יען כי הר"ר שמעון היה, כאשר נספר להלן, מחותנו של הרמ"א, וע"כ לא יאחה היה לו להכניס גם הוא ראשו בענין זה, אבל אם הרש"ל, שחי גם הוא בימים ההם, לא בא בין המשככים את המריבה, — פלא הוא. ר' שמעון נזכר בכל המכתבים ההם (מלבד מכתב הועד מפפד"מ הכתוב אליו כנראה מפי הר"ר נתן איש ריבו) בכבוד גדול ומתואר בתואר הקצין, וביחוד המכתב של בני הישיבה מיום ט"ז טבת שכ"ה, ששם כמוהו כר' נתן מתוארים בתואר „גדולי המדינה“, „היקרים והנכבדים“. אחרי המכתב האחרון הנכתב בנחת, התפשרו כנראה הצדדים, והשלום בא על מכוננו.¹⁾

כמו אצל כל עשיר ואיש תקיף כן גם להר"ר שמעון היו מקנאים רבים, אשר עינם היתה צרה בעשרו וגדולתו, ומהם איש אחד עוד קם עליו ויעליל עליו עלילות שוא לפני שופטי המדינה, למען הביא לו הפסד מרובה. הר"ר שמעון הפיץ להציל א"ע מיד מוסרו זה ולנקום ממנו נקמתו, אך לא עשה מאומה עד אשר שאל את פי רבותיו ואת פי הגאון הרש"ל להתיר לו את הדבר הזה, הרש"ל התיר לו לקחת נקם מיד מוסרו רק באופן אם „עדיין חמת המוסר עליו וחרבו של עשו שלופה בידו ופיו פתוחה לבלעהו חנם“²⁾. ר' שמעון כנראה הכיר את מצבו הרם בתוך אחיו, כי עשיר היה ואיש נכבד בכל, ועל כן כאשר באה העת לקחת נשים לבניו או לתת את בנותיו לאנשים נתן עיניו בעושר וכבוד משפחה, למען אשר יוכל גם הוא להתגאות בחתניו ובמחותניו כאשר הם התנאו בו, וכאמת הננו רואים, כי חתנו אשר לקח לבתו „האשה החשובה, תבנית היכל מחוטבת, לאלהים דוד ד' ואדם נאהבת, החסידה הרבנית“ מרת ורומט גינצבורג³⁾ —

¹⁾ Dr. Horowitz. Frankfurter Rabbinen. (Frnkf. a. M. 1882) I, p. 24 etc.

ועיין במלואים שבסוף ספרנו אות ב' ואות ד'.

²⁾ שו"ת הרש"ל סי' י"א. ועיין מלואים שם.

³⁾ מתה יום ג' ו"א ניסן שע"ט (1619) בפפד"מ ועל מצבתה היא נקראה „בת

הקצין ר' שמעון ו"ל אולמא“ (Dr. Horowitz. op. c. II. Anhang, p. 96).

הוא הגאון ר' עקיבא נוישא במוה"ר יעקב, אף כי בעצמו היה רב גדול בפראנקפורט דמיין¹ ופיימן מופלא בזקנו

(¹ הר"ר עקיבא מפרנקפורט היה דרשן מצוין, ובכל ימי השבת כנשאו מדברותיו היה ביהמ"ד מלא אנשים שבאו לשמוע דברי חכמתו. מקום מולדתו או מולדת אבותיו היתה כנראה מחתומותיו העיר ניישא. אחרי שנפטר דודו שהיה שו"ב בעיר פ"פ ויעזוב אחריו לאנחות אלמנה וארבעה יתומים, לקח הר"ע על עצמו את משרת דודו (בשנת "ישחט את בן הבקר", 1548) ואת היתומים לקח אתו לגור בביתו. מן הכתב על משרת ש"ב שכתב הר"ע בעצמו בפנקס הקהל דפטר"מ (דף כ"ו ע"ב) (הוא התום שם: "עקיבא בן החבר ר' יעקב שלי"ט ניישא") נראה, כי מהכנסות השחיטה נתנה לו רק המחצית, אבל "שכר על הקבלות" כלומר השכר הנתן בעד תעודות שו"ב, היה כלו שלו. כנראה לא ארכו ימי היותו שו"ב בפ"פ (על הכתב בפנקס הקהל העבירו קיום לאות כי פסול הוא ואין כחו יפה) ובשנת שכ"ד (1564) כבר רואים אנחנו אותו בקהל הרבנים להיות אח"כ דרשן ומ"מ: בשנת של"ד (1574) נמנו וגמרו כל עדת ישראל בפ"פ בצירוף האלופים לתת לצמיתות "להגאון ר' עקיבא את הבית, צו דער העפען" ועם החצר ועם הגן שעל ידו, והמועצה נתנה גם היא רשיונה להחלטת העדה, ובשכר זה התחייב ר' עקיבא לדרוש ברבים מדוי שבת בשבתו. כגדל כשרונו לגאון נאום, (המחבר ס' יוסף אומץ (פטר"מ תפ"ג) סי' תתע"ה מוכיחו בשם "גאון עירנו מו" וכו' דרשן הגדול") כן גדלה גם חסידותו ותמיכותו, אשר עוד הוסיפו אומץ וגבורה לדבריו החוצבים להבות אש להלהיב את הלבבות ואשר על כן היה אהוב ורצוי לכל בני הקהלה. מטנהגיו נודע לנו, כי בכל שבת חזון היה דרכו להזכיר לשומעי דרשתו כמה שנים עברו מימות החרב עד השנה הזאת, הר"ע כתב שירים ופיוטים רבים, אשר לפי דבריו הר"ר מ' האראוויטץ (op. c. I, 32) הוציא לאור תלמידו של הר"ע — ר' ¹⁷ לואניץ בבאסיליא 1599 (ש"ס או שנ"ט בס' רנת דודים?). מתי לקח לו ר"ע את כתו של ר' שמעון לו לאשה — לא נודע, אמנם בכל אופן לא נוכל להסכים לדברי הר"ר האראוויטץ הנ"ל, כי לקח לו את מ' ורומט אחרי שנת שכ"ז, כשהיה הר"ר שמעון כבר כבן ששים והר"ע כבן ארבעים. כנראה לא נישא ליה להר"ר האראוויטץ כי בימי הסכסוכים של ר' שמעון ואיש ריבו יהיה הר"ר עקיבא חתנו של ר' שמעון, כהיותו אחד מן החתומים על הכתב "על רבנן ותלמידיהון" שכתבו בני הישיבה שבפ"פ בענין המריבה הזאת, כשעה שאנחנו איננו מוצאים בכתב שהוא שום פחיתת כבודו של ר' שמעון, וא"כ מדוע זה לא נניח, כי גם ר"ע חפץ להשקיש הריב בין חותנו ובין בעל דינו. הר"ע היה כנראה בטבעו איש טוב לב, כי מצב העניים והאביונים שבעירו נגע עד לכבו, וישתדל תמיד לעורר בדרשותיו את און שומעיו לצדקה וחסד, וע"פ הצעותיו נוסדו כאמת כמה בתי צדקה בפ"פ, עד כי שמו נודע עוד עד היום בעירו כאיש צדיק ומיטיב. הר"ע נפטר בשנת שנ"ז (1597) ויטפדו לו בעירו וגם מחוץ לעירו, וגם הגאון מהר"ל מפראג היה בין המספידים את ר"ע, ודבריו מספדו נדפסים על ס' פסק על עגונה בפראג שנ"ח (כן מביא בעל עמודי העבודה, ע"ש בערכו צד 305, וגם הר"ר האראוויטץ, ובאוה"ס לכן יעקב רשום כנראה בטעות שנת שמח"ז—שנ"ד. וצ"ע), ובפטר"מ תע"ט (1719). בנו של ר' עקיבא, התחזיר ועניו הרב

הגאון¹, בכל זאת גדול היה בעיניו ובעיני בני משפחתו כבוד חותנו החכם והעשיר, וכשם שהוא היה מתפאר ומתנאה בו תמיד לאמר: „חתן ר' שמעון גינצבורג" אני², כן גם בניו ובניו בניו אחריו עד כמה דורות התיחשו בחפץ לבם לר' שמעון³. מלבד זה גלוי וידוע היה לר' שמעון, כי אוירא דבית תלמיד חכם מחכים ומצדיק, וגדולה פעולת בנייהם ובנותיהם על נשיהם ובעליהם, ועל כן מאד מאד חפץ כי יהיו בניו חכמים וצדיקים גם אחרי צאתם מרשותו לרשות עצמם. ובאמת מי יודע, לולא לקח ר' שמעון לבנו האחר להר"ר דוד ר' אליעזר גינצבורג⁴ אשה מכנות הגאון הרמ"א בעל המפה, אם עלה בנו זה למעלת „גאון מפורסם וחסיד", כי בבית גאון⁽²⁾

ר' יהודה נפטר ר"ה אלול ש"ג (1623) (Dr. Horowitz. l. c. et II Anh. p. 96). אל ר' עקיבה זה התייחס הגאון ר' אריה ליב בהגאון ר' אורייה הוא נכד הגאון ר' עקיבא מפרנקפורט דמיון, מת י"ב חמוז תצ"ה (1735) כן כתוב ברשימת זכרונות רבני סלוצק (כ"ו) אשר העתק ממנה יש בידיו.
⁽¹⁾ עיין עמודי העבודה בהוספות קינה מוקני הגאון ר' עקיבא במו"ה אלעזר מפרנקפורט.

⁽²⁾ כן היה חותם ע"פ רוב.

⁽³⁾ כמו למשל: „הר"ר עקיבה בהאלוף התורני הר"ר יהודה ליב זל"ה, אשר שמו כשם א"ז הריון המובהק מהר"ר יהודה ליב בן הגאון המפורסם בדורו הר"ר עקיבה (גוישא) מק"ק פראנקפורט דמיון, אשר היה חתן של הקצין והנדיב המפורסם הר"ר שמעון גינצבורג זל"ה", הוא ר' עקיבה ב"ר יהודה ליב המחבר ס' האהל עולם חירושי הלכות על ש"ס (פפר"מ, דע"ת, 1714), אשר חברו „בבית המדרש הגדול של מתנתו הראש והקצין, הנדיב ושתדלן הגדול פרנס ומנהיג כ"ש כהר"ר אשר לעמלי יזו"א".

⁽⁴⁾ בס' דקדוקי סופרים ח"א צד 35 בהקדמה נזכר חתום על ש"ס כ"י המונח במונחען בזה"ל: „אני אליעזר בן כה"ר שמעון אולמא מגינצ-בורג", וכנראה הוא איש אחר מאוחר ממנו בזמן ולא ר' אליעזר דנן, יען כי סגן הכתובות שעל הב"י הג"ל לאמר: „חנני אלהים ונתן לי את זה, שלמה אולמא, שמ"ה נפש עבדך לפ"ק" (שלהי סדר מועד), „אני שמעון בן שלמה אולמא", „אני אליעזר בן כה"ר שמעון אולמא מגינצבורג" (בסוף הספר), „זה התלמוד בו" שייך לי שלמה אולמא יום ו' בחדש אלול ת"ג" (בראש הספר) — נראה כי משפחה אחרת לפנינו, אשר הרב הרנ"ר משער אותה באופן זה:

שלמה אולמא (שמ"ה).

שמעון אולמא = שמעון אולמא.

אליעזר.

שלמה אולמא (ת"ג).

וצדיק כר' משה איסרלש בלי ספק כל הדברים היו מחייבים להתעסק בתורה ולהיות חסיד וירא ה'. ובכן אין פלא בראותנו כי נעלה מעל כל מאווי לב ר' אליעזר היתה העליה לארץ ישראל, וחפצו גם הצליח בידו וזכה גם למות שם- (בעיר צפת)⁽¹⁾, והרבר הזה הלא זכות הוא לעולי הגולה וכבוד לזרעם אחריהם לדורותם⁽²⁾. אמנם לא מכל שדוכי בנו שבע הר"ר שמעון רצון. בנו דור ד' הר"ר משה לקח לו אשה מאת בנות עירו וראה אתה חיים של⁽³⁾ שלום, עד אשר קמו אנשים רעים וחמאים וימלו סכסוכים בינו ובין אשת נעוריו, ויסכסכו בזה גם את שארו ומחתנו הר"ר ענויל „שהיה נמנה בכלל חשובי ארץ אשכנז" ואת בתו. הריב והמחלוקת שפרצו בין הקרובים הגיעו אחרי כן עד ערכאות עם הארץ, ומי יודע עד כמה הגיעה הרעה לולא עצרו בעדם הגאון הרש"ל והאב"ד הזקן דק"ק גינצבורג הר"ר אייויק הלוי ויתאמצו לעשות שלום ביניהם⁽³⁾. ככה לא נעים היה להר"ר שמעון המעשה, אשר הוציא לעז מי שהיה חתנו ר' „מאיר (העבעל" בר שלמה) האו מק"ק וורנקוורט" על הנט שנתן לאשתו מרת ברין גדל (היא בת שניה להר"ר שמעון) אחרי שנשאת לבעל שני, הר"ר אברהם שמו, לאמר, כי הנט היה שלא כדיון, ומשום קנאה או חרטה חפץ לענן את האשה, וגם פה הצטרך הר"ר שמעון לעזרת הרבנים להציל כבוד בתו, והגאון הרמ"א שנהיה אח"כ מחותנו, כאשר אמרנו, הוכיח את כשרות הנט בתמכו יתדותיו גם הוא על מעשה הר"ר ג' ר' אייויק סג"ל הנ"ל מק"ק גינצבורג שסדר את הנט, והרמ"א תבע בזה גם את עלבון התורה מאת מחללה⁽⁴⁾.

מלבד ר' אליעזר ור' משה עוד בן שלישי היה לר' שמעון דור ד' והר"ר אשר (לעמלי)⁽⁵⁾ אהרן אולמא גינצבורג ר' שמו⁽⁵⁾.

(1) עיין טוב רואי הנ"ל שם.

(2) L. A. Frankl. Inschriften des alten jüdischen Friedhofes in Wien (Wien 1855), p. 20 (№ 112). שם נמצא נוסח מצבתו של הרב ר' שמעון בן מ"ו אליעזר גינצבורג המת ב"ב שבט שצ"ט (1639), אולי היה זה בנו של ר' אליעזר דגן.

(3) עיין במלואים בסוף ספרנו אות ב', (4) עיי"ש אות ג'.

(5) השמות לעמלי ושמעון, כאשר יראה הקורא, חוזרים כמה פעמים בהמשך הדורות לבית גינצבורג, וע"כ יש ידום להשערה, כי הר"ר לעמל בכה"ר שט"ון מאמשטרדם, הכותב והמעתיק מכתביו של הר"ר דוד דוישבעק לספרו

כאשר מבנהו נכרו המחבר ס' תורת יוסף¹ או לעמלי גינצבורג, כאשר יקרא לו גם כן אחד מצאצאיו דוד רביעי, ה"ר דוד גרינהוט²). אם היה רק „אלוף מופלג בתורה במדות ובמעלות" כדברי הראשון, או „גאון מפורסם" כדברי השני מצאצאיו, לא נוכל להכריע, כי לא מצאנו מאת ה"ר אשר מאומה בכתב, אשר על פיו יכלנו לשפוט על גדלו בתורה, אמנם בכל אופן אין ספק כי גדול היה גם האיש הזה בתורה ויראה, כי מבניו של ר' שמעון גינצבורג הוא, אשר לפי דברי ר' דוד גאנו מלאו את מקומו ויהיו „אנשי אמת, חכמים, נדיבים ומביני מדע"³.

דוד ר' כנראה היה עוד בן רביעי לר' שמעון ור' יצחק אולמא שמו, אשר היה רב בעיר פפערשי לערך שנת ש"ע (1610)⁴, אם „הקצין מ"ו ש"מ עון גינצבורג מווירמייזא" הנזכר בהקדמת ס' חידושי מהר"ם שיף⁵ הוא ר' שמעון דנן,

פרדס דוד (ולצבאך שמר"ו — תקמ"ו, 1786), ואשר גם שיר ממנו במשקל תנועות ויתדות ותחום שמו אשר לעמל, נדפס בסופו, — גם הוא ממשפחה זו.
¹ ס' תורת יוסף פי' על כסורת התורה ע"פ שיטת הגמרא וע"פ פוסקים וכו' מהרב המופלא ומופלג הדיין המצוין מק"ק פיורדא ס"ו יוסף יוזל „בן האלוף בתורה ה"ר משה זצ"ל מק"ק פרנקפורט, הוא (לפי דעתנו בר' משה הכתוב מדבר) חתן האלוף המופלג בתורה במדות ובמעלות כהר"ר לעמלי אולמא גינצבורגיר, (ווילמרשדארף, תמימ"ה, 1725). כנראה משירו אשר כתב בר"ת היה שם אשתו או אמו „שרה בת ר' אשר (לעמלי)". בדרך אגב נעיר כי בהקדמתו לספרו אומר המחבר שעשה ספר על תרי"ג מצות וקרא שמו תורת משה ע"ש אביו ולא נדפס.

² ס' טוב רואי ומגדל דוד הנ"ל שם.
³ צמח דוד שם, השנה: עיר הצדק (לעמבערג, 1874) היסודת צד 21. האחרון הולך כנראה בעקבות גראָטץ, שם.

⁴ המחבר ס' הנוך בית יהודה (פרנקפורט דמיין, הס"ח) בס' ח' (רף ד' ע"א) מביא תשובה ממנו ורושם עליה כזה"ל: „תשובה מש"ב בן זקני הקצין המפורסם כמר שמעון גינצבורג" ומתחתה התיים לאמר: „יצחק צעיר אולמא בבנין של"ם לפ"ק פה פפערשי", ובס' ל"ה (רף י"ג ע"ב) מזכירו המחבר בתואר „הגאון". ועיין הערותיו של ה"ר ג' בריל ב הכרמל החדשי שנה ג' חוברת י' צד 518. ועיין במלואים שבס' ספרנו אות ה'.

⁵ חידושי הלכות לה"ר מאיר בר יעקב שיף על מס' ביצה וכו' (פאריצק, החיה לבעליה — תק"ע). בהקדמה לס' הזה כתוב לאמר: „ובני יחירי אחיך ר' זנוויל נכד מ"ו זנוויל גינצבורג בן הקצין מו' שמעון מווירמייזא" „האלוף מו' זנוויל" וכו', עיי"ש.

או מלבד ארבעת בניו הנ"ל היה לו עוד בן חמישי ומ"ו זנוויל דור ד' גינצבורג שמו, והוא כנראה זה אשר בעל המהבר ס' שו"ת (7). חוט השני מכנהו בתואר „האלוף”¹.

יש רגלים להשערה, כי היה להר"ר שמעון עוד בן ששי דור ד' והר"ר מרדכי מאטל שמו².

(8). בנו של הר"ר אשר אהרן אולמא גינצבורג הנ"ל הוא הגאון דור ה' הר"ר יעקב גינצבורג אולמא³, שהיה חתן דודו אחי אביו הגאון ר' אליעזר גינצבורג הנ"ל. בהיותו אב"ד ור"מ ומ"צ בקהלת

ישראל בוורדיבורג ואחרי כן גם אב"ד בעיר פרידלאנד, עלתה בידו להעמיד תלמידים רבים, אשר כמה מהם היו אחרי כן למאורות גדולים ואור תורה הופיע על ידיהם כמושבות ישראל, תלמידיו המצוינים הם: הגאון ר' יום טוב ליפמן העללער בעל תוספות יום טוב⁴, האב"ד מווירמיווא הג"מ ר' אליהו ב"ר משה לואנץ⁵, האב"ד מפולדא הר"ר אליעזר זוסמן⁶, והר"ר משה בורגל, אשר ירש כסא רכנותו של רבו זה בפרידבורג⁷. הר"ר יעקב נודע כרב

¹ חוט השני הביא לדפוס הר"ר חיים יאיר בכרך (בעל חות יאיר) שו"ת לאביו הר"ר משה שמשון בכרך ולזקנו הר"ר שמואל בכרך והשגות על ס' נחלת שבעה (פפד"מ, השקט ובטח — ת"ט, 1679). עיין שם ס' כ"ו, דף ל"א ע"א: „היה אצלי האלוף זנוויל גינצבורג”.

² עיין להלן סוף פרק ב'.

³ בכנוי הזה בא בהסכמה על ס' שפע טל על קבלה לה"ר שבתי סגל הורוויץ (האנווא, שע"ב, 1612).

⁴ עיין דברי המודות (כרכות פ"ה אות ט"ז, ופ"ז אות ס"ז), תו"ט ט (גדה פ"ה, בר"ה כחתן שלם) ועוד.

⁵ הר"ר אליהו ב"ר משה לואנץ מזרנקפורט דמיון, נולד בפפד"מ שט"ו, היה אב"ד בפולדא ובהענוי (שע"ב) ובפרידבורג (ש"פ) ואח"כ בוורמיווא עד יום מותו כ"א תמוז שצ"ו והיא בן שמינים ואחת (בנסת ישראל לרש"י פין, 112) הוא היה נקרא ר' אליהו בעל שם וחבר ס' מכלל יופי על קהלת (אמ"ד תנ"ה), אשר בדף ל"א בו היא מזכיר את רבו השני ר' עקיבא מזרנקפורט (עיין לעיל צד 8) וס' רנת דודים על שיה"ש (באשיליא ש"ס, 1600), מעגלי צדק, אדרת אליהו על הוהר, וכוח היין עם המים, צפנת פענח ועוד.

⁶ הר"ר אליעזר זוסמן ב"ר יצחק ברילין אבד"ק פולדא בא בהסכמה (ה' אלול ת"ח, 1658) על ס' נחלת צבי (וויניציא תכ"א), הוא היה חתנו של בעל חות יאיר (עיין חות יאיר, פפד"מ תנ"ט, ח"א, דף קט"ז ע"ב, ס' קב"ג).

⁷ צמת דוד ס' ש"ע.

גדול ובר סמכא, ומנהגיו והליכותיו בקדש היו מכובדים כפי הפוסקים האחרונים⁽¹⁾ גם אחרי מותו וכן ושבע ימים בשנת ש"ע (1610)⁽²⁾.

מגדולי דורו של הר"ר יעקב גינצבורג ובני משפחתו מצאנו דור ה' את הר"ר דוד ב"ר יצחק גינצבורג מפולדא, אשר חבר ספרים שונים והנם בכ"י⁽³⁾. ואולי הוא בן ר' יצחק אולמא הנ"ל בנו של ר' שמעון ג"ב.

בימי ר' יעקב, כלומר קרוב לסוף המאה הרביעית למנין שאנו מונים, היו רבים וגדולים אשר נשאו עליהם את הכינוי אולמא, ואשר היו ג"כ בלי שפק ממשפחה זו או קרובים אליה. כן אנחנו מוצאים את הר"ר זעליגמאן ב"ר משה שמעון אולמא⁽⁴⁾ ואת הר"ר אליהו בהר"ר יהודה לוי אולמא מהאנווא⁽⁵⁾. כי משפחות גינצבורג ואולמא קרובות זו לזו יש להביא ראיה גם מזה, כי הר"ר זעליגמאן אולמא ממשפחת גינצבורגר, בעל המחבר ס' מראה מוסר, התייחס להר"ר

(1) לאו"ה ס' קש"ח, סעיף ד', ס"ק ג' במגן אברהם כתוב לאמר: "ומהר"י גינצבורג אמר בונה ירושלים ברחמי" (במ"א, דפוס אמ"ד תק"ד, הוא דף פ"ו, ונוכר ע"ד בכמה מקומות).

(2) צמח דוד ש"פ.

(3) חבר: ס' דוד משכיל, באור על ס' שערי דורא בקצור בעד בנו מ"ו מאיר (כ"ו ר"א נו' 211, ואוה"ם לבן יעקב) וס' אמת המשפט (ר"ת: אזרי, מרדכי, תוספות) נכתב בשנת ש"ה (1595) פסקי דינים ומנהגים עם מראה מקומות מוציאים, חבר גדול בנ' חלקים, ה"א — אבן הראשה, ה"ב — תהום רבה, ה"ג — מפתח בית דוד (כ"ו ר"א נו' 739, באוה"ם לבן יעקב ס' 852 חסר לו הכנוי גינצבורג) ונוכרים הם גם בס' אור החיים לר' חיים ב"ר יוסף מיכל (פ"ד"מ חרנ"א) צד 337.

(4) שפע טל הנ"ל. ברף האחרון נדפס מכתב מאת המגיה זעליגמאן בלא"א כהר"ר משה שמעון אולמא, וכן נמצא התנצלותי על טורים בלי בית יוסף (האנווא, ש"ע, 1610) ברף ק"מ, וגם שיר ממנו. ואולי הוא ר' זעליגמאן אולמא, אשר כתביו נמצאים בסוף ס' נשמת אדם להר"ר אהרן שמואל (האנווא, שמו"א = ש"ע, 1617). ר' זעליגמאן ב"ר יעקב אולמא היה הח"ו ומגיד אה"ק (האנווא ש"ע) זכרון

(5) על ס' תנ"ך גדול ע"כ כמה פירושים (באסיליא ש"ע"ט, 1619) נמצא בסוף הספר שש המגיה אליהו בן כהר"ר יהודה לוי אולמא מק"ק האנווא, ושיר ממנו בחדש אב שנת הנ"ל.

אזרחי אש"ת הדפוס
הספר נכתב אצל אבי' גינצ
ובני א"ס יבדפי אהר
הר"ר דוד ב"ר יצחק
גנין (האנווא, ש"ע)
ולא נמצאה הספיקת הר"ר
יצחק ב"ר אהר אהרן אהרן
לד"ר (1615), ובס' לוי
ס"ס ט"ז ע"ד הר"ר
ד"ר המלך אהרן אהרן
ש"ע, אחרי כי מלצר הס'
הר"ר יצחק אהרן אהרן
אמת אהרן (האנווא)
ל"ש"ע) לקח אלו הספיק
הר"ר יצחק ב"ר אהרן
גנין אהרן.

האנווא ש"ע) זכרון
האנווא ש"ע) זכרון
הוא הר"ר אהרן
זעליגמאן אולמא, כנסת א"ת
של הר"ר

ועליגמאן ב"ר משה שמעון הנ"ל כחומר מנועו¹; וגם בימי האחרון, היינו באמצע המאה החמישית, אנו מוצאים גם כן את ר' יעקב מאיר ב"ר יהודה משה אולמא² ואת "הקצין פו"מ ר' איסרל ב"ר משה אולמא"³, והאנשים האלה הלא היו מקריאי עדת פראנקפורט דאדר, אחד מן המקומות אשר בני גינצבורג היו נחתים שם. כמו כן מצאנו במאיינין בראשית המאה הששית (בערך הק"ל, 1770) את הר"ר נפתלי הירץ אולמאן, אשר חבר ספרים רבים בפילוסופיא הדתית⁴, ומלבד ספרו חכמת השרשים הנדפס⁵ נשארו כלם בכ"י, ונמצאים כעת באוצר אוקספורד, וכפי הנראה גם הוא מתיחס למשפחה הזאת⁶.

בנו של ר' יעקב גינצבורג הנ"ל, הוא הגאון המפורסם דור ו' הר"ר שמעון גינצבורג מכונה ר' שמעון שאטלס, היה אב בית דין וריש מתיבתא ופרנס ומנהיג מחבטי ישיבה דק"ק פראנקפורט (דמייין). בחותנו המפורסם ר' משה האם, כן גם הוא דור ז' השיא את בנותיו לאנשים גדולים: בתו האחת היזה אשת החסיד המפורסם מ"י נתן גרינווויט נאמן דק"ק פראנקפורט¹.

¹ מראה המוסר כל המשלים והמליצות אשר ככל הש"ס עם ל"א (עברי מייטש) לה"ר זעליגמאן אולמא ממשפחה גינצבורג [פ"ן גענצבורג גישלעכט"] (פראג תנ"א). הספר הזה נדפס גם באופיבאך תע"י. בסוף החבור כותב המחבר, כי גמרו ביום ג' ר"ח סיון את"ן (1691).

² פיננער, מצבות פד"א: "האלוף הט"ק (?) ר' יעקב מאיר ב"ר יהודה משה אולמא ז"ל אייר ת"ע" (1710).

³ פיננער הנ"ל: מת י"ט כסליו תנ"ז (1696) בן פ' שנה.

⁴ הלא הם פקודים בס' אוצרות חיים כ"י רח"מ (האצבורג, תר"ח) זאלו הם: "חכמת האלהות עם השני הקדמות לחכמת מה שאחר הטבע אשר רמו עליהם נספרו חכמת השרשים הנדפס, ב"ח (7—296 №) חכמת הנפש ח"ב וח"ג (9—298 №), חכמת העולם (300 №), מאמר האלהות והוא למוד מופתי על כציאות ה' יתעלה (התק"ל) (391 №), חכמת מה שאחר הטבע הקצר להחכם וואלף נעתק ל"ע (302 №), מהלך השכל הנקרא חכמת הגיון, לאגיקא (419 №), שער היחוד החדש חברו כהאג (817 №).

⁵ כהאג תקמ"ה.

⁶ על אודות עוד כמה מבני אולמא עיין במלואים אשר בסוף ספרנו

אות ו'.

דמיון, והיא ולדה לבעלה את הר"ר דוד גרינהוט, המתכבד ומתגאז בכבוד זקנו זה¹. ר' דוד הזה היה אחר מיודעי חן הקבלה ואב"ד ומ"ץ דק"ק אויא ואנפיה ובמדינת אימשטיין². בחו השנית דיר ז' של ר' שמעון היא אשת הר"ר אברהם ואמו של הגאון האדיר². ר' דוד אפענהיים (תב"ר — תצ"ו) אב"ד בניקלשבורג וכל מדינת מאהרין ובריסק דליטא ונשיא בארץ ישראל, ונודע לשם גם בעשרו ובטובו ובאוצר ספריו היקרים הוא היום אוצר ספרי אוקספורד³. מבניו של ר' שמעון שאמלם נודע לנו רק הר"ר יצחק

¹ כס' טוב ראי הנ"ל דף נ"ד ע"ב כותב המחבר: „וממש נבואה נזקה מפי הגאון וכו' מפי אבי אמי זקני מו"ה שמעון גונצבורג זצ"ל, וכן מזכירו בכמה מקומות: פ' וישב דף נ"ה, דף ס"ח ע"ב ועוד. כנראה היה המחבר מגזם גדול.

² הר"ר דוד גרינהוט מלבד ספרו טוב ראי שהוזכרו, עוד הוציא לאור את ס' הגלגולים להר"ר חיים וויטאל תלמידו של הארז"ל עם הגהות לה"ר מאיר ב"ר חיים אייוענשטאדט, ויהי אך יצא יצא הספר מתחת מכש הדפוס והנה קמו רבני פ"פ שהיו מתנגדי הקבלה ויחליטו לאמר: „נמו וגמרו ע"פ החברותא קדישא מתמת ספר הגלגולים שנדפס פה ע"י ר"ד גרינהוט עם הגהות שלא ימכר פה ולא יתן אותו לשום אדם במתנה שלא יהיה סכנה פה ועל זה עשה ר' דוד גרינהוט שביעה" (בשנת תמ"ב, 1682), כי יראו הירבנים מן „הסכנה" פן יוליד הספר הזה כלב הקוראים התמימים נטיה להקבלה שנואת נפשם, והעם יתעה להאמין על ידו גם בתעותי השבתי צבי. לפי דברי רבי ואלופי הרב החכם רש"י פין ז"ל בספרו ננסת ישראל צד 281 מצא הר"ר און לו עוד בטרם עברו שתי שנים אחרי העתיקו מושבו מפ"פ להיימעהרינגען לשוב ולהוציא לאור את ספר הגלגולים שנית (פסד"מ"ח"ד, 1684). בצאתו מפ"פ נשא הר"ר דוד עליו משי"ת רב כמה שנים בגליל אידשטיין, ואח"כ שב שנית לעיר מולדתו פ"פ והיה אחד מחכמי ביהמ"ד ההדש שיסר קרובו זשארו הנ"מ ר' דוד אפענהיים (עיין בשער ספרו טוב ראי הנ"ל). הר"ר דוד גרינהוט כתב ג"כ הקדמה לכתבו הקדש שהו"ל צורר היהודים אייוענמענגער (פראנקפורט 1694) ונפלא הדבר כי מהלל ומשבח שם למאד את „המלומד בודיעות בני קדם האדון יוחנן אנדרעאס אייוענמענגער", גם שודט הודע ג"כ לשונא היהודים היה רע ועמית לר"ד, עד כי בספרו הששי (צד 59) מזכירו שודט לאמר: „דער מיר דורך אָפּטערע קאָנווערואַטיאָן פֿאַמיליאַרע ר' דוד גרינהוט". לעת זקנתו הוציא הר"ר לאור (פסד"מ תע"ה, 1715, באוה"ם לכן יעקב רשום שנת הדפוס תע"ג וצ"ע) את הס' מדרש שמואל להר"ר שמואל ב"ר יצחק די אוזירה על פ"א, ששם נמצא גם חידה מהראב"ע עם פי' שעשה הר"ר. (Dr Horowitz, op. c. II, 54—55) ועיין מלואים שבסוף ספרנו אות ז'.

³ עיין מהר"א נ"י לתולדות הר"ר א כס' גן פרחים הראשון ליהושע מוזס (ווילנא תרמ"ב) צד 74 ואילך.

דור ו' אייזיק גינצבורג, שהיה „חד מכני ישיבה דק"ק ווירמיש" (3). (וואַרמס). לא נודע לנו כמה שנים ישב ר' יצחק אייזיק בעיר ההיא, אבל אין ספק כי לא ארכה ישיבתו שם מישיבת כל אחיו בני עמו, אשר הגלו בימיו מן העיר. הוואת בשנת שנת"ה (1615). ובכן יצא ר' יצחק אייזיק את העיר כיתר אחיו לצרה בעירום ובחוסר כל שני ימים לפני חג הפסח ולא שב אליה עוד, כי אם שם פניו דור ה' קדמה מורחה ויבא לארץ פולין. שם השיא את בתו לאיש ור' (1). אברהם שמו, שהיה אח"כ לדיין בפוזן (בנו של ר' אברהם הוא הג"מ ר' חנוך הענד אבד"ק גניזין) (1), ושם למד את בניו תורה.

ב

ארץ פולין ובני גינצבורג.

(המאה הי"ו).

אם לא ערבה ישיבתם של היהודים בארץ פולין בימים ההם, כי תלויים היו בכל עת ובכל שעה ברצון המלכים וברצון האפרתים, בכל זאת טוב היה להם לשבת בארץ הוואת משבת במערכה של ארץ אשכנז, אשר חרשים לבקרים קמו צוררים על אחינו בני ישראל, וגם אולת יד המלכים מהושיע להם, כמעשה שהיה בפרנקפורט דמיין בימי הסליחות כ"ו אלול שע"ו (1617), אשר הזהולל או התמון ויך ביהודים ויתעלל בהם ואין מושיע (2) ואחרי כן כעבור חצי שנה עשה כמעשה הזה גם ליהודי ווארמס.

(1) עיין: ס' ראשית בכורים ח"א להג"מ חנוך הענד אב"ד גניזין (פפד"מ, תס"ח, 1708) בן הרב החסיד ר' אברהם דיין זצ"ל מזוונג, חתן הרב המופלג חד מכני ישיבה דק"ק ווירמיש מ"ו יצחק אייזיק גינצבורג זצ"ל נכד הקצין המפורסם שלשלת היוחסין כמר שמעון גינצבורג, וח"ב לבנו (של הג"מ חנוך) הרב המופלג החסיד מ"ו יהודה ליב זצ"ל שהיה אב"ד בק"ק פערשי והמדינה. כל הס' נעשה ע"י בן בנו הג"ל הרב המופלא מו' חנוך הענד אשר ישב על כסא ההוראה בעיר שנייטך. (עיין מ"ו אים בסוף ספרנו אות ה').

(2) גראָטין בשם שוד ט, יודישע מערקווירדיגקייטען (פראנקפורט אונד לייפציג 1714, II, 58; כגד"י לגראָטין (תרגומו ז'הרוסי) חלק י' פ"ב כתוב שהיה בשנת 1614 ושעות הוא.

מלבד זה מלחמת השלשים שנה אשר התחוללה בשנת ש"ח (1618), ועמי אשכנז התפרדו ויהיו לשהי מחנות צוררות אשה רעותה ותהי הרב איש ברעהו, הנה המלחמה הזאת עשהה שמות גם בכמה קהלות ישראל אשר עמדו על דרכה, ואנשי המלחמה הרגו ולא חמלו ויבזו ואין מרחם⁽¹⁾. ועל כן עזבו רבים מבני ישראל את משכנם בארץ אשכנז וילכו למצוא להם מנוחה בארץ אחרת היא ארץ פולין⁽²⁾. ואף כי גם הארץ הזאת לא השביעה לכל היהודים רצון בזכויות הגונות, בכל זאת די היה להם בזה, כי מעולם לא מהחו מלכי הפולנים עליהם כל כך דינים קשים בנוגע לדתם, כאשר עשו להם בכמה ארצות אחרות בימים ההם. המלך סגיוזמונד השלישי ובנו וולאדיסלאב אשרו וקימו את כל זכויות יהודי פולין, שהיו להם עוד מימי קאזימיר הראשון, כי המלך וולאדיסלאב הרביעי הזה, הוא האחרון מבית היאנגעללאַגנים, היה לבו טוב מאד ליהודים, ותיכף ומיד כשבתו על כסא מלכותו (שצ"ב, 1632) קים ויאשר את כל זכויותיהם אשר נתן להם אביו בשנת 1592, וימשוך להם חסד כל ימי ממלכתו עד ת"ח (1648)⁽³⁾. בימים ההם יצאו בתוך הגולים מארץ אשכנז גם רבים מבני משפחת גינצבורג ויבאו לפולין ויתערו בה כאורחים רעננים, ומני אז אנו מוצאים כמה גדולים ומצוינים ממשפחה זו, אשר גרו במדינות פולין לימא ורוסיא⁽⁴⁾.

(1) ה"ר נפתלי ב"ר יעקב אלחנן בספרו עמק המלך על קבלה (נדפס באמשטרם 1648) מספר לאמר: "וכן בארץ אשכנז אשר סזו תמו קהלות קדושות במלחמת הרעות האלה בחרב דבר ורעב" וכו' (צד קמ"א, ע"ג) הובא שם, שם.

(2) סטופאסקי דע קאנארי סופר המלך וולאדיסלאב במכתבו לנערארד פאָסס Vosii epistolae II, 66. ע"פ גראַטץ — שם, פרק ג'.

³⁾ Grätz, op. et l. c.

(4) כן מצאנו את ה"ר קלונימוס קלמן בהר"ר שלמה ז"ל גינצ'בורג בין יושבי על מדין בק"ק ניישטעטיל בשנת שצ"ח (1637), ואולי הוא אבי אמו או חותנו של ה"ר אשר גינצבורג בן ה"ר אהרן הנוכח למשה צד 27, ואשר על כן היה נקרא ר' אשר ר' קלמנס (?) (עין שו"ת פני יהושע חלק שני (לבוב תר"כ) דף מ' ע"ב, שאלה ג"ח: גביית עדות בפני ב"ד בק"ק ניישטעטיל מיום ג' מ' חשון שצ"ח, ועל החתום באו: יצחק ב"ר גרשון, קלונימוס קלמן הנ"ל, ומרדכי בהגאון החסיד ר' משה כ"ץ (ברוך אנב נשער, כי אולי הוא האחרון גם אביו של הגאון מ"ו מאיר אבי הש"ך, ור' מרדכי זה — דודו של הש"ך)).

ובימים ההם כבר התגוררו רבים מאחינו בני ישראל במדינות
ההן, וקהלות גדולות וקדושות, אשר ישבו בהן רבנים גאונים
לכסא היו על פני כל רוחב המדינות, וישיבות גדולות תחתיהן
אשר הקימו תלמידים למאות חריפים ובקיאים בש"ס ופוסקים,
ואשר שמם יצא אחרי כן לתהלה בועדי הארצות, במקום שם
נקבצו ונאספו שתי פעמים בשנה כל רבני הסביבות לעצה ולתושיה,
לתורה ולהעזרה, למשפט ולחוקה⁽¹⁾; ואף על פי שעל ידי פרעות
הקאזאקים שיצאו תחת פקידות שר צבאם באגראן ח מ ל נ י צ ק י
בשנת ת"ח (1648) ועוד במשך שמונה שנים אחרי כן בארצות
פולין, ליטא ורוסיה הקמנה, נפלו כמה אלפים ורבבות מאחינו בני
ישראל בחרב והושלכו באש ולחיתו שדי, אבל אחרי כן כשך חמת
החרב שבו קהלות ישראל לקדמוהן, וגם כי כהה הברק החיצון
שהיה להן בתחלה, אבל היופי שבפנים, כלומר גדול בתורה,
נשאר כקדם, כי לא יכלה לנגוע בו יד צר ואויב לרעה.

בעשור השלישי למאה החמישית נמצא בין קריאי עדות
ישראל בפולין וליטא גם את בניו של ר' יצחק אייזיק גינצבורג
הנ"ל:

דור ה' (א) את „הגאון ר' נפתלי הירץ גינצבורג" (2) יושב על
(2) כסא הרבנות (אכ"ד) בפניסק ובסלוצק, ונושא אשה בת גדולים
מנוע הגאון ר' שאול וואהל (3). משנת תכ"ד (1664), מאו נמצאהו

(1) גראָטץ שם. ועיין ס' מאמר קדישין הידושים על תו"מ (פראג,
תקכ"ד) בסופו: תקנות הועד דארבע ארצות בדיני כורה ומבריה, כו'.
(2) כן מכנהו בן אחיו, הוא ר' נפתלי הירץ ב"ר שמעון גינצבורג בספרו נפתלי
שבע רצון (אה"ו, חס"ח, 1708) בדף ל"ז ע"א בפ' יתרו: „ושמעתי מדורי הגאון ר'
נפתלי הירץ גינצבורג נ"ע" (עיון להלן צד 19 הערה 4).
(3) אשתו של רנה"ג הרבנית מ' דינה היא בת הרב מ"ו יהודה, אשר אמן
מ' פעס"א היתה בת הג' השר ר' שאול וואהל, שהיה לפי ספור ההגדה מלך
בפולין לילה אחד, ויש אומרים ירח אחד (עיון גדולת שאול, לונדון, תרי"ד, דף
י"ב ע"א בהערה, ומאמרו של הפרופיסור מ' בער שאדסקי בספר העתי „וואמחאד"
לשנת 1889). בדבר בניו ובנותיו של השר ר' שאול וואהל רבו הסכסוכים: לפי דעת
אחדים היה הרב ר' יהודה וואהל בנו של הרש"ו, ולפי דעת אחרים היה הרב הוא
בן בתו של הרש"ו מ' פעס"א שהיתה אשת המנהיג ר' מאיר וואהל, וי"א כי מ' פעס"א
לא היתה בתו של הרש"ו, כי אם כלתו, והמנהיג ר' מאיר הנ"ל הוא הוא בנו של השר
ר' שאול וואהל (השוה): כלולת יופי להרה"ג רח"ג דעמביצער ח"ב דף ס' ע"א
בהערה, וס' תולדות היהודים בקורפפאלץ (בשפת אשכנז) שהוכרתי לעיל,

בועד זאבלודאווי במדינת ליטא⁽¹⁾, ער שנת ת"ל (1670) היה
 הוא אחר מרכני הועדים, כי חתום בפנקס המדינות לומן ההוא.
 דור ה' (ב) את הר"ר אהרן גינצבורג, שהיה נקרא „אהרן
 (3) שתדלן מדינה מווילנא", וכנראה גם הוא היה אחר מן
 הנבחרים להועדים, כי נזכר בפנקס המדינה (בשנת תכ"ו,
 1667) כשהתלן, אף כי לא כנה שם את עצמו בשם גינצבורג.
 דור ה' (ג) את הרב מ"ז שמעון גינצבורג⁽²⁾ מסלוצק, אשר
 (4) נודע לנו רק על ידי בניו:

דור ט'
 (א I) ה' הר"ר נפתלי הירץ גינצבורג, המחבר ספר
 „נפתלי שבע רצון”⁽³⁾, שעל מיבו יעידו שני רבנים גדולים בני
 זמנו: בן דודו⁽⁴⁾ הר"ר שאול ב"ר נפתלי הירץ גינצבורג אב"ד
 בפּינסק והגליל⁽⁵⁾ אשר על אודותיו נדבר בסמוך, ושאר בשרו של
 האחרון⁽⁶⁾ הר"ר שאול חונה בקהלת קראקא והגליל. ר' נפתלי

בסוף הספר במגלות היוחסין, ועוד). אבי ר' שאול הנ"ל הוא הגאון ר' שמואל
 יהודה קאצענעלענבויען, בעהמ"ח ס' שנים עשר דרשות (חיניצא,
 ושמ"ח), בהגאון ר' מאיר פאדוה, בעהמ"ח ס' שו"ת מהר"ם פאדוה (נדפס
 ביחד עם שו"ת מהר"י מיניץ), בהגאון ר' יצחק; הר"מ היה התן הגאון ר'
 אברהם מיניץ, בהגאון האדיר ר' יהודה מיניץ בעהמ"ח ס' שו"ת מהר"י
 מיניץ (חיניצא שי"ג) (עיין להלן צד 23 הערה 4).

(1) תחת הסכמתו על ס' עמודיה שבעה (לובלין, תכ"ו) חותם בועד
 זאבלודאווי ביום ד' ר"ח אדר כר"ח (1664).

(2) נפלא הדבר כי כרשימתו של הד"ר שטיינשניידער מכיכליותיקא בארץ זאנא
 אנו מוצאים את שמות שני האחים ר' אהרן ור' שמעון מעורבכים יחד, ונמצא שם
 אהרן שמעון, וצ"ע.

(3) ס' נפתלי שבע רצון דרושים לכל השנה ומגלות והגדה של פסח
 במהר"ר נפתלי הירץ בהרב ר' שמעון גינצבורג זצ"ל, נדפס באותיות אמשטרם וחסרת
 שנת הדפוס; לפי דעתו של הר"ר ש"ש כרשימתו הנ"ל נדפס הס' הזה באה"ז שנת
 תס"ח (1708).

(4) הג"מ שאול גינצבורג בהסכמתו לס' הזה כותב: דין דגיש מדבית אבא
 בן דודי הוא לי ואני לו אב"ד ור"מ וכו', והמחבר בדף ל"ו כפ' יתרו באמרו:
 „ושמעתו מדודי הגאון ר' נפתלי הירץ גינצבורג נ"ע" כיון על אביו של הר"ר שאול
 הזה (עיין לעיל צד 18 הערה 2).

(5) בהסכמתו הוא חותם: „שאל בלאא"ו ה"ה מוהר"ר נפתלי הירץ גינצבורג
 פה"ק פינסק והגליל ביום א' כ"ה תמוז תס"ד (1704).

(6) הר"ר שאול חוב"ק קראקוי והגליל חותם הסכמתו בכרעסלוי ביום ה' ח'

(11)

הירץ היה אב"ד ור"מ באחת הקהלות בפולין¹, ואף כי לא זכה להוריש גם שם משפחתו לדורותיו כי לא היו לו בנים כי אם בנות², בכל זאת היה לסמל הכבוד לזרעו אחריו, ורבנים ומחברים עוד עד היום מתייחסים אליו ומתנאים בו³.

דור ט' (ב.) הרב מ"ו יצחק אייזיק גינצבורג הנוכר בכבוד בספרו של אחיו הנ"ל⁴.

דור ט' (ג.) הר"ר יהודה ליב גינצבורג המחבר ס' "עמודי עולם"⁵.

מבני דורם ובני משפחתם של ר' נפתלי הירץ ור' אהרן ור' שמעון (דור ח') אנו מוצאים:

(א) את הר"ר משולם אולמה גינצבורג, אשר ישב כנראה בעיר וויען, ונפטר קודם שנת המ"ז (1656)⁶.

(ב) את הגאון הגדול הר"ר מרדכי גינצבורג במאה"ר בנימין וואלף שהיה אב"ד דק"ק בריסק דליטא משנת ת"ל (1670) עד מותו בשנת תמ"ח (1688)⁷. לפי השערתנו היה גם

ניסן תס"ה (1706), וכתב שם, כי הגאון ר' שאול אבד"ק פינסק הוא שני בשני עכו.

¹ כן מוכח מהסכמת הר"ר מנחם ב"ר בנימין כ"ץ מבריסק חונה בועד רוסיא על הס' נפתלי שבע רצון הנ"ל, וגם מהסכמת הג"מ שאול גינצבורג.

² ס' נפתלי שבע רצון הנ"ל. המחבר אוטר בהקדמתו: "ובאשר לא זכיתי לגדל בן זכר" וכו'.

³ הרב הג' הישיש ר' נפתלי זאב בס"ו קלונימוס ה"מ ומ"ץ דק"ק וויטאקי ולפנים מ"מ ומ"ץ טשעכנאווי ובק"ק גאניניץ הוא, נכר הרב בעל המחבר נפתלי שבע רצון לבית גינצבורג. הוא בא בהסכמה על מדרש תנחומא עם פי' הענפים (וויילנא תקצ"ג) מיום ו' כ"ב כסליו תקפ"ג (1823). הוא הוא הנקרא בשנת תקפ"ז (1827) ר' וועלוועלע צדיק מגיד דק"ק וויטאקא, אשר חבר ס' נר תמיד הנדפס בווארשא (תרמ"ז, 1887) ע"י נכדו הוא הר"ר אייזיק גינצבורג שו"ב בווארשא בהרב ר' וואל הרב דיאנאווא בן הרב המתבר ר' וועלוועלע הנ"ל.

⁴ ס' נפתלי שבע רצון הנ"ל דף י"ד; ומאחי הרב מוהר"י אייזיק ג"ע שמעתי" וכו'.

⁵ ס' עמודי עולם על בראשית ושמות להר"ר יהודה ליב ב"ר שמעון גינצבורג בסלוצק (אמשערדם תע"ג, 1718) גרפס שנית באמ"ד ת"צ.

⁶ על כצבת בתו מרת רה"ל מלכה, "אשת הקצין כהר"ר משה יצ"ו" שנפטרה בווען ביום ג' ה' תמוז תט"ז, הוא נוכר בכרבת המתים, ז"ל" (L. A. Frankl, op. c., p. 36, № 220).

⁷ צמח דוד, ועין עיר תהלה (ווארשא 1886) צד 27.

הרמ"ג מגולי וויען כמו הר"ר אברהם ב"ר בנימין זאב בעהמ"ח ס' זרע אברהם על התורה¹, ובהתישבו כבריסק בחרה בו עדה הקהלה ההיא לראב"ד. הרב הזה היה אחד מרכבי הועדים, ונמצא התום או נזכר בהקנות המדינות או בפנקס ליטא כל ימי היותו כבריסק. כן נמצא התום בהתועדות המדינה דק"ק סעלץ בקיץ שנת ה'ל (1670) * ובקיץ שנת תל"ג (1673)⁸, ובק"ק חאטסק בשנת ה'ל"ט (1679)⁴, ובק"ק לענטשני בשנת המ"א (1681) בסוף ימי החרף⁶. בפנקס ליטא הוא נמצא התום בראש כלם על ההקנות ועל החשבונות משנת ה'ל ער תמ"ד⁶. הר"ר מרדכי גינצבורג בהיותו אבד"ק בריסק היתה בכל זאת מצודתו פרושה על עשר קהלות ישראל בסביבות עיר מושבו שנתישבו עד שנת תמ"ו, ושהיו סרות למשמעת ביד הגדול שלו, וגם הערים והישובים החדשים, כלומר שנתישבו אחרי שנת תמ"ו ואילך, שנתנה להם הורמנא לבחור להם ביד הגדול מאחת הקהלות הראשיות שיחפוצו ואינן נשמעות לבי"ד הגדול דבריסק, היו מחויבים ע"פ פסק הועד משנת תמ"ז ליתן חלק ההכנסה להרמ"ג כל זמן שבתו כבריסק. הרמ"ג כנראה נהג רבנותו בתוקף ועוז: כשחפצו אלופי בריסק

¹ דרושים במסויכות הפרשיות כסדר התורה ונדפס בוולצבאך תמ"ה. זאולי היה הר"ר אברהם הזה אהיו של הרמ"ג או שארו הקרוב אליו? יען כי השמות בנימין זאב וואלף נפגשים כפעם בפעם במשפחת גינצבורג מן הימים ההם עד הזמן הזה.

² ה'מ"ל י"ג 1694 נ' 3, החז הפסק על אודות העיר ווילנא מיום ה' כ"ד סיון ת"ל בועד המדינה בסעלץ, שזכר לדפוס הר"ר הרכבי הי"ו. עיי"ש.

³ בהסכמתו לס' שערי שמים דרושים לר' יחיאל מיכל מקאליש (פראג, תל"ה) התום: בהתועדות המדינה דק"ק סעלץ מיום כ' כ"ח סיון תל"ג. ועיין הערותיו של הר"ר הרכבי הו"ו לס' עיר תהלה ה"ל צד 203. בדרך אגב נעיר כי בס' ה"ל צד 27 נדפס בטעות, כי הס' שערי שמים הוא מהשל"ה.

⁴ בהסכמתו לס' דברי חכמים (המבורג תנ"ב?) הוא הותם בשנת תל"ט בועד חאטסק, כן מביא הרה"ג ר' דוד טעביל אפרתי מווישעבסק בהערותיו לס' עיר תהלה ה"ל צד 174, וצ"ע.

⁵ בחדשים גם ישנים נ' 4 להר"ר הרכבי הנדפסים ~~ב~~ ^ה צד 158 ואילך, נדפס הפסק שנפסק ביער דר"א בק"ק לענטשני, והרמ"ג נמצא שם התום שני ביום כ"א אדר תמ"א (1681).

⁶ עיר תהלה ה"ל צד 120; כן למשל בשנת תמ"ד (1644) נמצא התום בפנקס (ליטא) לפני הנאון מוניה מרדכי זיסקינד (עיין הערותיו של הר"ר א"ל ראבינאוויטש ממינסק לס' עיר תהלה ה"ל צד 196).

לצאת מכלל שלש הקהלות (בריסק, הורארנא ופינסק) הנאחדות, בשביל שאלופי הקהלות ההן קשרו נגדם קשר „להיות לצנינים בצדיהם”, היה להרמ"ג הרשות „לגזור אומר על המנהיגים, שישבו באותה ההתועדות בכל פעם, שיראה לדעת שקשר הוא לכל אשר יאמר קשר — בחרם יב"נ והקשרים שיעשו לא שרירין ולא קיימין”; כן בשעה שמנהיגי שלש הקהלות המילו על קהלת בריסק גודא רבה בהערכות שאין ידה משגת לסבול, היה להרמ"ג הרשות להמיל חרם על השמאים שיעריכו לש"ש, ולכמל כל הקנוניות⁽¹⁾. כבוד הרמ"ג היה גדול בעיני דורו, ואף על פי שלא הדפיס מאומה מחירושי תורתו, אשר חבר ונשאר עוד עד היום הזה נכתובים, כמו ס' לקומי חדושי דיניק על יו"ד אה"ע וחומ"מ עם איזה שו"ת, ונמצאים היום באוצר אוקספורד⁽²⁾, עם כל זה יצא שמו להלה בישראל ויהי נכבד בעיני הרבנים והמחברים, אשר רבים מהם פנו אליו בבקשותיהם להסכים על ספריהם שהוציאו לאור⁽³⁾, ורבים מזכירים את שמו בכבוד גדול⁽⁴⁾. ר' מרדכי גינצבורג מת כאשר אמרנו בשנת תמ"ח (1688) וישאר אחריו בן תלמיד חכם הוא הרב ר' יוסף (גינצבורג) בעל המחבר ס' לקט יוסף⁽⁵⁾.

⁽¹⁾ כן נראה מתקנות המדינה בוער ג' הקהלות שבפנקס ליטא שנעשו בוער שנת המ"ז אשר העתק מהן נדפס בס' עיר תהלה הנ"ל צד 112—113.

⁽²⁾ בקהלת דוד, רשימת ספרי הרד"א (המבורג תקפ"י) צד 280 סי' 606 נמנה הס' הזה בין כהבי יוד קווארטא.

⁽³⁾ מהמסכמותיו שנתן על ספרי בני דורו נודעות לנו אלה: על ס' הא של דרשות, (לובלין, תל"ד ?) (ו' כ"ה ניסן תל"ג); על ס' שיערי שמים הנ"ל (ב' כ"ח סיון תל"ג בהתועדות סעלין), על ס' דברי חכמים הנ"ל (בשנת תל"ט בוער האמסק) וצ"ע; על ס' שמנה לחמו, דרושים, (דעסא תס"ג) (כ"א שבט תמ"ג); ועל ס' זרע אברהם הנ"ל וצ"ע.

⁽⁴⁾ כן הוא נזכר: בס' זרע אברהם הנ"ל דף מ"ו ע"ט (? (כן מביא הרמ"ג ר' יוסף לעיוענשטיין אבר"ק סעראצק בהערותיו בסוף ס' עיר תהלה הנ"ל צד 156, וצ"ע); בס' מקום שמואל (אלטונא תפ"ח) בה"ב דף ל' ע"א; בס' עיר דוד (אמ"ד, תע"ט) דף ע"ד ע"א; בס' קול יהודה (אמ"ד, תפ"ט) דף ל"א ע"ב, ובס' בית יעקב שו"ה (דיהרנפורט תנ"ו ?) סי' ט' (בהערותיו של הנ"ל שם צד 163, וצ"ע), כמעט בכל המקומות ההם נזכר הרמ"ג בתואר „הגאון”.

⁽⁵⁾ ס' לקט יוסף ויקוש מאמרים ומדרשים ע"ד א"ב (פראג, חש"ד, ל"ט הערת הר"נ רבינאוויץ בקאטאלאג דא' לשנת הרמ"ז נדפס הס' בשנת חמ"ט 1689).

ובת שהיתה אשת הרב ר' צבי הירש (לבית קאצין אלן בוגן מלאסק?) אבד"ק מעזריטש¹).

את שם ר' מרדכי גינצבורג הזה מצאנו ביחד עם שמות הרבנים: ג) הר"ר נפתלי הירץ גינצבורג אבד"ק ואבלודאוו. כנראה מן הפסק אודות העיר ווילנא הנעשה בועד המדינה בעיר סעלץ מיום ה' כ"ד סיון ת"ל, אשר מסר לדפוס הרה"ח הרא"א הרכבי נ"י²), הוא זה הרנ"ה ב"ר יצחק אייזיק הנ"ל החתום על הפסק ביחד עם הר"ר מרדכי בהר"ר בנימין וואלף הנ"ל; וד) הר"ר אשר גינצבורג (אולי הוא ר' אשר ר' קלמנס הנזכר להלן?) אבד"ק פינסק, כי שלשת אלה נכללים בכלל "עדים נאמנים שוכין (כלומר: מוכיזין) להקראים כמה זכיות"³). ברשימת זכרונות רבני סלוצק (כ"י), אשר העתק ממנה יש בידנו, מצאנו בדור הזה גם את זכרון "הגאון ר' נפתלי הערץ גינצבורג הזקן"⁴) אב"ד ור"מ דקהלתנו (כלומר: ק"ק סלוצק).

¹ כן מביא הרה"ג ר"י לעווניגשטיין הנ"ל בהערותיו שם צד 156. הר"ר צבי הירש היה אביו של "הגאון הקדוש" מו" אברהם אבוש האבד"ק פפד"מ בעל המחבר ס' ברכת אברהם חי' על איזה מסכתות מס' מועד שנדפס ע"י הנ"ל בווארשא תרמ"א, ומחבר עוד "כמה כ"י על הש"ס ודרושים יקרים" הנמצאים תחת יד גברו הרוי"ל הנ"ל. מצאנו עוד ס' אחר בשם ברכת אברהם באור על מגלת אסתר טאת אברהם אבוש ב"ר צבי הירש לבית קאצין אלן בוגן מלאסק אשר השלימו בשנת תקס"ו (1786). הספר נדפס על ידי בנו הר"ר יהושע שמואל (ווארשא, בשנת השע"ר, 1815), ולא ידענו אם המחבר ס' זה הוא המחבר ס' ברכת אברהם הנ"ל, וצ"ע. יחוס זרעו של הרמ"ג תארנו על פי היריעות שבאו לידינו במלואים שבסוף ספרנו אות ח'.

² המלויץ 1894, נו' 3.

³ עיין מאמרו של הר"ח שניאור זקש בהמליץ שנה א' (תרכ"א) נו' 44. ⁴ כדוע קראו לו בשם "הזקן"? אם להכדיל בינו ובין ר' נפתלי הירץ ב"ר יצחק אייזיק הנ"ל, שהיה גם הוא אב"ד בסלוצק, או בינו ובין ר' נפתלי הירץ שהיה אב"ד בזאבלודאוו (עיין לעיל) — לא נוכל לדעת, אמנם בכל אופן נראה, כי הרנה"ג הזקן איננו רנה"ג ב"ר יצחק אייזיק הנ"ל, שמת, — לפי דברי המעיר בס' גדולת שאול (ה' ד' ע"ב ודף כ"ה ע"ב בהערות) האומר "על פי הספור" בשם ס' יש מנחילין, כ"י, — בחיי גיטו הגאון ר' העשיל אבד"ק קראקו, אשר נשא אח"כ את אלמנתו (של רנה"ג) מ' דינה (עיין לעיל צד 18 בהערה 3), ואשר על כן לפי פירושו של המעיר שהוא ניהא שכתבו על מצבתה, מ' דינה אלמנת תרין מלכין, כלומר: אלמנת רנה"ג ואלמנת ר' העשיל, אמנם דברי המעיר הנ"ל צריכים עיון גדול: הלא ר' העשיל מת כ' תשרי תכ"ד, ורנה"ג כדודע הסכים על ס' "עמודיה שבעה" ר"ח

ולא נזכר שמה שם אביו, רק נאמר, כי מת כ"ב תמוז תמ"ז (1687).
 כן נזכר שם בנו הר"ג ר' יצחק גינצבורג, שמת בחיי אביו
 בשמיני חג העצרת תל"ח (1677) ובהו מ' שפרינצע שמתה
 כ"א כסלו תנ"ב (1691), אשר בליספק גם הם היו נכבדים בעיני
 עדת ישראל בסלוצק, כי הובא זכרונם בכתוב הרבנים.

לולא דמסתפינא לדרוש גזרה שוה ביחס שמות אנשים
 מצוינים, כי עתה טצאנו את „הרב הגדול בתורה הר"ר אשר
 בהרב ר' שמעון נפתלי הערץ" שבא לסלוצק בשנת תנ"ב
 (1692) ומת ד' שבט תנ"ח (1698) 1, ואמרנו, כי גם הוא חוטר
 מגזע גינצבורג, יען כי השמות האלה הולכים וחוזרים כמה פעמים
 במשפחה זו.

בימים ההם נמצא גם בעיר רוב־שוב אחד מכני המשפחה
 הזאת, הוא הר"ר משולם פיינוש כמ"ו מנחם אשכנזי
 גינצבורג, שהיה אחד מן הקצינים הרוזנים, פרנס ומנהיג
 דארבע ארצות ביריד יערומלאב 2).

אמנם אם עברו רבים מכני גינצבורג ארצות ויטירו את
 מדינות המערב כפולין, בכל זאת לא מעט מהם עוד נשארו על
 מקומם במערבה של אירופא. כן אם נסמוך על דברי החכם ר' אליק'
 כרמולי האומר בשם כ"י אחר מאוצר ספריו 3), חי בימים ההם
 בעיר וויען איש אחד והר"ר הירץ גינצבורג שמו, נצר מגזע
 משפחה עשירה ומפורסמה. אביו — הר"ר אברהם גינצבורג,
 המפורסם ביותר בשם הר"ר אברהם אַמטינגען על שם עיר
 מושבו—היה בן הר"ר מאדל גינצבורג ונכד הקצין מו"ה

אדר, תכ"ד, היינו כתצי שנה אחרי מות ר' העשיל, ועוד חתום הוא בפנקס המדינות
 עד שנת ת"ל (עיין לעיל צד 18—19), וא"כ היתכנו דברי המעיר? אולם אפשר, כי
 הפך הסדר, ומ' דינה היתה מקורם אשת ר' העשיל ואחרי כן אשת רנה"ג.

1) רשימת זכרונות רבני סלוצק הנ"ל (כ"י).

2) בא חתום עם כמה נכחים על תנ"ך יידיש טייטש (אמשטרדם, תל"ט)
 מיום ג' כ"ב אלול תל"ז (1677).

3) Elj. Carmoli: Hisroire des mediciens des juifs (Bruxel 1844), p. 184
 בשם כ"י אחד הנקרא „סדר של שלת היוחסין של ר' שמעון גינצבורג"
 ונמצא באוצר ספרי הר"א כרמולי בס' 84.

שמעון גינצבורג מפראג¹. הר"ר הירץ הנ"ל התעסק בפרקמטיא מקודם בעיר אַמטינגען שהיה בה מן הסוחרים הגדולים, ואח"כ העביר עסקיו לעיר וויען והיה לסיכן בחצר המלך². בהמשך הימים הסכין הר"ר הירץ בעיר מושגו החדשה וירכו בה מיודעיו וידידיו, ועל כן יכול גם בנו (הר"ר ליב הנוכח להלן) להחזיק מעמד בעיר וויען, ולמצוא לו מנגן ומחסה משם גם אחרי מות אביו. בין כה וכה נאלץ הר"ר הירץ לעזוב את העיר (כי גם עליו עברה הכוס לצאת עם אחיו בני עמו בגולה ביום 25 יולי 1670 בימי לעאפאלד הראשון מלך אוסטריא) וילך לעיר פרשעמיסל אשר ישב בה עד מותו זקן ושבע ימים. שלשת בניו, אשר הוליד, היו כלם רופאים, ואלו הם:

א) הר"ר משה גינצבורג היה רופא חולים בק"ק פינמשוב.

ב) הר"ר זעליג גינצבורג השתמש בעיר סלוצק שבליטא בחכמת הרפואה, אשר למד, וה' הצליח בידו.

ג) הר"ר לייב גינצבורג (הנ"ל) התישב מקודם בעיר וויען, וינחל כבוד גדול מכל יודעיו ומכיריו בעד אהבתו ורחמיו לכל החולים אשר רפא. אחרי גירוש היהודים מוויען בשנת ת"ל (1670) העתיק מושבו (ביחד עם אביו הנ"ל) לעיר פרשעמיסל, ויחנך שם את שני בניו וילמדם גם הוא את חכמת הרפואה, את הר"ר אייזיק (יצחק) גינצבורג שהיה אח"כ רופא בפרשעמיסל,

¹ כנראה הוא הוא הקצין ר' שמעון גינצבורג מזחנא שהבאנו בפרק א' (עיון לעיל צד 12 דור ד' 8).

² הידיעה הזאת שמספר לנו הר"א כרמולי צריכה לפי דעתי עוד עיון גדול, יען כי כפי שנשאר בזכרוני מספרו של הפרופ' ד"ר ד. קויפמאן, "דוע לעצצע יודישע פערטרייבונג פאן וויען אונד ניעדערעאסטעררייך", אשר קראתי מיד אחרי צאתי לאור, ואשר לדאבון לבי לא אוכל כעת להשיגו לעיון בו, היו אז בווען מעשירי ב"י הר"ר קאפיל פרענקעל שנפטר קידם הגירוש והר"ר הירשל מייער שהיה בתחלה שחרלן היהודים בחצר המלכות בימי פערדינאנד השלישי והיה אח"כ מוצר לישראל, ואינני זוכר כי בחצר המלך לעאפאלד יהיה איש עבדי סוכן. והיתכן כי יהיה הר"ר הירץ גינצבורג אחד מעשירי ב"י בווען לימים ההם, ולא הביאו הד"ר קויפמאן בספרו הנ"ל? כי כנודע נפתחו להמחבר כל איצרות הארכיווען של בירת אוסטריא להשתמש בהם. ועיון מה שכתבתי ע"ד ספרו המצוין של הר"ר קויפמאן במכת"ע "יודישעס פאקטבלאטט" ספ"ב 1889 (שנה תשע"ה) בהוספה לנ"י 30 וגו' 31.

ואת הר"ר מאיר גינצבורג, אשר יצא בשנת ת"מ (1680) את העיר ההיא, וילך לעיר לובלין והיה שם לרופא בקהלת ישראל¹. גם באמשטרדם מצאנו בימי הדור הזה את הר"ר דוד ואת אביו הר"ר אשר אנשיל גינצבורג, שהיו כנראה סוחרים יורדי הים באניות, אשר מערבם ואהננם בארצות רחוקות².

ג

דור הפלגת בני גינצבורג לתולדותם.

(המאה הי"ח).

כאשר רואה הקורא, כבר גדלה עד הימים ההם משפחת גינצבורג, ותפרץ על פני רוחב הארצות, ותשלח ענפים וסעיפים רבים, אבל כמה זמורות נקמפו בהמשך הימים ולא נודע מקום מוצאם, או התחבאו אל בין העפאים האחרים אשר כסו אותן, ועל כן לא נראו החוצה בכל הדרן. אמנם מימות שרבו בתי הדפוס בתפוצות ישראל, מני או ענפי המשפחה הזאת יוצאים וכולמים יותר לעין, וכבר יש ביד סופר דברי ימיה לתת לפני הקוראים ציורים יותר ברורים וקימים. כן נודעו לנו מן הדור הזה והלאה במשך ארבעה דורות שני ענפי משפחת גינצבורג, ומתוך חשיבותם של כל אחד מהם נספר על אודותם כל מה שנודע לנו, ונקרא לענף האחד היוצא ועולה מאת הר"ר נפתלי הירץ גינצבורג ב"ר יצחק אייזיק הנ"ל — בית נפתלי, ולענף השני, היוצא מאת אחיו הר"ר אהרן גינצבורג (שתדלן) הנ"ל — קראנו: בית אהרן.

אוצר בית האילנות ארץ ישראל

¹ ה' מ' ברלין כספרו "איון ווארט ובל"ג", בהביאו גם הוא את דברי הר"א ברטולי, לא דיוק בדברי האחרון ויביא טובה בשמות ובמספר השנים. עיי"ש.

² שו"ת חות יאיר לה"ר יאיר חיים ב"ר משה שמשון בכרך (דע"מ, תנ"ט, 1699) סי' ע"א שאלה: "דוד ב"ר אשר גינצבורג נסע דרך אניה בלב ים עם אביו אנשיל מאמשטרדם לפורטוגאל ונאכר זכרונם לגמרי כעשר שנים ונשארו נשיהם עגונות, ואחר עשר שנים בא לפניו ב"ד דאמשטרדם שטר מקיים וניכר שם ועד אחד מעירי שטר דוד ב"ר אשר ז"ל גינצבורג הב"מ" וכו' (דף ע"ד ע"ב).

בית נפתלי.

בית אהרן.

דור מ' II
 בנו של הר"ר נפתלי הירץ ב"ר יצחק אייזיק גינצבורג הנ"ל הוא הנאון ר' שאול גינצבורג שירש כסא רבנותו של אביו והיה ימים רבים (משנת תס"ד עד תפ"ג²) גם הוא אב בית דין בקהלת ישראל בפניסק. שם למד ולמד הורה ושם העמיד תלמידים רבים בישיבתו, אשר אחד מהם הוא המופלג ר' אליעזר (מק"ק פינסק) ב"ר יצחק אייזיק דיינא וספרא דק"ק וויסאקי, שהכיר ס' כרם חמד על התורה³). הוא היה רב גדול בתורה, חריף ובקי בנגלה ונסתר, ושמו נודע בשערים ומפורסם בשם "אב"ד ור"מ דמדינת רוסיא", ולכן בקשו רבים ממנו את הסכמתו על ספריהם, ומצאנו את שמו בין המסכימים משנת תס"ד (1704)⁴. עד סוף שנת תע"ב (1712). בימים ההם התגורר בפראג אחד מבני המשפחה הזאת, הרבני ר' יוסף גינצבורג⁵, הנודע לנו רק על ידי בנו, הקצין החסיד ר' אשר אנשיל המת בר' אלעזר בן חרסים כיום ג' יוד אייר תע"ט (1719) בווינא⁶, ועל ידי חתנו לוקח בתו הוא

(¹) השערותנו על דבר כנויו ר' קלמנט' עיין לעיל צד 17 הערה 4.
 (²) עיין בס' תפארת ישראל והוא חלק שלישי לס' זרע ישראל חידושי אגדות להר"ר ישראל ב"ר בנימין אבד"ק הרימלוב (ווילהרמרש דארף, ת"ץ) הסכמת בנו ר' דוד גינצבורג מיום ה' אב תפ"ב (1722) המוכיח את אביו בכרכת החיים שליט"א.

(³) ס' כרם חמד פ"טים כסדר התורה (דיהרנפלוט ת"פ) ורבו הר"ר שאיל ג"ב הסכים עליו ראשון. הכחבר קורא את רבו זה: "הנאון הגדול המפורסם מוהר"ר שאול אב"ד ור"מ דק"ק פינסק יצ"ו ולע"ע אב"ד ור"מ דמדינת רוסיא", והר"ר שאול חוהם כיום ג' כ"ב סיון תע"א (1711) תחת הסכמתו: "בלא"א ט"ו הרב הגדול כמיהר"ר נפתלי הירץ גינצבורג וצלה"ה חונה פה ק"ק פינסק".

(⁴) בן הסנים על ס' נפתלי שבע רצון הנ"ל כ"ה תמוז תס"ד (עיין לעיל צד 19 הערה 5), ועל ס' נתיב הישר לר' נפתלי הירש פינסק (דיהרנפורט, תע"ב) ותחת: "בהרה"ג נ"ה גינצבורג" משנת תס"ה (1708) ועל ס' עיר הומה חבור על המשניות לר' אברהם יהודה אלי' במנה אליעזר ליפסאן מק"ק מינסק (פאר"מ, אבות על=הע"ט) מיום ג' כ"ב תמוז תע"ב (1712) בלא שם אביו.

⁵) L. A. Frankl, op. c., p. 54, (№ 334).

הר"ר זכריה מענדיל שפירא, שהיה עוד בשנת תש"ד (1704) אחד מחמשת דיני מו"ש הנקראים אצלנמים דק"ק פראג.¹⁾

בית אהרן.

מבניו של ר' אשר ר' קלמנס הנ"ל נודע לנו רק הרב ר' יצחק אייזיק גינצבורג, שהיה חתן הרב הגדול ר' משה גאלדש מפינסק, נכד הגאון מו"ה דוד סג"ל אבד"ק אוסמרהא בעל הט"ז.²⁾

בית נפתלי.

ר' שאול גינצבורג אבד"ק דור י' פינסק הנ"ל זכה לשלשה בנים גדולים, אשר היו גם כן רבנים מפורסמים בערי רוסיא, הלא הם: (א) הגאון ר' יצחק אייזיק גינצבורג, אשר לקח לו את בת הגאון ר' זלמן מירלש³⁾ אבד"ק המבורג לאשה, ישב על כסא הרבנות בקהלת דריבין ברוסיא⁴⁾, ונמצא זכרו משנת תצ"א (1730)⁵⁾.

דור י' (ב) הגאון ר' דוד גינצבורג. כל הימים, אשר נמצאהו בקהל המסכמים על חבורי בני דורו משנת תפ"ב (1722) ועד ראשית שנת תקי"א (1750)⁶⁾, הוא ישב על כסא הרבנות בקהלת

¹⁾ ס' אבן השהם ומאירת עינים שו"ת להר"ר אליקים נעץ בהר"מ אבד"ק הילדסום (דוהרן פארט תצ"ג). המסכים על הס' הזה הר"ר זכריה מענדיל שפירא חתן הר"ר יוסף גינצבורג חותם ביום ג' כ"א אדר ראשון תש"ד ביהר עם ר' אברהם ברודא מפראג ככלל חמשת דיני מו"ש ונקראים אצלנמים דק"ק פראג.

²⁾ הגאון הט"ז היה כנודע חתן הגאון ר' יואל סירקיס בעל הפ"ח (שכ"ח — שצ"ו, 1636—1568) בהגאון הר"ר שמואל הירץ אבד"ק קראקא (עיון לוחות היוחסין בסוף ספרנו).

³⁾ הגאון ר' זלמן מירלש היה גם חותנו של הגאון ר' צבי הירש אשכנזי בעל המחבר ספר שו"ת חכם צבי (עיון בקרת על ס' תולדות אנשי שם לר"ד מעזיבל אשרתי מאת ידידי הר"ר שלמה זלמן הורוויץ מווילנא בה כרמל החדשי שנה ד' צר 328).

⁴⁾ דריבין היא עיר קטנה בפלך מאהליב במחוז טשאיס על אם הדרך בין עיר המחוז ובין מסטיסלאוו ובין הארקי.

⁵⁾ ס' אלף המגן להג"מ יצחק בה"ר אלועזר שפירא (ואלקווא, תצ"א). המסכים על הס' הזה ר' יצחק אייזיק גינצבורג חותם; כהרב הגדול כמ"ו שאול גינצבורג חופ"ק דריבין במדינת רוסיא המהוללה והמעוטרה ביום ג' יום שנאמר בו ב"פ כי טוב בחדש טבת ולסדר כי בשמחה תצאל (1730).

⁶⁾ הסכמותיו מצאנו על כסה ספרים כמו: בס' זרע ישראל הנ"ל, שם חותם; בא"א הרב הגאון מ"ו שאול שליט"א, חוב"ק אליק' מיום ד' ח' אב תפ"ב (1722), על הס' הזה הסכימו חוץ מהר"ג עוד אחד עשר רבנים, ועל אחד מאלה

אליק, ולימים הם נמצא זכרו בהגהות בס' אור תורה לר"מ די לונזאני הוצאת ברלין (תק"ה, 1745)¹, ורק לאחרונה יצא וישתקע בפינסק עיר מולדתו². הר"ר דוד גינצבורג התחתן את אנשים מצוינים: את הג"מ אהרן זעליג בהר"ר יואל פיווש מאוסטרא בעהמ"ח ס' עולת אהרן, ואת הג"מ אליהו פינס בעהמ"ח ס' תנא דבי אליהו³.

דור י' וג' הגאון הגדול ר' אשר גינצבורג, שהיה אב"ד ור"מ (I ג). בוויזן ואנפיה עיד מכבר לפני שנת תנ"ה (1695)⁴ אחרי מות

שהסכימו קודם טמנו אשר לא כנה שמו הוא כוון באמרו כי הוא חותנו, הגאון הגדול⁵. ואלה הם הרבנים שהסכימו על ה' הזה קודם מהר"ר דוד ג"ב: א) הר"ר מאיר אבד"ק לובלין (ג' כ"ב תמוז תפ"ב), ב) הג"מ יהודה ליב בהרב המ"ג ר' אליעזר סג"ל ר"מ דק"ק לוב (סדר זאת תקת התורה [תמוז?] תפ"ב), ג) הג"מ צבי הירש בהג"מ אשר חוב"ק לויצק (ג' ז' אב תפ"ב), ד) הג"מ ישעיה מקראקא אב"ק קאוולי (סדר ויברך העלמא, ו' כ"ה תמוז תפ"ב), ה) הג"מ ישעיה מקראקא אב"ק בנימין חוב"ק אתכם כאשר דבר לכם [תחלת אב תפ"ב]), ו) הר"ר עזריאל בה"ר בנימין חוב"ק טורבין (א"ך תמוז תפ"ב), ז) הר"ר אברהם בה"ר מרדכי חוב"ק זאלקווא (ה' יוד תמוז תפ"ב), ח) הר"ר ישכר בער מלובלין חוב"ק לובמלא (ב' כ"ה תמוז תפ"ב), ט) הר"ר אריה בהר"ג אלעזר חוב"ק גראל (בפולין) [כ' פינחס י"ד תמוז תפ"ב]. מי מתשעת הרבנים הללו חותנו של הר"ר דוד גינצבורג — יראו הכמים וגינודו. הר"ג הסכים גם על חבורו של "מחותנו" הר"ר אהרן זעליג בהר"ר יואל פיווש מאוסטרא, הוא הס' עולת אהרן (אופיבאך, תצ"ג) מיום ה' ער"ח אב תצ"א (1731), ועל ס' מפתח העולמות לה"ר עמנואל חי ריקי עם פי' מגיד משנה לה"ר טשה ב"ר ולמן יקותיאל אבד"ק דראגיטשין (זאלקווא, תק"ה 1745) בא בהסכמה יחד עם כמה רבנים; על ס' תנא דבי אליהו להג"מ "מחותנו" אליהו פינס (זאלקווא תקי"ג) מיום א' כ"ה אב עולת תקי"א (1746), ועל ס' שיח ספונים (זאלקווא, תקי"א) מיום הששי ה' מרתשון תקי"א (1750), והותם: "בהרב הגאון הגדול החריף ובקי בנגלה ובנסתר אשר שמו נודע בשערים מ'י זאול שהיה אב"ד ור"מ דק"ק פינסק".

¹ דף י"ד ע"ב. בקאטאלאג קהלת משה כתוב, כי יש שם ממנו הדושי תורה, ומעות הוא.

² בשיח ספונים הנ"ל חותם בהסכמתו; אב"ד בק"ק אליק ולע"ע (כלומר: ה' חשון תקי"א 1750) איתן מושבו בק"ק פינסק" אמנם גם בס' מפתח העולמות הנ"ל הוא חותם: "דוד בהר"ר שאול גינצבורג. מק"ק פינסק", ולא נודע אמאי קאי, מק"ק פינסק: עליו בעצמו או על אביו?

³ את שני המחברים הללו מכנה הר"ד ג"ב בהסכמותיו בתאר, מחתיני.

⁴ כי בס' נפתלי שבע רצון הנ"ל שחובר לפני תנ"ה (1695) (יען כי בשנה ההיא הכבים עליו האב"ד במדינת רוסיה הג"מ מנחם ב"ר בנימין כ"ץ מבריסק)

הרב דשלש גלילות ואמוט מו"ה צבי הירש הלוי בעל ס' אספקלריא המאירה¹. כמה שנים ישב ר' אשר על כסא רבנותו בעיר הזאת לא נודע, אבל יש מקום לשער, כי היה שם עד שנת ת"פ (1720), עד העת שנמצאהו בקהל רבני הועדים², ואין ספק כי אז היא נמנה לאב"ד בגליל העליון דמדינת רוסיא, כלומר: אבד"ק סביבות עיר מינסק והגליל או פינסק³, וכזה שם פאר עד אחר שנת תצ"א (1731)⁴, כי עד השנה ההיא מצאנוהו חתום בפנקס ועד המדינה. כן אנו מוצאים אותו כאב"ד בק"ק פינסק לערד משנת תע"ד (1714)⁵ עד שנת תצ"ז (1737)⁶. היא חי עד ראשית המאה הששית, כי עוד בשנת תק"א (1741) הוא חונה בגליל העליון⁷, ובשנת תק"ט (1749), מצאתי, מביאים בשמו

הוא נזכר ברף פ"ה ע"ב לאמר: „שמעתי בשם ה"ה הרב הגדול נכד דודי מו' אשר נר"ו אבד"ק וויזן ואגפיה", משמע, כי הר"ר אשר כבר היה אז רב בוויזן.

¹ אספקלריה המאירה (זיורדא, תקל"ז) בהקדמת המסדר.
² פנקס המדינה (כ"י).

³ הסכמתו על ס' אלף המגן הנ"ל להג"מ יצחק שפירא (יאלקווא, תצ"א) באה שניה אחרי הסכמת הגאון ר' יחיאל היילפרין בעל סדר הדורות, וחותם: „אשר חוב"ק גליל העליון במדינת רוסיא" מיום ה' ו' ניסן תצ"א (1731); ובס' זכר צדיקים להר"ר אליעזר לוי לבית קאצענעלענבויען דרשות והספרים וכו' (אלטונא, תקס"ה, 1805) כתוב ברף ז' ע"ב בתלק מעללי איש, שהגאון ר' אשר היה אב"ד בגליל עליון סביבות עיר מינסק. ובשו"ת כנסת יחזקאל להג"ר יחזקאל קאצענעלינפונגן (אלטונא, תצ"ב, 1732) שאלה מ"ט, כתוב: „אבד"ק פינסק והגליל" (רף ג"ט ע"א), וע"כ שערתי, כי גליל עליון וסביבות עיר מינסק, ופינסק והגליל — היינו הך.

⁴ אלף המגן הנ"ל שם.

⁵ עיר חומה הנ"ל בהסכמה.

⁶ בס' בן אורי דרושים קצרים כסדר התורה (ראיתיהו כמוזעאום האויאטי וחסר ממנו השער, ולפי דברי ה' ווינער המסדר שם את הספרים העברים הוא שנרפס בזאלקווא הפ", 1728). ברף כ"ה ע"א מכנהו המחבר בכנוי „אבד"ק פינסק", ובס' גאון צבי דרושים על גמיות, ושו"ת לה"ר צבי הירש בר' יהושע משה אהרן הלוי הורוויץ (פראג, תצ"ז 1737) שז' כותב המסדר בן בנו של המחבר בהקדמתו: „שמעתי מפה קדוש הגאון המפורסם מו' אשר נר"ו אבד"ק פינסק מה ששמע מאשי גליל וויזן בהיותו אב"ד ור"מ שמה אחרי מות אדוני אבי זקני' וכו'.

⁷ ס' קבוצת כסף להגאון ר' אריה ליב שפירא בעל המחבר ס' נחלת אריאל ומעון אריות (יאלקווא תק"א, 1741) שם הוא חותם: „אשר חונה בגליל העליון".

חירושי תורה ¹), ורק אז מוכירים לברכה את שמו להבדיל בינו ובין החיים ²). ר' אשר גינצבורג היה לפי עדות גיסו ³ הגאון ר' יחזקאל קאצנעלינבויען שהיה אבד"ק אלמונא המבורג וואנובעק, אחד מן הגאונים הגדולים בזמנו ⁴). מלבד אשר כתב בעצמו חירושי תורה, אשר מהם עוד נמצאים בכ"י, כמו ס' מעונות אריות על חשן המשפט ⁵, אשר יביא בו גם דברי בנו הגאון ר' אריה הנוכר להלן, ודרכו שם בקדש כאחד הגאונים הראשונים דייקא ונחית לעומקא דדינא (חבל על ספרים כאלה דאכדין ⁶), ומקצתם נדפסים בספרים אחרים ⁷, עוד החזיק בידי מחברים אחרים, בתתו הסכמתו על ספריהם ⁸.

הר"ר אשר גינצבורג זכה לכן גדול, אשר יצא לתהלה

1) כס' קהלת יעקב לה"ר יעקב כ"ר שמעיה מק"ק פינסק (ואלקווא, תק"ט, 1749 [באוה"ס לבן-יעקב אינגו] ברך ג' וברך י' יש בשם הג"מ אשר ג"ב חירושי תורה.

2) קהלת יעקב הנ"ל דף ג'.
 3) בשו"ת כנסת יחזקאל הנ"ל על השאלה מ"ט— (דף ס' ע"ב) כתוב: "שאלה מגיסי הרב הגדול הגאון מ"ו אשר בהגאון מוהר"ש אבד"ק פינסק והגליל". המחבר מזכירו עוד כס"י מ"ו (דף ג"ז ע"ב).

4) וזאת עדות הגאון בעל כנסת יחזקאל על גדלו בתורה (דף ס' ע"ב): "הנה גיסי (כלומר הר"ר אשר גינצבורג) וכו' צלל כמים ארורים, לא הניח לנו מקום בפוסקים כמלא מחט סקית לתקוע לדבר הלכה וכו', אש"ר שמנה לחמו לחם של תורה. ראוי להיות עליו שכינה שורה".

5) אוצר הספרים לב"י מיחסו לבנו הגאון בעל השאגת אריה, אבל לפי דברי א"א נ"י טעות הוא בידו.

6) הספר הזה, אשר היה למראה עיניו א"א נ"י, ולמראה רבים מגדולינו בוויילנא כמו הרה"ג ר' יצחק שירווינטער ועוד, הית בתהלה בידי הרה"ג ר' גרשון אמשטרדם בוויילנא; וממנו בא ליד הר"ר שמואל חיים אייזשטיין מו"ג בעיר הנ"ל אשר הדפיס ס' שאגת אריה ח"ב, ואחרי מות האחרון אבד הכ"י ולא נודע אנה הוא בא.

7) כמו בס' קהלת יעקב הנ"ל שם, ובשו"ת כנסת יחזקאל הנ"ל שם, ובס' בן אורי הנ"ל דף כ"ח ע"א על פ' ממלכת בהנים.

8) הסכמותיו מצאנו על כמה ספרים: על ס' נתיב הישר (תס"ט, 1709), שם הוא נזכר בתאר "אבד"ק וויזין"; על ס' חדושי תורה הנקרא בשם ברית שלום (פפר"מ תע"ט) שם חותם "בהרב הגדול כמוהר"ר שאול גינצבורג חונה פה ק"ק פינסק" מיום ה' כ"ב אלול תע"ג (1713) ומכנה את המחבר הר"ר פינחס ב"ר פילטא אבד"ק וולאדאווא בכינוי "ש"ב", ועל ס' עיר תומה הנ"ל מיום ב' כ"א תמוז תע"ד (1714), שם הוא כותב: "כאשר שכל גאוני ארץ ובתוכם א"ו גר"ו גם שאול בנביאים וכו', כי גם הסכמת אביו על הס' הזה, שז הוא חותם: "חופ"ק פינסק"; ועל ס' קבוצת כסף הנ"ל.

בכל הארץ, ויהי בעיני העם כאחד הגבורים בספורי המעשים, אשר מכל מקרה בחייו יספרו נסים ונפלאות. בנו זה הוא הגבור באמת במלחמתה של תורה, הגאון האדיר ר' אריה ליב אבר"ק מיץ, הנודע בשם בעל שאנת אריה, ויען כי נכבד הרב הזה בעיניו ובעיני כל הקוראים החובבים את התורה ומוריה, לכן מצאנו לנכון להקדיש בספרנו לזכרונו פרק מיוחד.

גיסו של הר"ר אשר גינצבורג (בעל אחותו או בעל אחות אשהו?) הוא:

„הרב הגדול“¹ הר"ר יהודה בהר"ר ליב², הנודע לנו ע"י בנו הר"ר יעקב שהיה מו"צ לעדתו בעיר שקלאב יותר מעשרים שנה³. הר"ר יעקב היה כנראה מו"צ ומ"מ גם בסלוצק⁴, מקום שם נאסף אל עמיו ביום ד' תשרי תקל"ה (1774) בהיותו כבן נ"ב שנים⁵. מחידושי תורתו יצאו לאור חידושו על הלכות בציעת הפת שהדפיס בנו הר"ר אהרן וקראם בשם מורה צדק, אשר לפי עדות המסכימים⁶ „צלל המחבר במים אחרים להוציא הדין לאמתה של תורה“, ומצרתו היתה „לבל יתנשא כל מי שיכול לקרות בס' השו"ע לאמר אני אמלוך ואהיה למ"ץ, כי אם יחקור וידרוש מקור הדין מן התלמוד והפוסקים הראשונים והאחרונים“, כמסרם יצא ללמד לאחרים. מדי דברו בעניני הלכה מזכיר המחבר בכבוד גדול את „בן דודו הגאון בעל שאנת אריה“⁷.

¹ כן מכנים אותו בס' מורה צדק (שקלאב, בישר"אל—תקמ"ג, 1783) בהסכמות.

² כן מצאתי שם אביו כתוב בירי אחד מנכדיו, אשר כנראה נהירא ליה שלשלת יחוסו, על ספר עמודי השמים, אשר לקחתי מאוצר ספרי יודיו ה' א"מ באנק נ"ו בספ"ב. איננו אם סמכתי על רשומי הנ"ל באיזה דברים, ככל זאת לא אוכל להסכים לדבריו, כי הר"ר ליב הוא אחיו של הר"ר אשר גינצבורג, כי היתכן שיקרא הר"ר אשר לבנו (בעל השאנת אריה) בשם אחיו?

³ מורה צדק הנ"ל בהסכמות.

⁴ כן מוכח מלשון מצבתו, אשר מצאתי נוסחה כתוב בירי אחד מנכדיו המחבר הנ"ל על גליון הס' מורה צדק. את הס' שהוא ראיתי באוצר יודיו הנ"ל.

⁵ „מת מיתת שמואל הרמתי“ (הקדמת בנו), וכנראה דעתו היחה ע"ד המובא במס' שכתות פ"ג מ"ח ותענית ה' ב' ומועד קטן כ"ח ע"א, כי שמואל חי ג'ב שנים.

⁶ הר"ר ישכר בער אבר"ק סלוצק (תקמ"ג) והר"ר יעקב ב"ר ירחמיאל כ"ע ד"צ דק"ק שקלאב, שהיה אתו עמו (עם המחבר) יום ולילה, וכמעט לא זי ידו מתוך ידו.

⁷ מורה צדק הנ"ל דף י"ב ע"א ובסוף הספר דף מ"ט ע"ב.

מלבד חידושו הנ"ל הנדפסים, נשארו ממנו בכתובים חידושים על בה"מ ונמילת ידים וש"ת על כל ד' חלקי המורים ¹ .

להר"ר יעקב הנ"ל נולדו שני בנים:

(א) הר"ר ברוך שקלא בער, שהיה חכם גדול בזמנו ומפלג בתורה, והיה בימים ההם אחד מן המצוינים שהתורה והחכמה נצמדות בו יחד, ואשר על כן דור לדור ישבח מעשהו, וזכרו לא יסוף מפי זרעו; ובאמת, ספריו שחבר והעתיק משפות אחרות מעידים למדי על חכמתו וידיעותיו הרחבות. מספריו אלה נוכל לבנות בשם את הספר אוקלידוס לבאר כל חכמת המדידה (געמאעמריע) שהרגם לשפ"ע ² , את ספר עמודי השמים אשר תוכנו הוא תורת חכמת התכונה (אסמראָנאָמיע) וחלק שני לו בשם תפארת אדם על הרכבת גוף האדם ופרקים ואברים (אנאמאָמיע) ³ ושלישי להם הלא הוא ס' קנה המדה על חכמת המשולשים והבקעים הנוגעים והחותכים (פריגאָנאָמיע) אשר העתיק ג"כ משפת אנגליא ⁴ ; ומלבד אלה עוד הוציא לאור מחדש את הס' יסוד עולם לרכנו יצחק הישראלי עם הגהותיו ולוחותיו הרבים ⁵ . ככל חכמי ישראל בדור ההוא לא יכל להיות דורש חכמה לשמה, ויחפש גם הוא תואנות להצדיק בעיניו ובעיני כל קהל הקוראים העברים את תשוקת לבבו למדעים, ועל כן מצא לנחוץ לספר בראש ספרו אוקלידוס הנ"ל (בהקדמה), כי הגר"א ז"ל צוה עליו להעתיק ללה"ק ספרי חכמה כפי יכלתו, יען כי, התורה והחכמה נצמדים יחד. ⁶ כן לפ"ד על האסמרונומיא והמריגונומטריא להיות שפחות להלכות קדוש החדש להרמב"ם ⁷ , והאנוטומיא אינה נוצרה אלא לבאר את שער הבחינה בס' חובת הלבבות ז'; ככה גם בחייו העצמים היתה חכמת הרפואה שלמד צריכה לשמשו כקדרם לחפר בו למען יהיה דיין מצוין בעדתו (שקלאב) ⁸ , אף כי הקדרם הוה

¹ שם, בסוף הספר.

² נדפס בהאג בשנת הולך את חכמי—תק"מ (1780).

³ נדפסו בברלין, תקל"ז (1777).

⁴ נדפס בפראג בשנת קנה חכמה מה טוב מהרו' = תקמ"ד (1784).

⁵ נדפס בברלין בשנת תבא חכמה בלבך ודעת = תקל"ז (1777).

⁶ עמודי השמים הנ"ל על השער.

⁷ תפארת אדם הנ"ל על השער.

⁸ אוקלידוס וקנה המדה הנ"ל על השערים.

סלל לו אח"כ מסלה לארמוני רווני הארץ להיות לעת זקנתו רופא להנסיך ראדזיוויל, ולהעתיק משכנו למינסק ומשם אחרי כן לסלוצק לשבת שם עד יום מותו¹.

(ב) הר"ר אהרן, שהיה אב"ד בק"ק פראָפּאָיסק ובק"ק קראסנא-פּאָלע, ואח"כ ד"צ ומ"מ בכמה חברות בשקלאב עיר מולדתו, הוא המוציא לאור את כתבי אביו, אשר קראם בשם "מורה צדק"².

בנו של הר"ר ברוך משקלאב הנ"ל הוא: הר"ר אהרן, אשר הוליד: א) את הר"ר יעקב (ברוכין) אב"ד דקרלין, שחבר שו"ת משכנות יעקב³ וס' קהלת יעקב⁴; וב) את הר"ר יצחק, שחבר ס' קרן אורה⁵ וימלא מקום אחיו בהיותו אב"ד בקרלין⁶.

¹ מכתב יד נכדו על הספר עמודי השמים הנ"ל שלקחתי מאוצר ספרי ידירי הנ"ל.

² מורה צדק הנ"ל.

³ בסדר ד' חלקי השו"ע (ווילנא, תקצ"ח, 1837).

⁴ בב' חלקים, התלק הא' הוא חידושים על מס' ברכות וסדר מועד, והחלק השני—שו"ת (ווילנא תר"ז, 1847). המביא לדפוס, הוא בנו הרב חתיוף אלכסנדר סנדר, כותב בהקדמתו על אודות אביו בזה"ל: "רבחה עליו העבודה מאת דורשי ה' והוגי תורתו יום יום כי שקדו לדפוק דלתות ביתו לשאול פי קדשו להורות להם דרך ה' וכו', אשר כבר נודע בשערים מהבשרת קדשו וכו' משכנות יעקב, שמה הובאו רוב תשובותיו וכו'. ימים הגיעו כי גברה עליו הלישות עוד ותכבר עליו העבודה גם להיל' חפצו ולהפיץ מעינותיו להביאם בכתב ולבאר רחב דעתו, וכו' וכו'. כאשר הגיעו ימיו קרוב לארבעה וששים שנה בהתחלה השנה שנת תר"ה בהרש כסלו ביום ג' לס' תולדות עד יום א' לסדר ויצא, יום יום כי הגדיל עליו חליו ומכתו אנושה וכו' וכו', יום ד' אחר חצי היום פקדני לקרוא לפניו דברי הרמב"ן בביתו על התורה וכו', יום מתר כחצי היום וכו' יצאת נשמתו במהרה" (היינו: נפטר—יום ה' ויצא בירח כסליו תר"ה).

⁵ הוא חידושי הלכות על מס' יבמות והוריות (ווילנא תר"כ, 1851). בהקדמה כותב המחבר, כי חבר חידושים על סדר קדשים כמעט כלו, ועל מס' נדרים, נזיר, סוטה ועוד איות מס' מסדר מועד, שנשארו תחת ידו בכ"י. תחת הקדמתו חותם המחבר: יצחק בא"א מו' אהרן ז"ל תיב"ק קרלין בשנת בו יגה זיו קרן אורה (תר"א). 1850). אחרי התקדמה יש איות דברים בשם "יד אהרן" מאת המביא לבית הדפוס הוא נכד המחבר הר"ר אהרן ביה"ר אברהם מקרלין, ובסוף הספר נושא נכדו זה אבל כבד על מות א"ז המחבר ביום ט' מרחשון (תר"ב) ומזכיר שם את בנו של המחבר: ה"ר אברהם, ה"ר יעקב ברוך, ה"ר משה שלום וה"ר דוד יהודה⁶.

⁶ כ"י הנ"ל על ס' עמודי השמים הנ"ל.

ד'

הגאון בעל שאנת אריה ודורו.

(תנ"ה—הקמ"ה, 1695—1785).

הגאון ר' אריה ליב גינצבורג נולד באחת מערי ליטא בשנת תנ"ה או נ"ו (6—1695) ולא נודע מאומה מגדולו וחנכו בתורה, בלתי אם כי בשנת הצ"ג (1733) בימי רבנותו של הגאון ר' יחיאל היילפרין (בעהמ"ח ס' סדר הדורות) בטינסק, כבר היה הרא"ל ראש הישיבה בעיר ההיא, והוא היה אז כבן שלשים ושבע. הר"ר אריה ליב היה מנעוריו אהר מן הלומדים הגדולים היורדים לעומקה של הלכה; דרך הפלפול, אשר היה נהוג בימים ההם בין תופשי התורה, היה לו רק לכלי שעשועים לצחק בו ולחדר בו את התלמידים, אבל מעולם לא נתן לדרך הזה יתרון על דרכי הלמוד האחרים, וען כי לפי דבריו „כמה שיותר האדם בכל מה דאפשר שיתזה עיקר הפלפול באמתה של תורה, מכל מקום אי אפשר שלא יתערבו בו דברים שאינם לאמתה“, ועל כן לא העלה הרא"ל את פלפוליו עלי גליון, „כי את הכל ישא רוח ואין זה אלא הבל“¹, ורק את חידושו שחדש על גפ"ת ופוסקים ע"פ השכל הישר, רק אותם הביא בספריו אשר הרפים. ביחוסו לגדולי דורו הכיר כנראה הרא"ל יותר מדי את גדלו בתורה, ועל כן אי אפשר היה לו בשום אופן להקנע מפני גדולים רבים, אם אך ראה כי טעו באיזה דבר; ומעבר מזה הכירו כלם גם כן יותר מדי את דלותו ומך ערך כיסו, ולכן לא יכלו נשוא דעה רחבה של עני ואביון. דעת לנבון נקל, כי באופן כזה לא יכל הרא"ל לשבת בעיר מינסק במנוחה, ורבים אויבים קמו עליו, ומפני חצי הקנאים אשר פגעו בו נאלץ היה לעזוב את העיר ולפנות מקום לתלמידו שארז הגאון ר' רפאל הבהן (המכוננת) להיות הוא ראש הישיבה במקומו (תק"ב, 1742).

בדבר צאתו של הרא"ל את העיר שמענו מספרים ספורים שונים, אשר אף על פי שאחריותם אינה עלינו, עם כל זה ראינו להביא איזה מהם לפני הקוראים, כי נושאים הם ככל זאת חותם

1) שאנת אריה ח"א (פפ"א, תקט"ז, 1756) בהקדמה.

תכנית העת ההיא ושבע הדברים כמו שהם באמת בעולם הרבנים והופשי התורה במקום שיד האחרונים תקיפה.

פעם אחת התנגשו גדולי עיר מינסק בדבר הלכה, זה אומר כה וזה אומר כה, ואיש לא הבין שפת-רעהו; וישמע הרא"ל את הדבר וימצא כי „הארגו נפתח באופן פשוט מאד“, ולשוא התפלפלו ויננחו זה את זה, ועל כן צחק למשבתם וילעג למו. הדבר הגיע עד לאוני זקני העיר, ויחר אפם בו, וירדפוהו בחמתם וירדו עמו לחייו.

שוב מעשה, ויבא הרא"ל בשבת אחת לפנות ערב אל בית הכנסת לשמוע דרשת הרב האב"ד הישישי, והרב הזה אף כי גאון גדול היה בתורה כאשר יעיד עליו ספרו „סדר הדורות“, בכל זאת היה כפי המסופר כבד פה וכבד לשון, ומלבד זה רגיל היה להניע תמיד כמו רגליו, והיה נראה כאלו מכין את עצמו לצאת במחול. הדברים הקטנים האלה דים היו לעורר צחוק בלב הרא"ל הנוח להתרגש ולהתפעל מכל דבר, וכאשר שאל או איש את דעתו על אודות דרשת הרב לא יכל הרא"ל להתאפק, ונכשל בדבריו לענות בלעגי שפה: „כשם שהוא רוקד, כך אינו יכול“¹). דברים כאלה יוצאים מפי איש צעיר לימים (כבן שלשים ואיזה שנים) נגד רב וגאון מפורסם ואיש שיבה בבית המדרש נחשבו לדברי עזות ויהירות מאין כמוהם, ומובן הדבר, כי העלה בזה חמת כל גדולי העיר ומנהליה, אשר נמנו ונטרו לעשות בו נקמות. כנראה, היו גדולי עיר מינסק בימים ההם תלמידי חכמים גמורים, כי נקמו ונטרו כנחשים אמתים; אמת כי נוקש הרא"ל בשפתיו ויעש שלא כהונן לדבר עתק נגד רב זקן שכן לא יעשה, אבל הלא גם הוא היה גדול מאד בתורה, ועליהם היה לכל הפחות לחוס במעט על כבוד התורה כי יחולל, אבל הם לא כן עשו. הם לקחו עגלה פשוטה מן הכפר רתומה לשני שורים וישיבו את הרא"ל עליה ויוציאוהו בחרפה ובהמון רב אל מחוץ לעיר עד הר מורעץ, ולא שמו על לב, כי אותו היום ערב שבת היה, ועל ידי זה מוכרח

¹ עלינו פה להעיר, כי בתננו דברי ההגדות לפני הקוראים לא הרשינו לעצמנו לשנות במהלך ספורנו אף כקיצו של יוד, ועל כן מובן הדבר, כי לא לזולל הם וחלילה בכבוד גדולים מגמת פנינו, כי אם לתת לפני הקוראים ציור נאמן מן העת ההיא כמות שהוא.

יהיה הרא"ל לשבות ביער או כשדה. אמנם בין ההמון הרב, אשר השביע בחרפה את פני הרא"ל, היתה אשה אחת ובלומקא שמה, אשר נכמרו רחמיה על הרב הנעלב, והיא מוכרת חלות לחם ליום השבת, ותחצה האשה הזאת את ההמון ותגש בשני סליה הגדולים אל הרא"ל, ותתן לו שלש חלות לחם ליום השבת. ויתרגש הרא"ל למעשה האשה הפשוטה הזאת ויברכה מקורות לבו לאמר: "ישלם לך ה' בתי כגמולך בעושר וכבוד", ולא ארכו הימים ותעשר האשה והצלה בכל אשר תפנה, ותתן כבוד גם לה' ותבנה בית לשמו, הוא הנקרא "בלומקעס קלויו" עד היום הזה. ולעיר מינסק אמר הרא"ל באש חמתו: "ישלם גם לך ה' כגמולך..." והנה זה כמאה וחמשים שנה עברו על העיר מינסק, ואין שנה אשר לא תפרוץ תבערה בחוצותיה.

כמה מן האמת יש בשתי ההגדות האלה כמובן לא נוכל לדעת, אבל זה ידוע וברור, כי מוכרח היה הרא"ל לעווב את העיר מינסק, ואף לא הבע את עלבונו מיד העולבים אותו, אחת היא, אם מאשר קצרה ידו להשיב להם כגמולם, או כי הכיר את עוותו ויצדיק עליו את הדין. משם הלך לערי הגליל, במקום שם ישב אביו הישיש ר' אשר הנ"ל על כסא הרבנות; מתחלה התפרנס שם מינסק המלמדות, ואחרי כן מלא שם איזה זמן מקום אביו בעודנו חי, כי הזקן הזה נלאה נשוא את המשא הכבד העמוס רק על רב הגליל בלבדו ואין איש עוזר על ידו בלתי שני שמשים העומדים עליו להוציא פקודותיו לפעולות. בימים ההם היו בגליל ההוא כארבעים ערים ועירות כהנה, ומספר תושביהן היהורים עלו לרכבות; ואף כי היו שם או אנשי תורה וחכמה עשירים ונכבדים לרוב, בכל זאת כל עבודות הגליל היו על הרב, כי תחת אשר כיום הזה עבודות הקהל עמוסות על ראשי העם קריאי העדה, הנה בגליל ההוא בימים מקדם רק הרב בלבדו הוא היה הפקיד על כל אלה. המעט אשר יורה הרב דעה וישפוט בין דם לדם ובין דין לדין, ולפעמים גם בין עיר לעיר ובין גליל לגליל, ויותר מהמה היה עליו גם לשפוט מישרים על דבר, החזקת" ועל המחיות" ועל "ממכרי האבות" וכדומה, עוד כל עניני הכנסות הגליל והוצאותיו. כל עניני החובות אשר נושים בגליל ואשר הגליל נושה באחרים, הכל היה נתון על הרב, הוא היה המוציא והוא המביא, הוא הלוח והוא

הפורע¹). אמנם כנראה טוב היה להרא"ל להיות מורה דרך ומלמד להועיל מהיות פקיד עוסק בצרכי צבור, ועל כן מסר כעבור איזה דור² זמן את המשרה לאחיו הרב"ג ר' יצחק אברהם (נינצבורג)³, אשר לא האריך לשבת על כסאו, וכעבור שש שנים התפטר גם הוא מרבותו ויבקש מאת ראשי הגליל לבחור להם רב אחר החתיו.

ואנשי עיר מינסק בחפצם להרעים את הרא"ל ולפחות ערכו, מנו על מקומו, כאשר אמרנו, את תלמידו ר' רפאל הכהן, עוד עלם בן תשע עשרה שנה, להיות הוא ראש הישיבה במקום רבו הגדול (הק"ב, 1742). אמנם הרא"ל לא הרעים כלל על המעשה הזה של אויביו בנפש אלה, ואדרבה שמח שמחה גדולה על תלמידו שארו זה, אשר אהבת נפש אהבו, כי זכה לגדולה בעודנו צעיר לימים. איננו גם נגד הרב ר' רפאל קמו במינסק מופלגים רבים, אשר קנאו בכבודו, וכל הימים חתרו בעז להורידו מגדולתו, אך לא הצליחו בכל עולם, כי ישב ר' רפאל בכבוד על כסאו בראש ישיבתו כחמש שנים (עד שנת תק"ו), עד אשר בחרה בו עדת ישראל בוילקאמיר לרב עליה, וישב גם שם תשע שנים בכבוד גדול. ובימים ההם, אחרי אשר התפטר גם הר"ר יצחק אברהם הנ"ל ממשמרתו, היה כסא הרבנות בגליל פנוי מאין יושב עליו, ויתנו ראשי הגליל עיניהם בר' רפאל לשימו לרב עליהם (תק"ו, 1757)⁴, ויימכ גם הרבר הזה מאד בעיני האחים הרבנים הר"ר יצחק אברהם והרא"ל.

איזה שנים לפני זה, היינו: בשנת תק"ו — תקמ"ו

¹ זכר צדיק הנ"ל מכתב שלישי דף ו' בחלק מעללי איש. ועיין מה שכתב בענין זה ר' אליקים מילואהגי בספר רא ביה (אדען 1837) דף כ"ח ע"א בהערה.

² בשו"ת שאגת אריה החדשות נמצאה שאלה (י"ח) מהגאון ר' יצחק אברהם בענין היה עגינה משנת תקי"ב (דף ס"א ע"ב). הוא בא בקהל המסכימים על ס' תפארת ישראל זוטא (פפר"א תקל"ד) והותם "חוב"ק מינסק", ועל ס' בארא ברהם על שו"ע יור"ד לה"ר אברהם בער אבד"ק ארשא (שקלאב תקמ"ג) והותם בשנת תקל"ב (1772) כתואר, אבד"ק מינסק.

³ זכר צדיק הנ"ל דף ו' ע"ב בחלק מעללי איש: "ביום ה' ד' אדר ראשון לסדר ושכנתי בתיכם שנת תק"ז נהן לו כתב רבנות מאזופי מנהיגי גליל העליון סביב עיר מינסק בהתעודות ק"ק סילאויטש, וגבלו לו משך ישה שנים רצופים, וביום א' י"ז אלול תקי"ז הסיפו לו עוד ארבע שנים".

(1750—1755) בערך, אוה הרא"ל את העיר הקמנה וואלאזין בגליל מינסק למושב לו ויהי שם לאב"ד. בהיותו גאון גדול מעמיק ויורד לעומקא של הלכה היה לו הכח והעז לתת עודף לכחא דהתירא עד שנשמע למרחקים⁽¹⁾, ולא נמס לבכו בראותו כי איזה גדולים מחמירים בהלכה מחמת שאינם בקיאים, ולא יתנם לבם לסמוך על דברי המתירים. בשעה שידע הרא"ל ברור, כי מותר איזה דבר, לא שם לבו למאומה, ולוא גם נהגו בכל מקום לאיסורא, גם אז עמד בדעתו ולא חזר ממנה, והכשיר. כראיה לדבר נוכל להראות על השאלה בענין „סירכא עם מכה בדופן“, אשר הורה הרא"ל כהרב בית יוסף להתיר וקבע כזאת בוואלאזין הלכה למעשה⁽²⁾, אשר כפי הנשמע עוד היום הזה נוהגים שם להתיר הלכה כמותו. בשבתו בוואלאזין אסף וקבץ את כל הרושיו בתורה והלכה, אשר רשם במשך שנים רבות ויחברם יחד לספר

(1) עיין למשל ס' אור הישר להג"מ ר' ישראל ליפשיץ בדף ס"ג ע"ב עדות הגאון ר' יחזקאל לנדא ועוד (אמ"ד, לאות לבני מרי—תקכ"ט).

(2) ביד א"א נ"י נמצא העתק המכתב השלוח מאת דיניי ק"ק וואלאזין אל הגאונים ר' שאול ור' אבלי מוויילנא, אחרי מות הגאון ר' חיים אבד"ק וואלאזין, אשר הורה בעירו כדברו זה הלכה זו להתירא כל ימי חייו, יען כי שמע ההיתר מפיו, לא הפץ בנו הגאון ר' יצחק להורות כזה כלל, לא לאסור ולא להתיר, ועל כן ערכו הדיונים דק"ק וואלאזין את ככתבם בענין זה לרבני ווילנא, וזה דבר המכתב:

„כדבר השאלה סירכא עם מכה בדופן, שכבר הורה הוקן פה"ק וואלאזין ה"ה הרב הגאון המנוח בעהמ"ח שאגת אריה ז"ל כשהיה אב"ד פה"ק אשר בכל תפוצות ישראל נוהגים עפ"י פסק הרמ"א ז"ל, והוקן הגאון הנ"ל הורה וקבע פה קהלתנו הלכה למעשה כהרב בית יוסף להתיר בלי שום בדיקת הריאה כלל, ואחרי כן כשהיה הבהן הגדול ה"ה הרב הגאון מ"ו רפאל ז"ל בעהמ"ח ס' תורת וקותיאל אב"ד בגליל שלנו הורה פה"ק ג"כ על פי פסק הרמ"א ז"ל. ושוב היה פה קהלתנו הגאון בעהמ"ח ס' שאגת אריה הנ"ל היה כמזקק בענינו על ששאלוהו עוד הפעם בענין שאלה הנ"ל, ותשובתו הרמחה היתה על זה: „הלא כבר הוריתי פה בזה להתיר ולא תחוסו לדברר הבהן הגדול מחמת חכם שאמר, ובלשון הזה השיב בצחות לשונו, כשר כשר! על פי תשובתו הנ"ל נהגו וקבעו פה קהלתנו הלכה כמותו זה ערך שבעים שנה" וכי. יום ב' כ"ג כסליו תקפ"ב (1821) פה ק"ק וואלאזין.“

ועה"פ: אהרן ב"ר יצחק זל"ה; אשר במו"ה קלוגימוס קלמן זל"ה; ותיאל מיכל ב"א"א מ"ו דוכבער ז"ל; אברהם שמחה כהרב מ"ו נחשן זל"ה; מנהם נחום כא"א המנוח מ"ו אברהם אבלי ז"ק, ועוד חתימים רבים.

אחד, אשר קרא לו אחרי כן „שאגת אריה (1), ולא לחנם קרא לו כן, כי באמת קול דבריו שמה עז כקול אריה ואמין לב בגבורים. ויען כי לא היה אז בית דפוס עברי במדינת ליטא ופולין מוכרה היה הרא"ל להרחיק נדוד למדינת אשכנז ולהדפיסו בעיר פרנקפורט דאדרס⁽²⁾, ומשם סר גם לעיר ברלין הגדולה. מהסכמות הרבנים של שתי הערים האלה, מתוך דברו הרב מפפד"א המבולבלים והמסוכסכים⁽³⁾, כן מתוך דברי האב"ד מברלין והמדינה הפשוטים והברורים⁽⁴⁾ נראה, כי חידושי הרא"ל מצאו חן למאד גם בימים ההם. ודבר נפלא הוא, אם ימצאו למשל דברי הרא"ל החדים והשנונים חן בעינינו אנו, הנה כבר גדל כבודו בתוכנו, עד אשר כמעט נעמידהו במחיצה אחת עם הגאונים הגדולים הפוסקים האחרונים, אבל אם סגנון דברי חידושי לקח גם את לב בני דורו, והוא עוד רב בעיר קטנה היוצא בגאון נגד כמה גדולים— נפלא הדבר למאד.

בדבר דרכו של הרא"ל בחידושי תורתו והליכותיו דברנו לעיל. שנאתו לפלפול המשובש לא היתה שנאת חנם, כי ראה בזה כמול כבוד התורה, יען כי בימיו „השתמשו רבים בזה הדרך (כלומר: בפלפול של הבל) בפסקים ודינים, וכל איש חכם בעיניו אף שאינו יודע צורתא דשמעתתא, מחבר חבורים בתשובות ודינים⁽⁵⁾. הרא"ל אשר רק השכל הישר נר לרגליו מחוה את

(1) ג פ ש ח ח י י ס להגאון ר' חיים מוואלאזין (ווילנא והווארדנא, תקפ"ד) בהערה להקדמת הספר אשר כתב בנו ז"ל.

(2) בספר העתי (S. C. כתוב בשם ה' א' טערקעס, כי הם' שאגת אריה נדפס ראשונה בעיר ניוויעד (שבצ'רוסיא המערבית על שפת נהר רהיין בין באנז'ובין קאבל'ענין) בשנת תצ"ט, וממנו לקח בל"ם גם הרב הר"י בן יעקב ז"ל באוצה"ס, אף כי בצדק העיר שם כי „חשוד אצלו", יען אין ספק כי ערבב בעל המאמר שהוא את ס' שאגת אריה הזה עם ס' אחר הנושא שם זה, אשר מחברו הוא הר"ר אריה ליב נכד הב"ח שהיה אבד"ק קראקא ובריסק דליטא ונדפס בנייאוווט בשנת תצ"ו.

(3) שאגת אריה הנ"ל, הסכמת הר"ר גרשון ראש ב"ד דק"ק פפד"א מיום ה' ב' אדר שני תקט"ז.

(4) שם, הסכמת הר"ר דוד בר נפתלי הירש זצ"ל חו"ק ברלין והמדינה (בעהמ"ח ס' קרבן העדה) מיום כ"א אדר תקט"ז.

(5) שו"ת שאגת אריה תחדשות סי' ג' בידיני חדש (דף כ"ז ע"ב).

דעתו בכל דבר דת ודין באומץ לבב ולא יחת מפני כל, וגם לא ישא פנים לשום גדול יהיה מי שיהיה, אם רק דעותיו אינן מתאימות עם דעותיו של זה. עד כמה נגע ללב הרא"ל חלול כבוד התורה ע"י מורים ללא אמת נראה, כי חפץ לקרוע על זה⁽¹⁾, ומתוך הצער הגדול שהצטער בא לידי גוזמא, וגם במקום שאין שם כל חלול השם, גם שם לא חלק כבוד לרב וזרק מרה הרבה נגד ארזי לבנון, כמו רבינו תם⁽²⁾, בעל "הטור" ובעל "בספ משנה"⁽³⁾ וכדומה, ואין צריך לאמר נגד הפוסקים האחרונים. לפי דברי הרא"ל אין איש מהם נקז מעון: הב"ח, למשל "כונה ראיותיו על קו תהו ובהו ומאריך דברים שאינם של טעם"⁽⁴⁾, ואין ממש בדבריו⁽⁵⁾, מגן אברהם "דבריו אין להם שחר, ואינו יודע מה הוא סח"⁽⁶⁾, דברי הש"ך והט"ז "מבולבלים ואינם מובנים"⁽⁷⁾, הרט"א "לא דק כלל וגמגם בדבריו"⁽⁸⁾, ובית שמואל ובית הלל "מועים, והם הלמידים שלא הגיעו להוראה ומורים"⁽⁹⁾, וגם על דודו בעל כנסת יחזקאל, אשר גם הוא איננו נוהג כבוד בכמה גדולי ישראל⁽¹⁰⁾, גם עליו עברה הכוס⁽¹¹⁾, אף כי לא יעיר עליו הרא"ל כל חמתו, כאשר עשה לגדולים אחרים, אשר לא ממשפחתו.

⁽¹⁾ שם, שם.

⁽²⁾ שאגת אריה (סי' ג' בהלכות ק"ש דף ד' ע"א): "ראיותיו של רבינו תם כמלי צנא דקרו".

⁽³⁾ שו"ת שאגת אריה סוף סי' ג"ח: "ורלא כהטיר והאחרונים" (דף נ"ד ע"ב); שם סי' א' בהלכות ק"ש: "בספ משנה מהחכם יותר ואין בדבריו טעם" (דף א' ע"א).

⁽⁴⁾ שו"ת שאגת אריה החדשות סי' ג' בדניי חדש (דף כ"ז ע"א וע"ב).

⁽⁵⁾ שם, דף כ"ט.

⁽⁶⁾ שאגת אריה סי' י"ז בדניי תפלה (דף י"ח ע"ב).

⁽⁷⁾ שם סי' כ"ו וס' כ"ח.

⁽⁸⁾ שם, סי' נ"ט (דף נ"ה ע"א).

⁽⁹⁾ שו"ת שאגת אריה החדשות הנ"ל סוף שאלה א' (דף ג' ע"ב).

⁽¹⁰⁾ שו"ת כנסת יחזקאל בס' ל"ט מכנה המחבר את הרש"ל, הב"ח, הט"ז והפ"ח בשם, אודים עשנים אשר לולא היראה מפניהם כי עתה אמר ח"ו (לצון חמור לו!) כי כלם שגו" (דף מ"ה ע"ב), ובס' מ"א אומר (דף מ"ו ע"א): כי "הש"ך, הט"ז וברכת הזבח כתרנגולים דבי בוקא קמו על זה" (בדניי חדש), ועוד כדומה בכמה מקומות.

⁽¹¹⁾ שו"ת שאגת אריה החדשות הנ"ל דף כ"ט ע"א וע"ב, ועוד.

אחרי אשר הדפוס את ספרו „שאנת אריה“, שב הרא"ל לארץ מולדתו, וימצא את תלמידו ר' רפאל יושב על כסא הרבנות בגליל. פה הראה הרא"ל לדעת, כי בשעה שירחש לבו אהבה וכבוד הוא יכול להיות גם ענו יותר מדאי, כי הואיל לשבת גם הוא בעיר, אשר בחר בה ר' רפאל לשבת שם, היא העיר סמילאוויטש (כי כן היה המנהג בגליל ההוא שיבחר לו הרב עיר אחת מערי הגליל למושב לו), וינהג בו כבוד ביתר שאת, כבואו להראות את פניו בכל רגל כאחד העם, ובמאנו להורות מאומה בעירו, בלתי אם שאלו את פיו. ויקשה הדבר הזה מאד בעיני ר' רפאל, באמרו יום יום: איככה אוכל וראיתי את מורי אלופי נכנע מפני? ויעתק ר' רפאל את משכנו מסמילאוויטש לעיר אחרת הרחוקה ממנה כמו פרסא, אמנם גם אז מאן הרא"ל לדון או להורות מבלעדי הסכמת ר' רפאל¹).

מסמילאוויטש שב הרא"ל עוד הפעם לוואלאוין, וישב שם שנית על כסא הרבנות, אך התפרנס שם בדוחק גדול, כי לפי דברי זקני הדור היה שברו שם רק שמונים גרוש פוליש לשבוע, אשר לא הספיקו לו די מחיתו, ואשר על כן אשתו הרבנית היתה נאלצת לעזור על יד כעלה ביגיע כפיה ולהתפרנס מלוש בצק בבתי האופים, ולו לעצמו לא היתה אף חליפת שמלות אחת, ולכן היה לבוש המיד במועד ובחול בגדו האחד אשר היה לו מארג פשתים לבן, ובכל אלה היה שמח בחלקו, והגה בתורה כל היום והרביץ תלמידים, אשר מהם יצאו מאורי עולם. עד שנת תקכ"ד (1764) לערך ישב שם הרא"ל ומפיו לקחו תורה שני תלמידים מובהקים בני אחד מנכבדי העיר הרב ר' יצחק, שם האחד הבכור ר' שמחה, אשר חבר ספר קצור פסקי דינים² ושם השני ר' חיים, שהיה אז נער כבן חמיסר³, הוא הגאון ר' חיים, אשר ישב גם הוא אח"כ על כסא הרבנות בוואלאוין ויסד בשנת תקס"ג (1803) את הישיבה המפורסמת לשם ולתהלה. הרא"ל אהב מאד את שני תלמידיו

¹ זכר צדיק הנ"ל, שם.

² בתולדות אדם לה"ר יחזקאל פיוויל כמו' זאב (דיהנפורט תקס"א) ח"א, דף י"ג ע"א, מעיד המחבר על ספרו של ר' שמחה לאמר: „עשוי כדמות ותבנית שמלה חדשה להגאון בעל תבואות שור“.

³ נפש החיים הנ"ל בהקדמה.

אלה, ומאחבתו אותם „קבע להם משנתם שתהא סדורה“¹). הרא"ל לא האריך הפעם לשבת בוואלאוין, ובשנת תקכ"ד לערך עזב אותה לבלתי שוב אליה עוד.

כבן שבעים היה הרא"ל כצאתו את העיר, — שומעים אנחנו עוד הפעם ההגדה מספרת, — והוא לבוש בגד פשתים לבן והולך רגלי מעיר לעיר ומכפר לכפר. ויהי בעברו דרך עיר ווילנא, ויחמוד בלבו לבחון לדעת, עד כמה גדולים גאוני העיר הזאת בתורה, וכתהלתם הנשגבה הבאה אליו כן היא, ויעל פלאי אל הגר"א ז"ל, וישאלהו קושיא עצומה בהלמוד, והוך כדי דבור ענהו הגר"א תירוץ נכון ומספיק; ויהי בצאתו ויקרא הרא"ל: „אמנם גאון הנך באמת!“ משם בא לפני הגאון ר' שמואל האב"ד האחרון וישאלהו גם איתו את הקושיא ההיא, אך הגר"ש השיב עליה תירוץ אחר גרוע מתירוצו של הגר"א, ויהי כצאתו ויקרא הרא"ל: „אמנם גדול הנך באמת!“ מביט האב"ד שם הרא"ל פניו לצאת מווילנא, ויהי עוד לא הרחיק מן העיר וישיבוהו משרתי האב"ד אליו כי כן צוה. האב"ד חשב מחשבות רבות ברבר קושית הרא"ל, וירא כי תשובתו אשר נהן עליה אינה נכונה, ועל כן שלח מלאכיו עושי רצונו לרדוף אחרי העני המקשן ההוא ולהשיבוהו אליו, למען ישוב לו תשובה נכונה ביותר, ותשובתו השניה היתה כמענה הגר"א ממש. הפעם הזאת קרא הרא"ל בצאתו לאמר: „אמנם עוד שלש פרסאות וגאון הנך גם אתה!“ כי כבר עבר מרחק של שלש פרסאות, במרס השיבוהו משרתי האב"ד העירה.

הגדה שניה מספרת לאמר: מעיר ווילנא סבב הרא"ל במשך ירחים אחדים על ערים רבות בלימא ובפולין, עד אשר בא לק"ק גלוגא רבתי, אשר שם ישב על כסא הרבנות הגאון ר' בערוש, הנודע בהסכמותיו על כמה ספרים, ויתאכסן הרא"ל בכיתו בימי חג הפסח ויתנכר אליו, ולא ידע הרב, כי העני הלמדן ר' ליב היושב בביתו הוא הגאון בעל „שאגת אריה“. ויהי בימי חול המועד של פסח וישלחו פרנסי עיר מיץ מכתב אל הגאון ר' בערוש הנ"ל ויבקשוהו לשום כתר רבנות בראשו ולשבת על כסא הגאון ר' שמואל הילמן, אשר כה בחדש שבט בשנת תקכ"ה (1765),

¹ שם, שם.

והמכתב הזה היה גם לעיני הרא"ל בשבתו על שלחן האב"ד לסעודת הצהרים.

— מה לו לרבנו כסא הרבנות במיץ? — קרא הרא"ל אל האב"ר, — אקוה, כי לא יחסר לו כל בעירו, אם יואל רבנו ומסר את זכותו זאת לי העני ממנו ומלומד בנסיין.

כל הסמוכים על שלחן הרב וגם הרב בעצמו התפלאו למאד על דברי הרא"ל, כי לא האמינו למשמע אונם, שעני מחזיר על הפתחים (כפי שהיה נראה בעיניהם) ילך לבו בגדולות לבקש לו כסא רבנות בקהלה גדולה כמיץ בצרפת. אמנם עד מהרה חדלו להתפלא, כי מתוך חליפות הדברים, שהיו אחרי כן בינו ובין הרב בדברי תורה ובמילי דעלמא, הכיר הרב כי העני והאביון הזה הוא הגאון הגדול בעל "שאגת אריה", אשר כבר שמעו הלך למרחקים. מני אז נהג בו ר' בערוש כבוד גדול, ומיד אחר הפסח כתב אל פרנסי עיר מעמץ, כי הוא לא יעזוב את משמרתו בגלוגא, ועל כן עצתו כי יבקשו במקומו את הרא"ל המתארח כעת בביתו. וילבש הרב את הרא"ל בגדים חשובים ויקרים, ופרנסי עיר מעמץ שמעו באמת לעצת ר' בערוש ויבאו לקראת הרא"ל לקבל פניו ככבוד והדר ולהביאיהו אל עירם בהמון וקול חוגג.

כאשר בא הרא"ל לעיר מיץ, — הוסיף ההגדה לספר, —

הראה את כבוד גאונו ועשרו בתורה, בדרשי לפני העם דרוש נפלא, וירא העם את חריפותו ובקיאותו וישתוממו. אולם אחד מאנשי העיר, וואסערקאָפּף שמו, אשר גם הוא היה גדול בתורה וחרוף נפלא, ויחפוץ לשבת על כסא הרבנות בעיר מיץ, רק אלופי העיר מאסו בו, התקנא בהרא"ל ויקם נגדו, וישפוך עליו המון קושיות עצומות ותכופות זו אחר זו, ועל הרא"ל היה לישב את כל הקושיות האלה. האַפּפּאַנענט הכביר הזה הקשה אל הרא"ל למאד, וירא הרב כי לא יכל לו, ויבקש מאת הנאספים לדחות את יום הדרשה ליום מחר. כיום השני החל הרא"ל לדרוש את דרשהו מיום אַזמול מחדש. רק כיום הזה לא הניח כל מקום לבר פלוגתיה לחלוק עליו, עד כי גם החרוף וואסערקאָפּף הודה, כי נצחו הרא"ל. ככלות הרב לדרוש, הריעו כל העם לקראתו, ויגישו לו מתנות כסף וזהב לרב.

כה היה בן רגע אחד עני ואביון מדוכא לעשיר גדול, הוא

אשר אמרו חכמינו ז"ל: כל המקיים את התורה מעוני, סופו לקיימה מעושר.

רוח כל ההגדות שפוך גם על הספורים האלה, אבל גם דברי אמת רבים מבצבצים מהם ונפרים לעינינו.

לפי עדות סופר עברי אחד בשפת צרפת ה' ארלי מערקעם שמו, אשר, היו תחת ידו כל אשר נשאר מאוצרות כתבי היד והתעודות הישנות של קהלות ישראל הקדמוניות שבצרפת, ואשר על פיהם עשה גם כן רשימת רבני מיץ משנת שס"ט (1609) עד שנת תקצ"א (1831) היתה ראשית רבנותו של הרא"ל בחדש יולי (המוז), וביום 3 אויגוסט 1765 (סוף אב תקכ"ה) דרש בפעם הראשונה בבית הכנסת¹.

לא עברו ירחים אחדים, והרא"ל נסע לרנלי איזה דבר לפרנקפורט דאדר, ושם נתן הסכמתו על ס' מאורי אש להגאון ר' מאיר אייזענשטאדט (בעל פנים מאירות)², וטן הסכמתו זאת נראה, כי לא נתן מעודו הסכמה למחברו דורו³, יען כי לפי דבריו, רובם מקלקלים ניר ודיו ומכונים התורה, ורק הפעם הזאת הוא מסכים משום, שהני אשלי רברבי יצאו דבריהם מן הכלל". אמנם אם יצא פעם אחת מגדרו, הנה לא שב אליו עוד, ועל כן הננו רואים אותו אחרי כן

¹) Archives Israélites de France, par S. Cahen, T. I, 1840, p. 30, במאמר "Rabbins de Metz" אומר המחבר (S. C.) שם בתיך דבריו לאמר: ... le deuxième établissement des juifs dans cette ville (כלומר: מעטין) ... L'histoire de cet établissement est l'ouvrage d'un travail spécial auquel se livre M. Orli Terquem, pharmacien en cette ville; il tient à sa disposition «ce qui reste des archives (malheureusement beaucoup a disparu) de l'ancienne communauté» etc. S. C. בנה את כל דברי מאמרו על יסוד עבודתו של ה' מערקעם הנ"ל. נפלא בעיני למאד, מדוע לא נמצא כל זכר לעבודה הזאת ברשימותיהם של הרמשיש, פירסט ודומיהם?

²) ס' מאורי א"ש דרושים על התורה וה"מ, ביחד עם דרושי נכדו (של המחבר) הג"מ אלעזר (בהגמ' אלעזר קאליר) אבד"ק זאבלודאווא הנקרא בשם אור חדש (פיורדא, תקכ"ו). הסכמת הרא"ל מיום א' א"ך חשון תקכ"ו (1765), שם הוא חותם: "חונה ק"ק מינסק וחותר פה פפד"א", וכנראה טעות הדפוס הוא, וצ"ל מיץ.³) כנראה לא חשב להסכמה את החתימתו משנת תקכ"ה על ס' בית יעקב אש באור על איוב להר"ר יעקב אור שרגא פיוויזש (פפד"א, תקכ"ה). לפי דעתו, הרב "אריה ליב בה"ר אשר ז"ל חפ"ק מינסק" שנמצא מרבני ליטא ורויסין בקהל החתימים על הס' הזה הוא בעל שאגת אריה, וחפ"ק מינסק" הוא הוספת המחבר.

בא בהסכמה גם על ס' מעין גנים¹, ועל סס' אחדות אשר נדפסו במעטין, ועוד².

בימים ההם היה רעש גדול בעולם הרבנים: אלו עם אלו מדיינים הללו אוסרים והללו מתירים" בדבר נט אחד, אשר לפי דברי איזה רבנים נסדר שלא כדת ע"י הרב מקליווא, הר"ר ישראל ליפשיץ³, וגם הרא"ל נקרא נקרא גם הוא לחות דעה בענין זה, אם לעגן את האשה לכל ימיה, יען כי המגרש הרחיק נדוד לארץ מרחקים, או להחזירה. במשך איזה שנים מאן הרא"ל להכניס ראשו במחלוקת זו, כי ירא פן עוד תגדל על ידי זה המדורה, אמנם בראותו, כי סרו הרבנים מן הדרך להכניס קטגוריא למחלקתם, וכל אחד מתעבר על ריב לא לו, בא גם הוא לדון בדבר הלכת, ואחרי אשר שם עינו בדברי האוסרים והמתירים לדעת על מה ארניהם הטבעו, אמר: את אשר ישים אלהים כפי אותו אדבר, ולא אחוש לכבוד איש והדר גאונו, אם כי יהיה מכורתי (ואיש) בריתי ואהבת עולם אהבתיו, מה אעשה, אבי ש ב ש מ ים ג ז ר ע ל י ש ל א א ש א פ נ י ם " וכו'⁴, וינף ידו ויוציא משפטו להתירא. המעט ממנו מעשהו זה, עוד כתב אל מחותנו⁵ הגאון ר' יחזקאל לנדא אבר"ק פראג (בעל נודע ביהודה) ואל הגאון מ"ו שאול אב"ר ור"מ דקהל אשכנזים מק"ק אמשטרדם⁶, לעזור גם אותם לצאת על ידו לעזרה, והרבנים האלה לא התמהמהו וימהרו לתת ידם, לאדם הגדול בענקים" הזה, אשר "כחא דהתירא דיליה כבר נשמע למרחקים"⁷, ואחריהם חשו להסכים עם השלשה גם הגאון ר'

¹ מעין גנים, ה' על מס' זכחים ומנחת לה"ר עקיבא במ"ו אליהו טרעני מיושבו ביהמדר"ר דק"ק מיץ (מיץ, וכנהגה זרועיה תצמיח=תקב"ז), הסכמת הרא"ל מיום ב' כ"ד אדר א' תקב"ז (חותם: חופ"ק מיץ ואגפיה").

² כמו: כוזרי שני (מיץ תק"ם) ועוד.

³ הוא אביו זקנו של הגאון בעל תפארת ישראל על משניות.

⁴ ס' אור ה' ישראל הנ"ל (אמ"ר, תקב"ט, 1769) בתחלת תשובתי של הרא"ל דף מ"ב ע"א.

⁵ שם, דף ע"ט ע"ב: הרא"ל במכתבו ממיץ להגאון ר' יחזקאל לנדא מיום ד' ב' דר"ח אלול תקב"ז, קירא לו "מחותני".

⁶ שם, דף ע"ט ע"א, נכתב ביום הנ"ל.

⁷ שם, דף ס"ג ע"ב, דברי הגמ"ר' יחזקאל לנדא, עיי"ש: דף נ"ז ע"א, דף ע"א עמוד א' וב', ודף ע"ט.

יצחק הלוי הורוויץ אבד"ק אה"ו והגאון יעב"ץ. תשובתו של הרא"ל בדבר הגט מקליווא, הכתובה ביום ב' ניסן תקכ"ו (שריא היא לעלמא לפ"ק) תעמוד לנצח כמצבת זכרון לגבור המנצח הזה הנלחם מלחמתה של תורה באמת ובתמים¹.

והרא"ל כבר זקן בא בימים ותכחינה עיניו, ובכל זאת עוד התמיד בלמודו כקדם, כי התמדתו בתלמוד תורה היתה לו, לפי עדות הג"ט אלעזר אבד"ק זאבלודאווא². ממש למבע שני" עוד מימי ילדותו. עוד בהיותו בליטא לא פסק פומיה מגירסא, עד אשר לא חשש על ידי זה לפרנסת אנשי ביתו כלל, וגם עתה, אחרי אשר ישב על כסא הרבנות במיץ ולא חסר לו מאומה, בכל זאת לא סר ממנהגו ימין ושמאל, ויחי בפרישות ובקדושה, "לא אכל שום דבר מן החי כל ימי החול, ולא ישן במטמא, כי אם גרם המיד והנא תונא, וכל דבר הקשה בש"ס ופוסקים וש"ת אליבא דרינא (ועל כן) כל חומרא וחומרא נעשו לו קולות"³. ככה היה דרכו בקדש גם אחרי אשר כהה מאור עיניו, כי אחד מתלמידיו, נער רך בשנים ותלמיד זתיק הר"ר גדליה רוטנבורג⁴ מילידי עיר מיץ שמש אותו ימים רבים. הנער הזה העתיק במצות הרא"ל מכתבי יד רבו זה את חידושיו על מסכתות רבות, אשר נדפסו אחרי כן במיץ בשם טורי אבן בשנת תקמ"א (1781); הוא עמד לפניו ויקרא באזניו מדי יום ביומו אלפסי, רא"ש, מור ושו"ע, וכן גם ספרי ראשונים, כמו: שאלתות דרב אחאי והלכות גדולות, ויתר מהמה קרא לפניו בגמרא, עד אשר כמעט בכל החדש והחדש חזר על כל הש"ס כלו. מבקאותו של הרא"ל מספר לנו תלמידו זה⁵, כי תמיד בשעה שהתחיל לקרוא מאמר אחר בש"ס, "מיד

¹ בס' שאנת אריה (ווארשא, תר"ן) דף פ"ט—צ"ד, נדפסה גם התשובה הזאת וגם התשובה בדבר קדושי קטן ונאבד, מפני יוקר מציאותן.

² חות יאיר חדש להגאון ר' אלעזר קאליר בהר"ר אלעזר יושב בק"ק קעלין וגליל קירשים במדינת פיהם, דרושים והספרים (פראג, ישרי לב = תקנ"ב) בדף ל"ו ע"ב בהספר על הרא"ל.

³ ש"ס, ש"ס.

⁴ הוא הגאון מו' גדליה בה"ר יעקב רוטנבורג (דור עשירי מטהר"ם מרוטנבורג) אשר היה אב"ד דק"ק בארזינגהיים במדינת באדען.

⁵ גבורת ארי, חידושים על מס' תענית להרא"ל, בהקדמה אשר כתב תלמידו זה ביום ג' כ"ה מרחשון תקצ"ט.

היה הרא"ל אומר להלן בעל פה, וסדר קדשים היה אצלו ממש כמונח בקופסא, וגם הגאון ר' דוד דישבעק מפיורדא בהעידו עליו, כי "כל הש"ס שגורין בפיהו מן השפה ומחוי"ן¹", כנראה לא דק פורתא במליצתו, אבל כוונתו היתה לטובה לאמר, כי היה הרא"ל בקי גדול בתלמוד.

הרא"ל הוקן ושבע הימים הראה עוד שנה אחת לפני מותו, כי אמת כפי האומרים עליו, כי "כל חומרא וחומרא געשו לו קולות". בשנת תקמ"ד, בהיות הרא"ל כבן שמונים ותשע שנים, פנה אליו הגאון ר' זלמן מרגליות בשאלה בענין "קרושי קטן ונאכד" אם יש בהם ממש, וגם או הראה את כחו הגדול ויכתוב לו את תשובתו הנדפסת על שני דפים גדולים², וסף דבריו שמה גם כן לקולא.

כה חי האיש הגדול הזה בזקנה ושיבה טובה וסוף ימיו גם בעושר וכבוד גדול, ויגיע ויאסף אל עמיו כבן תשעים שנה כ"ה תמוז תקמ"ה (3 יולי 1785), ומיד כשהגיעה השמועה בדבר מותו בתפוצות ישראל התעוררו גדולי דורו לספור לו ולבכותו. כן ספרו לו הגאונים: ר' דוד דישבעק מפיורדא הנ"ל³, ר' אליעזר מטריטש אכד"ק פילטש⁴, ור' אלעזר אכד"ק זאבלודאווא⁵, וגם ממחנה המאספים המשכילים⁶ ומליצי הדור הישן⁷ נשמע קול אבל, את כי כל מפלגות העם כבדוהו וינשאוהו למאד.

הספרים אשר חבר הרא"ל נודעים בכל ומפורסמים למדי, אמנם למען ידע מהם גם דור אחרון, הננו לחשוב אותם אחד אחד, ואלו הם:

¹ פרדס דוד (זולצבאך, הקמ"ו) דף רל"ה ע"א, הספר על הרא"ל.

² בית אפרים להגאון ר' זלמן מרגליות, אבן העזר חלק א' (ווארשא, תרמ"ד) סי' מ"ב, בדף קמ"ז ע"ב; ובסוף התשובה. חוהם כיום ב' כ' שבט שנת תקמ"ד (דף קי"ט ע"ב).

³ פרדס דוד הנ"ל.

⁴ סמא דחיי ח"י דרושים להגאון ר' אליעזר מטריטש (בעהמ"ח סי' שמן רוקח) (ווארשא, במישור = תקנ"ז) דברי מספר על מות הרא"ל, בדף מ' ע"ב.

⁵ חות יאיר חדש הנ"ל.

⁶ המאסף שנת תקמ"ה לחדש אב (צר קס"א).

⁷ עט סופר החדש מהדורא רביעאה (ווילנא, תר"ד).

א) ס' שאגת אריה והוא חלק אחר מחלקי התשובה שחבר. נדפס פעם ראשונה¹ בעיר פרנקפורט דאדור בשנת תקמ"ז (1756)², ונדפס שנית בעיר ברין בשנת תקנ"ו (1797), ושלישית בעיר וויען בשנת תקנ"ט (1799)³, ואחרי כן נדפס פעם רביעית בעיר סלאוויטא בשנת תקצ"ג (1833)⁴ ע"י שאר בשרו הוא הר"ר משה אריה ליב כמו"ה יהושע מווילנא, אשר הגיהו מרוב המעיות שנפלו בדפוסים הראשונים, והוסיף לו עוד קונטרס אחרון מכתבי הרא"ל וחידושי גדולי הדור; וזה לא כבר נדפס פעם חמשתית בווארשא בשנת תר"ן (1890) בהוספת שתי תשובותיו של הרא"ל: א) בדבר הגמ מקליווא, וב') בדבר קדושי קטן ונאכר.

ב) ס' טורי אבן, חידושים על מס' ראש השנה, חגיגה, מגילה, ובסוף כל מס' קצת חידושים שאינם שייכים כל כך לגוף ההלכה בשם אבני שהם, ר"ל שלהי מסכתא, ושאר חידושים הבאים בו אנב גררא קרא בשם „אבני מלואים“ למלאות את כל השייך לענין ההלכה. נדפס ראשונה במיץ בשנת תקמ"א (1781)⁵, ונדפס שנית בוויילנא שנת תקצ"ה (1835), על ידי שאר בשרו הנ"ל המבאר שם כונתו בכמה מקומות, ואשר הוסיף גם עליו קונטרס אחרון מכתבי הרא"ל וחידושי גדולי הדור.

ג) שו"ת שאגת אריה החדשות והוא כעין חלק שני לס' שאגת אריה הנ"ל. שם נמצאו קונטרס דיני חובת קרקע ודיני חדש, וזו זהב לקונטרס חובת קרקע מאת בנו הגאון הר"ר אשר, אשר נקב בשם „הגהות אשר“, כתובות בעיר ווארלשמייך בשנת תקס"ו (1806). נדפס בוויילנא בשנת תרל"ד (1874) על ידי המו"ס הר"ר שמואל חיים אייזשטיין, אשר קנה את הכתבים מיד הרב ר' גרשון אמשטרדם מווילנא. בשעה שנדפס הספר הזה באה לאוני אדוני אבי נ"י עדות המניה, הלא הוא הרב הג' החכם וכי

¹ בדבר הוצאת ניוויעד בשנת תצ"ט, שמו"ע ה' ש' כ' בארשוו איזראעליס דע פראנס הנ"ל, כבר הודענו את דעתנו, לעיל צד 40 הערה 2.

² מה אהבתי תורתך כל היום היא שיהתי (לפ"ק).

³ את ההוצאה הזאת לא ראיתי, אבל נאמנה לי עדותו של הר' ר"ג ראבינאוויץ ממינבען בקאטאלאג שלו נו' 9 (תרמ"ז, צד 110), ונו' 13, צד 23, עיי"ש.

⁴ הוא המנהיר עיני חכמים בהלכה (לפ"ק).

⁵ נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי (לפ"ק).

הר"מ פלונגיין נ"ע¹, אשר ספר לפני כמה ממכיריו, כי הרה"ג ר' בצלאל הכהן מווילנא ז"ל לקח אז עליו חובת מבקר ויעש שלא כהוגן למחוק מכתב יד הגאון המחבר הרבה דברים אשר לא מצאו חן בעיניו, וכיחוד את דברי המחבר נגד כמה רבנים מצוינים המקובלים בהוראה. בספר הזה נמצאו גם שאלה (י"ח) מאחי המחבר הר"ר יצחק אברם הנ"ל, ושאלה (י"ז) מהגאון ר' יוסף דוד גינצווייס² מיום ד' כ"ו שבט תקמ"ד, שהיה אז בעיר בולה (?). בצרפת.

וד' ס' גבורות ארי, חידושים על מס' תענית, עם הקדמת תלמידו הגאון מו' גדליה בהר"ר יעקב רוטנבורג, נדפס בוילנא בשנת תרכ"ב (הגבורות לפ"ק, 1862) על ידי הרב ר' גרשון אמשטרם הנ"ל.

מבניו של הרא"ל נודע לנו רק בן אחד הוא הגאון ר' אשר, אשר על אודותיו נדבר להלן, וכת אחת ושמה, כאשר שמענו, דור י"ב ש"ה. היא היתה כלתו (אשה בנו) של הר"ר נתן נטע מק"ק (שקלאב)³ וכנראה הר"ר נתן נטע נמקין שבא בשנות הששים (לספה"ג) לפאריז בתור ציר שלוח מירושלים בשם כל כוללות אשכנזים להשמיע בנדבות⁴ הוא בנה.

¹ בשעת הגהת הספר הודיענו א"א במכתבו אלי בין יתר הדברים, כי הרה"ח ר"מ פלונגיין ז"ל חפץ לתת להמו"ל לספח לס' שו"ת שאנת אריה החדשות קונטרס חרושים והערות על הס' הוה בשם זנב לאריות, אך המו"ל שהיה איש קשה לא נאות לחפצו. כל מי שידע אז הרב רמ"פ, את ידיעותיו הרחבות בכלל ואת גדלו בספרות הרבנות בפרט, הוא יבין כי לא השם הוא העיקר, כי אם תוכן הקונטרס, אשר בל"ס הוא מלא חידושי תורה ויקרים ונכוחים למבין, וראוי לדעת אנה בא הקונטרס הנ"ל.

² הוא ריד"ז בן הר"ר יצחק, אשר חבר ס' יד דוד חידושים על מס' ברכות וס' מועד ושו"ת (אופיבאך תקנ"ט), והוא היה ראש לפנהדרי פאריז (קצור תולדותיו נדפס בס' תולדות גדולי ישראל לר' מרדכי שמואל גירונדי צד 137 סי' י"ד).

³ בסדור מגיד צדק ושער הרחמים לאא"ז הרה"ג ר' פנחס מ"מ דק"ק פאלצק (שקלאב, תצמ"ח, 1788) מכנה אותו המחבר בשם הרבני המופלג חכם הכולל קצין ונגיד ונדיב וטהר לב שר ונגיד בישראל המפורסם וכו' ש"ב זונתי. וכס' זרע קדש לר' משה בן הר"ר אליעזר המכונה פייבש מק"ק זלאטווי (ברלין תקנ"ח) נמצאה מליצה מר"ג נאטקין, ואולי הוא זה; ובדף מ"ד ע"ב מאריך המחבר בדברים להוכיח תירוץ לקוישא אחת של הרא"ל.

⁴ הלבנון שנה שלישית נו' 18 מעו"כ תרכ"ז צד 277, שם יכונה בשם, איש קדוש הרב הגדול בתורה נכד הגאון בעל שאנת אריה.

דור י"ב (II.) הגאון ר' אשר גינצבורג היה בן זקונים לאביו הרא"ל, כי נולד בשנת תקט"ו או ט"ז בערך (6—1755) ¹ באחת מערי ליטא, ובשעה שיצא אביו הגאון לשבת על כסא הרבנות במיץ היה הוא אז כבן עשר. מתחלה למד שם תורה מפי הגדול החריף והשנון מ"ו מאיר, ואחרי כן בהיותו כבר בן חמש עשרה שנה היה יושב ושונה לפני אביו הגאון, ולמד כל הש"ס כסדר, עד אשר, בהיותו בן י"ז וי"ח חמהו עליו כל בית דין צדק וחכמי תופשי התורה בק"ק מיץ ². הגאון ר' אשר נמנה אחרי כן לרב אב"ד בק"ק קארלסרוא, אשר ישב שם עד יום מותו, וכנראה לא היה בין עשירים חלקו, ועל כן כאשר פנה אז אליו הרב ר' גרשון אמשטרדם מווילנא לקנות ממנו את כל כתבי היד של אביו, אשר היו מונחים תחת ידו שנים רבות ולא השיגה ידו להביאם לבית הדפוס, מכרם כלם לה"ר ג"א הנ"ל ³ וגם כתבים הרבה, אשר כתב בעצמו, בחוכם.

הגאון ר' אשר היה מן הגאונים הגדולים בזמנו, אשר חדש הרושים בסוגיות רבות ועמוקות בתלמוד ופוסקים, והחליף מכתבים בשו"ת עם כמה גאונים, כמו עם הג"מ שמואל סג"ל לנדא בנו של בעל נודע ביהודה ⁴, ובעל הפלאה ואור חדש, גם כן כתב כמה חלוקים בפלפול וסברא, אשר נשארו בכתובים בידי הר"ג אמשטרדם. מלבד זה עוד הרביץ תורה ויעמיד תלמידים, אשר אחד מהם הוא הגאון ר' אליהו בהר"ר אפרים ווילדשמעמער, אשר נחל את כסא הרבנות בקארלסרוהע מאת רבו זה ⁵.

לפי עדות הסופר מערקעם הנ"ל מת הגאון ר' אשר בקארלס-רוהע ביום 23 יולי 1837 (כ"ה תמוז תקצ"ז) ⁶, הוא היום אשר

¹ גבורת ארי הנ"ל. כן הוכחנו מדברי הסכמתו של הגאון ר' יעקב יוקב עטלינגער אבד"ק אלטנא (כ"ג אדר ב' ברכ"ת), אשר יצק מים על ידי הגאון ר' אשר בקרלסרוא, ואומר כי בשנת תקצ"ז (1836) כבר הגיע הר"א לגבורות (כלומר: בן שמונים).

² שם, הקדמת הגאון ר' גדליה רוטנבורג.

³ שם, במודעה רבה בראש הספר (זאת התעודה).

⁴ נודע ביהודה להגאון מ"ו יחזקאל לנדא מפראג, מהרורא הנינא (סדילקאב, תקצ"ג), חלק או"ח סי' קמ"ז, דף ל"ד ע"ב.

⁵ גבורת ארי הנ"ל במודעה רבה.

⁶ Archives Israélites, l. c.

מת בו אביו לפני חמשים ושנים, ויעזוב אחריו בן, אשר דור י"ג. קרא לו בשם אביו — אריה ליב¹).

עוד היה הגאון בעל שאגת אריה הנ"ל עול ימים, מרם יצא מינו בעולם הרבנים, והנה בעיר מיץ כבר התגורר בן משפחתו הרב הג' ר' אהרן גינצבורג ווירמיש, הזכור לטוב כמצדד להתירא בדיני אשות², והוא היה ש"ב של המחבר ס' שו"ת "שב יעקב" הנדפס בשנת תפ"ד (1724)³.

בימים ההם כימי העסק בתורה וחסידות מצאנו חוון נפלא במינו: צעיר אחד מבני המשפחה הזאת שבארץ פולין, ה"ר בנימין וואלף גינצבורג, לא הסתפק כאחיו בני ארצו בחכמות הדתיות בלבד ויעזוב "מגדל העצבון המושג לו" את ספסל בית המדרש, וילך לבקש חכמות חיצוניות ומדעים שונים בארץ אשכנז. הרוח הכביר בעניני תורה ולמוד, אשר בו יצמינו בני ישראל בפולין וליטא מאז מעולם, לא הרפה גם ממנו, ויתן לו עז ועצמה להכנס בהאוניווערזיטאט המפורסם שבנאָמֶטֶינגען לשמוע כלמודים בחכמת הרפואה. ואף על פי שהוא היה כנראה העברי האחד מילידי פולין בימים ההם, אשר יצא לבקש לו בעמים חכמות ומדעים, בכל זאת נשאר לבו נאמן עם אלהיו ודתו, כי מצא לו מחסה בבית קצין אחד עברי (ר' אליהו מאדיבורג) אשר אסף אותו אל ביהו, וכאשר מעשהו מוכיח על מחשבת לבבו, בפנותו בשנת תצ"ז (1737) אל הרב המפורסם בימיו, אל הגאון ר' יעקב עמדין, בשאלה, אם מותר לו להתעסק בשבת בבית מדרש החכמות בנתוח גופות בעלי חיים שמתו⁴. אחרי ראוהו מתשובתו של הגאון יעב"ץ אליו, כי מצא בו איש אשר ידיו רב לו גם בתורה⁵, נוכל להוסיף, כי גם

¹ גבורות ארי הנ"ל, שם כהערה.

² שו"ת שב יעקב (פפד"מ, ושב יעקב, ושקט—תפ"ד, 1724) חלק שני סי' יוד, דף כ"ו ע"א, בענין כלה ארוסה ועגונה מהמארס שנשבע. הרא"ג מצדד

להתירא בצירוף האב"ד דקהלתו ובעהמ"ח סי' עיר בנימין נר"ו. וי"ן זלואיץ וסוף סי' ה' היסטוריא, סי' שם, סי' כ"א, דף ס"ב ע"א.

⁴ שו"ת שאילת יעב"ץ להגאון ר' יעקב עמדין (אלמונא, תצ"ט) שאלה מ"א, דף ס"ה ע"א, משנת תצ"ז (1737) ט"ז לירח שבט.

⁵ שם, בתשובתו כותב אליו הגאון יעב"ץ: "המשכיל התורני גורת שפי"ד

אחרי גמרו חק למורו לא השליך תורתו אחרי גוי, כי הצעיר הזה הראה אחרי כן באמת ידיעתו בתלמוד על ידי ספרו, אשר חבר בשפת למין, והדפיסו בנאָטמינגען בשנת תק"ג (1743) ¹⁾.
מומן ההוא מצאנו עוד שנים מבני גינצבורג, שהיו כנראה מרכני הועדים בהתעודות מאהילוב, הלא הם:
(א) הר"ר יוסף בהר"ר מאיר גינצבורג,
(ב) הר"ר בנימין „בהמאר הגדול" הר"ר שמעון גינצבורג;

בשני הרבנים האלה בחר ועד מאהילוב למסור בידם לעשות תקנות רצויות בעד קהלת פעטראוויצי (בפלך מאהילוב), אשר היו אז (בשנת תקל"ו, 1776) שם מחלוקות ופרוד לכבות בין ראשי הקהלה. התקנות האלה כתובות בפנקס ק"ק הנ"ל, ואחרי הרבנים הנ"ל בא על החזום שלישי הר"ר משולם פיווש בהר"א חפ"ג ²⁾.

יהלם, אוהב החכמות לעשות מהם אוצר בלום, מלמד ידיו לקר"ב איש ולב עמוק, ובמלחמת יסודות המורכב לעשות שלום וכו'.

¹⁾ B. W. Günzburg. De medica ex Talmudicis illustrata, Göttingen, 1743. את הספר הזה לא עלתה בידי לראות, אך הבאתי את זכרו כמו שכתוב בהקאטאלאָג של פֿירסט, ובמחברתו של ברלין הנ"ל הנמשך אחריו. [שם כתוב כי המחבר הוא יליד פולין.

ואולי הוא הרב החכם השלם הר"ר בנימין וואלף גינצבורג מק"ק אוסטראה, אשר חידושי תורתו נדפסו בספר גורל יהושע (ואלקווא, תקי"ג) להר"ר יהושע בהרב המאוה"ג ר' יהודה ליב מק"ק קאסווי, בפ' בא ובפ' תצות, עיי"ש.

אגב אעיר, כי בראש ס' גורל יהושע הובאו חידושי תורה על בראשית, תרומה, מצורע ודברים מהרה"ג ר' אברהם אבד"ק זוועהיל חתן הרה"ג בעל לקט יוסף הנזכר לעיל צד 22, בנו של הגאון ר' מרדכי גינצבורג הנ"ל, ור' אברהם הוא אבי הגביר החכם ר' שמעון דיקער מווילנא, הנזכר בק"ג צד 260 (העירני א"א נ"י).

²⁾ פנקס דק"ק פעטראוויצי (כ"י) צד 69 ואילך. הובא מפי הר"ר ש' דובנאו במאמרו Историческія сообщенія הנדפס במכמ"ע, וואסחאר" לשנת 1894, בחוברת פֿעווראל, צד 99—104.

ה.

הענפים התיכונים.

(המשך המאה הי"ח).

בית נפתלי.

להר"ר יצחק אייוק ב"ר
שאל גינצבורג הנ"ל היו שני
בנים, הם:
דור י"א
ג' II
III
א) הגאון ר' מאיר
גינצבורג אב בית דין וריש
מתיבתא דכל מדינת רוסיא וגליל
וויון, אשר לקח לו לאשה את
בת הגאון ר' שמחה הכהן רפאפורט
אבר"ק הוראדנא ועוד. מפנקס
הישן של קהלת ווילנא, אשר
באו בו כתבים וענינים רבים
בנוגע למחלוקת הרב שהיתה
בעיר (היא ג), ואשר כהיכם
נמצא רשימה הנעשית בדבר
קבלת הרבנות של האב"ד האחרון
שבווילנא, הוא הגאון ר' שמואל,
—נראה, כי בקשו את הגאון ר'
מאיר מוויון לבא לשבת על כסא
הרבנות בווילנא אחרי מות הגאון
ר' העשיל האב"ד (תק"ט, 1749),
אך הרב היסוד, כנודע, משך
את הכסא לחתנו הגאון ר' שמואל
הנ"ל. ר' מאיר כנראה למד תורה

בית אהרן.

בנו של הרב ר' יצחק
אייוק ב"ר אשר הנ"ל הוא הרב
ר' קלונימוס קלמן גינצ-
בורג מקהלת פינסק. בהיותו
בר אבהו, היה כמנהג היהודים
לחתן לגביר בעמו, ויקח לו
לאשה את בת "הנגיד" ר' שימן
(שמעון?) מעיר ביאלי, שהיה
נכד הגאון ר' שימן אבר"ק לובלין.
אמנם ר' קלונימוס קלמן בעצמו,
בשעה שהגיעה בתו, אשר ילדה
לו אשתו הנ"ל, לפרקה, לא
עושר בקש לה כי אם איש אשר
כחו גדול בתורה, וחפצו הצליח
בירו. הוא מצא את ר' אברהם
הלוי, שהיה אח"כ מגיד מישרים
בעיר ארלא, ויתן לו את בתו
לאשה, אשר ילדה לו בן ותגדלוהו
לתורה. כנס זה הוא הרב ר'
יעקב הלוי, אשר חבר ס' "הולדות
יעקב", ומרוב הכבוד אשר ירחש
לבו לאביו מכנהו בשם "הגאון
הגדול" (י).

בווילנא וישב שמה, וכבר לקח לו אשה, במרם יצא להיות לאב"ד
בוויון, יען כי עוד באמצע שנת תק"ב (1742) נמצא את זכרו

(1) 5 ין, קריה נאמנה, צד 26.

(2) תולדות יעקב, חידושים על מס' ברכות (ביאליסאטא, תקס"ו, 1806).

בפנקס המקומות שבוילנא¹). אפשר הדבר כי היו לו אוהבים רבים בוילנא, יען כי כפי שיראה הקורא בסמוך, ההגוררו או בעיר הזאת רבים מבני משפחתו ואשר על ידיהם כמעט הצליח בידו לשבת על כסא ר' העשיל ז"ל, אך מי יכל לדין עם מי שתקף ממנו, ומי היה תקיף בימים ההם מהרב יס"ד, אשר לפי דברי הכתבים העתיקים אשר העתיק מהם הרשי"ף ז"ל² „ממש שם נפשו בכפו בעסקי הקהלה בגופו ובממונו“, ואשר על כן החליטו אנשי העיר למנות את חתנו של הר"ר יס"ד את הגאון ר' שמואל לאב"ד, „ולהשיג פסק משלש קהלות ראשיות, שאין ליתר הרבנים ולהגאון הר"ר מאיר אב"ד בק"ק וויזון שום דין ודברים על הרב יס"ד וחתנו“³, ואף כי נתן הר"ר מאיר אחרי כן באונס או ברצון „כתב פטור“ להגאון ר' שמואל ולחתנו הרב יס"ד, ובתוך הכתב מבואר, כי „מבקש הוא מלפני רוזני הקהלות הראשיות שיוהן תוקף על הפסק ועל הפשר ועל הפטור“, וכוננת הדבר היא כאלו הוא מתפטר מזכותיו, אמנם נראה, כי כל אלה עשה הר"ר מאיר בהכרח, ובוראי לא ותר בזה את זכותו לגמרי, יען כי היו לו עוד אחרי כן איזו מענות בנידון קבלת הרבנות, ואחרי הדין והמשפט שהיה לו בענין זה, באו אלופי הקהל ויבטלו בכחם (א' כסלו תקי"א, 1750) את זכותיו של ר' מאיר⁴. בשנת תקכ"ה עוד הר"ר מאיר היה „חונה במדינת רוסיא“⁵. הרמ"ג התחתן את הרב מ"ו מנחם נחום מק"ק צערקאב⁶, ואת הר"ר יעקב הלוי שור, בתתו את

¹ פנקס המקומות שבוילנא (כ"י). שם כתוב, כי הר"ר מאיר „בהגאון ר' יצחק אייזיק“ מכר את המקום, שהיה שייך לו בעזרת נשים (משמע, כי היה אז נשוי) מקדם, להראש ר' ישראל במו"ה יוסף ביום ה' ח' ניסן תק"ב.

² ק"ג הנ"ל, צד 270 והלאה.

³ פנקס ישן דוילנא (כ"י) ברשימה אודות קבלת הרבנות של האב"ד האחרון, אשר העתקה ממנה נמצא בק"ג שם.

⁴ שם, בכתב אלופי רוזני הקהל אל רוזני הקהלות הראשיות ואל האב"ד שלהם בענין הנ"ל.

⁵ על הס' בית יעקב אשר בקהל החתומים שנמצאו ביניהם תשעה רבני ליטא ורייסין נמצא גם הרמ"ג חתום בתור „החונה במדינת רוסיא“.

⁶ צמח מנחם חיבור על התורה ועל הפטרה וחי' גפ"ת להרב המופלא מ"ו מנחם נחום במו' יקותיאל זוסמן כהנא מק"ק צערקאב (ואלקווא, תקכ"א, 1761). שם הסמכת „מחותנו“ הר"ר מאיר גינצבורג בלא שום זמן ופרט השנה.

כתו לאשה לבנו של הרי"ש, הוא הר"ר אברהם הלוי אבד"ק עמדין, שחבר ס' מרכבת המשנה על משניות ועודנו בכ"י, ונפטר ה' כסלו תקי"ח.¹

דורי"א II ב.
וב' הגאון ר' משולם זלמן גינצבורג, שהיה „אב"ד במדינת רוסיא, ונמצא זכרו בשנת תצ"ו (1736) ובסוף שנת תק"ט (1749). איככה יכל הר"ר משולם זלמן להיות אב"ד במדינה הזאת, בשעה שאחיו הנ"ל היה „החונה במדינת רוסיא"², — קשה לדעת, אמנם אפשר, כי בשעה שהר"ר מאיר הנ"ל נשא נפשו לכסא הרבנות בוילנא היה הר"ר משולם זלמן אחיו ממלא מקומו.³

1) כן מובא בס' גדולי ווילנא לא"א נ"י הערוך לדפוס, בתולדות הגאון ר' יחזקאל הלוי לנדא ראב"ד מווילנא, הערה 3; שם בהערה 4 מובא, כי הרה"ג ר' יעקב הלוי שור היה התן הגאון מ"י יחזקאל אבד"ק המבורג בעהמ"ה ס' שו"ת כנסת יחזקאל, בהרב הדיין המצוין מבריסק מ"ו אברהם, בהרב המאוה"ג מ"י יעקב אבד"ק מעיזבו, בהגאון המפורסם מ"ו אברהם אשכנזי אבד"ק לבוב ממשפחת קאצענעלינבויען. 2) תנא דבי אליהו להרה"ג ר' אליהו פינס הנ"ל. הסכמת „מחותנו" של המחבר ר' משולם זלמן גינצבורג הו' מדינת רוסיא מיום א' כ"ח אדר סולת לפ"ק (תצ"ו). אנב נעיר, כי לעיל בצד 29 בהערות בשורה 13 מלמטה נדפס בטעות זמן הסכמת הג"מ ר' דוד גינצבורג מאלק על הס' הזה, וצ"ל: בלא זמן ופרט השנה.

3) פני אריה, פי' על משנת ערוגה להרמב"ם לה"ר אריה ליב ב"ר שמואל זנוויל הכהן (ואלקוא), זה הספר פני אריה אל הימין—תק"ד). הסכמתו של ר' משולם זלמן גינצבורג מיום א' כ"ו מנחם אב תק"ט (1749). הר"ר משולם זלמן נזכר גם בס' אור תורה הוצאת ברלין (תק"ה) דף כ"ה בהגהות, כי הסכים עם המנהיג בהגהת המלות ישמעון ויראון שבס"ה. הוא היה בן דורו של הגאון ר' דוד גינצבורג אבד"ק אלק הנ"ל (עיין לעיל צד 29).

4) בצמח מנחם הנ"ל חותם הר"ר מאיר גינצבורג: „החונה במדינת רוסיא", וכן בס' בית יעקב אש הנ"ל, שם.

5) סיוע להשערתנו מצאנו בזה שגם השנים מכוונות: האב"ד מווילנא ר' העשיל מת בסוף שנת תק"ט, וזכר הר"ר משולם באב"ד במדינת רוסיא גם כן בזמן שהוא. 6) פה נחזיק לנו להודות, כי הפרט סולת (תצ"ו) שהבאנו לעיל בהערה 2 מס' תנא דבי אליהו עוד מונה אצלנו בספק, כי שתי רשימות מונחות כעת לפנינו, אשר באחת רשום הפרט כנ"ל, ובשנית רשום עולת (תק"ו), שאין כיום הוה כירינו הס' הנ"ל לעיון בו. וא"כ יוכל היות כי אמת בפי הפרט השני, שהוא היה כסוף חי האב"ד מווילנא. בלי ספק בראות האב"ד ר' העשיל הזקן ושבע הימים כי קרב יומו האחרון, קרא בעצמו איזה זמן לפני מותו לכמה ממכיריו הרבנים המפורסמים להיות עיניהם נשואות אל כסאו אחריו, ובאשר יבחרו אלופי הקהל הוא יהיה יורש כסאו, ואפשר כי הר"ר מאיר היה מקורב יותר להאב"ד, ואולי היה גם שאר בשרו כאביו הגאון ר' שאול אבד"ק קראקא להר"ר שאול ב"ר הירץ גינצבורג אבד"ק פינסק כאשר הוכחנו לעיל (צד 19 הערה 6), וימסור

מבניו של הר"ר משולם זלמן נודע לנו רק הגאון ר' גרשון דור"ב גינצבורג, שהיה אב"ד בקהלת הארקי ובקהלת הארי ואנפיה, (II, ב, 2) ומצאנו זכרו באמצע שנת תקמ"ג, (1783) ⁽¹⁾.

כדורם של הר"ר מאיר והר"ר משולם זלמן הנ"ל מצאנו מבני המשפחה הזאת את אלה:

(א) את הר"ר יצחק ב"ר חיים גינצבורג, שהיה פרנס ומנהיג בוויילנא משנת תע"ו (1716) עד ראשית המאה הששית, כי נמצאהו חתום כמה פעמים בין ראשי הנכאים דצ"ג ⁽²⁾ לימים ההם, וה' ברכו עוד גם בהון ועושר. בהיותו בעצמו חתן אדם גדול כר' נטע ראשקעס מגזע הגאון באר הגולה לקח גם הוא לבתו איש ת"ח את הר"ר דוד ב"ר משה חר"ו (ר"ת: חתן ר' זלקינד) דיינא דקהלת וויילנא, אשר חבר ס' מצורת דוד ⁽³⁾.

לו אז גם איזה זכויות בנידון הרבנות, ואשר על כן קשה היה בידי מצדרי היסוד לבטל את זכותיו של הר"ר מאיר, והוכיחו להשיג מקודם ממנו "כתב פטור", כאשר ספרנו לעיל. מוכן הדבר, כי כל דברינו אלה בהערתנו זאת אינם אלא דברי השערה, הצריכים עוד עיון גדול, וחלילה לבנות עליהם בנינים אחרים.

⁽¹⁾ ס' באר אברהם הנ"ל לה"ר אברהם דובנער ב"ר שלמה אבד"ק ארשא, חי' דינים על שו"ע י"ד עד הלכות י"ג (שקלאב, תקמ"ג, 1783). המכמת הר"ר גרשון גינצבורג מיום ב' ח' אדר ראשון שנת הנ"ל, ותותם: כהגאון אב"ד דמדינת רוסיא זצ"ל.

⁽²⁾ פנקס דצ"ג מוויילנא (כ"י) על תקנה מיום כ"ב כסלו ת"צ, ואם צדקה השערת הרשו"ף ז"ל, כי הוא הר"ר יצחק ב"ר חיים מסלוצק הכא על החתום שני על כתב הרבנות של האב"ד האחרון בוויילנא (עיון ק"ג, צד 125), אז הוא נמנה בקהל ראשי וויילנא עוד גם בסוף שנת תק"ב, כי נמצא שמו בין ההתומים על כתב הפשר שנעשה בין המאגיסטראט ובין הקהל דוויילנא ביום 30 יולי בשנת 1742, ככתוב בס' zbiór praw etc. של הסופר הפולאני Dubinsky, צד 284, אשר ממנו הובא גם בק"נ הנ"ל צד 21—22. ⁽³⁾ מצורת דוד חי' אגרות לה"ר דוד דיינא דקרתא קדישא וויילנא יע"א בן הרב המאוה"ג המפורסם מו"ה משה חתן ר' זלקינד דיינא רבא דק"ק הנ"ל, חתן הנגיד הרבני פרנס ומנהיג שלשלת היוחסין מו"י יצחק ח"ר נטע מק"ק הנ"ל ממשפחת גינצבורג וכו' (אלטונא, מצותי, 1736). תולדות חתנו של הר"ר יצחק הובאו גם בק"נ צד 107 וצד 112, ואת דבר יחוסו נוכל לתאר בסדר זה:

ר' זלקינד	ר' חיים
דיינא דוויילנא	ר' נטע ראשקעס
הרב המאוה"ג מו"ה—ואשתו	ר' יצחק גינצבורג—ואשתו
הר"ר דוד (מצורת דוד) דיינא דוויילנא, ואשתו.	

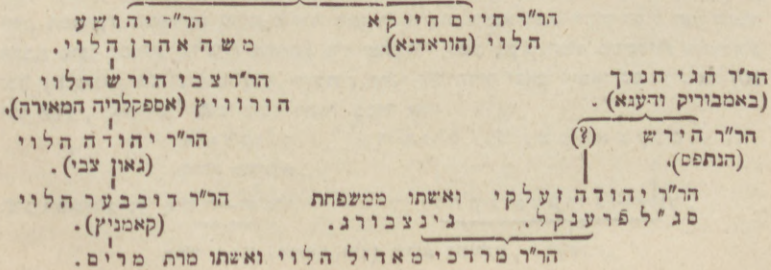
ב') את הר"ר מרדכי במו"ה חיים גינצבורג, שהיה
אבד"ק דובראוויניץ והסביבות ואשר זכרוננו בא בסוף שנת תקמ"ט
(1749) ¹; ואולי הוא אחיו של הנ"ל.

ג') את הר"ר מרדכי מאדיל, בעהמ"ח ס' „מנחת עני",
הכותב בהקדמת ס' „אספקלריה המאירה", כי ביום ב' י"א כסלו
תקמ"ו (1754), סיים לסדר את הספר, ובתוך יתר דבריו הוא
מתנאה ביחוסו למשפחת גינצבורג *.

¹ פני אריה הנ"ל, הסכמתו מיום ד' י"ג אלול תקמ"ט (1749).
² אספקלריה המאירה, פי' על הוזהר להר"ר צבי הירש הלוי
ממשפחת הורוויץ שהיה אב"ד ור"מ דש"ש גלילות זאמוט בן הרב הגאון מו' יהושע
משה אהרן הלוי, אחיו של מאור עיני הגולה הרב הגאון הגדול וכו' מ"ו חיים
חייקא הלוי אב"ד ור"מ דהוראדנא, ועד עתה היה האור גנוז וכו' בידי הרב וכו'
מו' דובער הלוי מק"ק קאמניץ בן הרב הגדול מ' יהודה הלוי בעהמ"ח ס' גאון
צבי שהיה אב"ד ור"מ בגליל עליון השייך לק"ק הוראדנא. הרין ברא מוכה אבא לחבר
גאון צבי, והאי דוב היה משתוקק להרפ"ס האי ספרא אספקלריא המאירה וסידר אותו
לדפוס, רק שחל"ה, ועכשיו בא הם' ליד חתנו מוהר"ר מרדכי מאדיל הלוי משוואבך,
אשר הוסיף ספר קטן מנחת עני חידושים וכו', (פיורדא, אספקלריה המאירה =
תקל"ו). בהקדמה לם' הזה כותב הר"ר מרדכי מאדיל לאמר: „נתקבלתי למו"צ בג'
קהלות אנשכך, שאפליך ואילר אייכין ... בתוך עמי ישבתי בעיר ... שוואבך, שמה
נתגדלתי מעודי עד היום הזה בין גדולי ארץ וכו' ... מצד אבי אני ממשפחת פֶרענקיל,
שאא"ז היה אתה להגאון מ"ו הירש זצ"ל שהוא נתפס על קדוש השם במגדל וה' היה
עמו והציל אותו כבוד גדול, ואביו של הגאון הנ"ל היה הגאון הגדול וכו' כמיה' חגי
הנוך המכונה העניך זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ דק"ק באמבוריק ובק"ק הענא יע"א, ושבחו
נמצא בס' צמח דוד, ומצד אמי אני מן גדולי ארץ ממשפחת גינצבורג שיחוס שלהם
הולך עד אחר י"ב דורות, כלם גאונים ורבנים גדולים. כ"ר מרדכי מאדיל בלא"א
כמר יהודה זעלקי סג"ל זצ"ל משוואבך". מרביו בהקדמתו שהבאנו פה ושלא הבאנו
נוכל לתאר את יחוסו באופן זה:

החסיד המפורסם

ר' שמואל שווארצער הלוי.

(וד' הרב ר' משה גינצבורג, אשר חדושי תורתו נמצאו בספר נכדו הרב הגאון ר' יעקב גינצבורג¹) אשר זכרו יבא בסמוך.

בית נפתלי.

להר"ר מאיר גינצבורג
אבד"ק וויזון הנ"ל היו ארבעה
בנים, והם:

דור י"ב
(IV א, V)
א) הר"ר יעקב גינצ-
בורג, אשר רק זכרו מצאנו
באחד הפנקסים שבוילנא²,
אמנם נודע לנו גם זאת, כי
בנו הר"ר אליעזר גינצבורג
(דור י"ג) היה חתן הר"ר דוד
ב"ר משה חר"ו הנ"ל בעהמ"ח
ס' מצודת דוד³.

בית אהרן.

הר"ר קלונימוס קלמן
גינצבורג הנ"ל הוליד בן יקר
והר"ר אשר גינצבורג שמו,
אשר עוד בראשית המאה הששית
(למספרנו) כבר היה נכבד בעיני
עדת ווילנא, וישימוהו אחרי כן
לראש ולפרנס ומנהיג וגבאי
דצ"ג⁴. בשעה שעלתה שאלת
הרכנות בוילנא אחרי מות
הראב"ד ר' העשיל על שלחן
הקהל, היה גם הר"ר אשר

דור י"ב
(1V ב)
ב) הר"ר יוסף גינצבורג, אשר גם על אודותיו
נודע לנו מעט, כי אם זאת, שהיה אבי הר"ר בן ציון
גינצבורג (דור י"ג) הוא אבי הר"ר דוב בער גינצבורג
מהוראדנא⁴ (דור י"ד), אשר בנו הרה"ג ר' אהרן מאיר יעקב

¹ זרע יעקב על ברכות ושבת (פראג תקע"ד) בדף ה' ע"א (ברכות) :
מצאתי באמתחת כתבי קדש של א"י הרב החסיד מהר"ם גינצבורג זצ"ל, ובדף ה'
ע"א : "מצאתי בכתבי א"י מהר"ם ג"ב זצ"ל, וכן בדף כ"ה ע"א, עיו"ש. ואחרי ששם
אחיו של הגאון ר' יעקב ג"ב — ר' משה (עיון להלן בפרק הבא), הוכחנו, כי בל"ס
גם שם אביו זקנו ר' משה.

² פנקס המקומות הנ"ל.

³ עיון לעיל צד 57, הע"ה 3.

⁴ נמצא בקהל ההתומים על הס' אבות דר' נתן עם שני באורים, שני
אליהו" המציג בכל מקום נוסחת הגר"א החדשה, ובן אברהם" המכתר לבתרים כל
המאמרים מאת אליהו בהר"ר אברהם ז"ל מדעליאטיץ (ווילנא והוראדנא, תקצ"ג).

⁵ פנקס דצ"ג מווילנא הנ"ל.

בית נפתלי.

גינצבורג מווילנא (דור ט"ז) סדר והביא לדפוס הדושי הנר"א על חושן המשפט¹.

דור י"ב
(IV ג)

ג' הר"ר יהודה לייב גינצבורג, שהיה גדול בתורה יותר מאחיו הקודמים, ואפשר כי היה גם רב באחת הערים, כי מצאנו את שמו בין המסכימים על חבורי בני זמנו בשנת תקל"ח (1778) ג'.

דור י"ב
(IV ר)

וד' הר"ר בנימין גינצבורג, אשר ירש כסא רבנותו של אביו בוויזון, ובני דורו מכנים אותו בכנוי הגאון; את זכרו מצאנו באמצע שנת

בית אהרן.

בין המטכסים עצה, ואף כי היה עוד צעיר לימים (כבן שלשים או ארבעים) לעומת יתר הראשים הישישים, בכל זאת גם הוא בא בין החתומים על כתב הרבנות של האב"ד האחרון (תק"י, 1750), וזה האות, כי גם דעתו בענין זה היתה נכבדה למאד. הוא היה אחד מן הגבירים המפורסמים בעיר הזאת, אשר צדקה אהב, ויהי ירא את ה', אוהב את התורה ומכבד לומדיה, ויהי נודע לכל בשם ר' אשר אבא קלאצעס, על שם חותנו ר' אברהם אבא קלאצעס, הוא אבי הגביר המפורסם ר' יעקב פרץ². אשתו של ר' אשר גינצבורג, מרת יומא, ילדה לו שלשה בנים ובת אחת אשר לקחה לו לאשה הגאון ר' ישכר בער במ"ה שלמה זלמן, הוא אחי הנר"א ז"ל³. ר' אשר מת בשם טוב וארך ימים כבוד ועושר, ביום עשרים ושלשה

¹ ביאור הגר"א על חושן המשפט (קאניגסברג, תרט"ז—י"ח, 58—1856). הר"ר אהרן מאיר יעקב מת בוויילנא ג' שבט תר"כ, ולפי רשימותיו של הר"ר צונץ כמחברתו, ד"ע מאגנאטסטאגע דעם קאלענדער-יאודעס (ברלין, 1872) הוא יום 27 פעבר' 1860. וא"א נ"י העיריני כי זכרון מותו בא בהמגיד שנת רביעית ג' 11.

² עוזר ישראל (שקלאב, תצלי"ח, 1778). בהסכמתו חותם: „בהגאון אבד"ק וויזון“.

³ פ"ן, קריה נאמנה, צד 212. — הוא אחד מראשי אבות משפחת קלאצקי בעיר ווילנא, אשר כמה מיוצאי הלציו כנו את עצמם מקודם בשם רי"פ, ר"ת: ר' יהודה פינסקער, ע"ש הרב הנוכח בפנקס היסוד' משנת תע"ה. ע"ד מקור משפחת הקלאצקים עיין מאמרו של א"א ג"י „תולדות ר' מרדכי מעלצער“, הנדפס באוצר הספרות שנה רביעית, תרנ"ב צד 536 והלאה, (העיריני א"א ג"י).

⁴ ר' ישכר בער שהיה מכונה ע"ש חותנו „ר' בער ר' אשרס“, היה גאון וחכם

בית נפתלי. בית אהרן.

חקמ"ב (1782)¹. בנו של לחדש שנים עשר"ג) הוא חדש הר"ר בנימין הוא הרה"ג ר' יונה אדר תקנ"א (1791). גינצבורג (דור י"ג) מגדולי הדיינים בוויילנא משנת תקנ"ז (1797)².

ממציני בני גינצבורג יושבי ארצות שונות ברור הוא מצאנו את אלה:

א) הר"ר אריה ליב ב"ר משה ר"א ר"ת (?) הנקרא ר' ליב גינצבורג או ר' ליב כתב"ן, שהיה אחד מגידי ווילנא ופרנסיה בזמנו. בית החומה אשר לו בעיר הנ"ל במקצוע שתי הרחובות של היהודים ושל הדאמיניקאנים ועומד עוד עד היום הזה, הוא הנקרא „בית מאיר רפאל"ס", וכתב הבי"ד אשר מצאנו⁴

משכיל בידיעות שונות וביחוד בחכמות המודיות וגלילות הארץ (געאגראפיהע). הוא חבר ספרים שונים, אשר השאיר כב"י, וכנראה לנו עוד לא נדפס מאומה ממנו. כן נודע לנו שחבר פירוש על שו"ע יו"ד ופירוש על התורה. לפי עדות הרה"ח המנחה רבי ואלופי רשיף ז"ל, אשר ראה את הכ"י של הפי' האחרון (ספר גדול מתויק כמה ניירות) „הולך המפרש על דרך פירוש הרמב"ן: מעמיק בפשטי המקראות על פי חכמת הלשון והדקדוק; ובכונת ספורי התורה בפנימיותם את אנשי ביאוריו בפשט יסד על עמודי הפשט, הלא המה: רש"י, הראב"ע, הרמב"ן, הרד"ק (בשרשים), הר"י ערמאה, ר' עובדיה ספורנו וחבריהם, והוסיף עליהם גוספות בישר העיון; ובהערותיו המושכלות על פנימיות התורה והכוונתיה הלך לאור רבינו יהודה הלוי בספרו הכוזבי, וקרנים לו מחכמת הקבלה". מתוך חבורו זה נראה כי חבר גם ביאורים על הש"ס (קריה נאמנה, צד 201-202). הר"ר ישכר בער מת י"ט אלול תקס"ז (1807), כי לפ"ד א"א נ"י טעות נפלה בק"ג ונדפס מ' תחת י"ט. תתנו של הר"ר ישכר בער הוא הר"ר בנימין וואלף קלאצקי ממשפחת גינצבורג (ר' וואלוועלע ר' אשר"ס) אשר זכרו יבא בפרק הבא (דור י"ד I ב).

¹ מגיד צדק סידור לאא"ז הרה"ג ר' פנחס מ"מ דק"ק פאלצק (שקלאב, תקמ"ח), הסכמת ר' בנימין גינצבורג מיום כ"ב סיון תקמ"ב (1782).

² פנקס דצ"ג מוויילנא הנ"ל.

³ לשון מצנחו (עיון בהוספות בסוף ספרנו). הר"ר צויץ כרשימותיו הנ"ל, בכתבו שם, כי הר"ר אשר גינצבורג מוויילנא ידיו היו רב לו בלמודים שונים, והשאיר אתריו חבורים כב"י, אשר לא ראו אור הדפוס, וכי מת בוויילנא ביום 11 מאי 1823 (סיון תקפ"ג), כון בלי ספק על אביו של הר"ר מרדכי אהרן גינצבורג, הוא הר"ר יהודה אשר, שזכרו יבא א"ה בפרק הבא.

⁴ פנקס המקומות מביהכ"ג הגדול בוויילנא מיום ה' ח"י מנחם תקכ"ט.

על סך שני אלפים זהובים פוליש מטבע היוצא בשוק לחתנו הרבני מ"ו זונדל¹, שניהם אלה מעידים, כי היה האישה הזה עשיר ונכבד בעירו עד יום מותו בסוף שנת תקל"א (1770). מלבד אשה הר"ר זונדל הנ"ל עוד בת שניה היתה להר"ר אריה ליב היא אשת הגאון ר' חיים מוואלאוין, וגם שלשה בנים היו לו, אשר האחד ר' שמואל היה ראש ופרנס ומנהיג בק"ק הוראדנא, והשני הרה"ג ר' יצחק מהוראדנא חכם וסופר נכבד ודרשן, אשר לקח לו לאשה את אחותו של הרה"ג ר' וואלף ב"ר ישראל איסר איינהארן מחבר ספרים רבים², והשלישי הוא היקר הר"ר נמע³. הר"ר שמואל הנ"ל הוליד את בצלאל שהיה גם הוא מנכבדי העיר ההיא ומקריאי עדתה. והר"ר בצלאל הוליד גם הוא בנים נכבדים:

(א) את הרה"ג פרנס ומנהיג הר"ר אשר גינצבורג בהוראדנא, (ב) את הגביר הנדיב הר"ר ליב גינצבורג, וג' את בתו יחידתו את הגבירה מרת רבקה ריינא היא אשת הרב הגדול ר' אברהם יונה יעוונין, הנמנה גם הוא בקהל המחברים התורנים⁴.

(ב) הר"ר דוד גינצבורג ב"ר מאיר, שהיה רב מופלא בתורה וחבר דרשות וחידושים. הרב הזה היה יליד בריוואך ואורינגען בצרפת רחוק ממרכז היהדות בזמנו, ומאשר כי נשא נפשו לתלמוד תורה כתת את רגליו למרחקים, וחי ארבע עשרה שנים חיי צער ולמד תורה בכמה בתי מדרש, ויהי מבחירי התלמידים בישיבת

¹ הוא הר"ר חנוך זונדל ב"ר יצחק טריווש הנזכר בק"ג (צד 225), אשר היה גיסו של הגאון ר' חיים מוואלאוין.

² כי בראשית שנת תקל"א (ג' חשון, 1770) מכרו האפוסטרופסים את מקומו בעזרת אנשים (פנקס המקומות הנ"ל).

³ הנהגות ובאורים על ס' מדרש תנאים על פרד"א ול"ב מדות (ווילנא, תקצ"ט), פי' מהר"ו על מדרש רבה (ווילנא, תרט"ו) ועוד. נזכר באוצר הספרות שם, במאמר הנ"ל.

⁴ עפ"י מכתב מבי"ד הנעשה ביום א' כ"ג חשון תקל"א מכרו את כל החוקות הבתים ברחוב המזוגים (גלאזער) שבווילנא להר"ר נמע הזה בחצר שמצד השני שייך להראש ר' חיים ב"ר חיים, וכתב מכירה מבי"ד על המקום בעזרת אנשים באחריות למ"ו צמח ב"ד ליב ביום ב' א' דר"ה, טבת תקל"א (העירני א"א נ"י, כפי שהעתיק מפנקס הקהל).

⁵ ס' המצות להרמב"ם הנדפס בשם מחשבת משה להרה"ג משה ב"ר גרשון מענדל אבד"ק קריובורג עם הוספות והגהות והערות רבות בשם חידושי מהרא"י

הגאון ר' משולם זלמן הכהן אב"ד וריש מתיבתא בק"ק פיורדא. אחרי אשר גדל דוד בחריפות ובקיאות בש"ס ופוסקים שב אל משפחתו ויקח אשה (את מרת פֶּעגל בת ר' חיים). אמנם בהיות אשתו בת איש עשיר, ומאומה לא חסר לו על שלחן חותנו „הקצין“, לא חפץ להשתמש בכתר הרבנות, אך למד חנם את תלמידיו, ולדרכי למודו החל משנת תקי"ד (1754) לרשום בספר ישוביו על כמה קושיות, אשר הקשו גדולי ארץ בתלמוד. כנראה היה דרכו גם לדרוש לעתים מוזמנות ברבים, יען כי יחד עם חידושו בתורה כתב גם דרושים רבים. בליל יום הכפורים תקנ"ג (1792) פרצה הבערה גדולה בעירו וכל רכושו עלה על המוקד, ויצלח בידו להציל מתוך האש רק את כתביו, ויאמר אין זה כי אם אצבע אלהים, ויוסף מן הוא והלאה לרשום חידושו ודרשותיו בספר עד שנת תקס"ח (1808), אשר כנראה מת בשנה ההיא. אחרי מותו הדפיסה אשתו הנ"ל את כתבי בעלה ותקרא להם „דברי דוד האחרונים“¹.

ג) הר"ר חיים גינצבורג, שהיה אב"ד בק"ק פלאצק וגליל מאזיר, ואחרי כי נזכר בערך שנת תקל"ו (1777)² עלה על לבנו הרעיון אולי הוא בנו של ר' מרדכי ב"ר חיים גינצבורג אבד"ק דובראוניצי הנזכר לעיל³, כי כנודע השמות הולכים וחוזרים במשפחה אחת מאבות לבניהם ולבני בניהם עד כמה דורות. (ד) הר"ר יהודה ליב גינצבורג אבד"ק פֶּליפּאווע,

היה חיים גינצבורג חסידים זקני
 י"ט ט"ז (1785) ח"א ס' אגרת
 חסידים כתיב ברבי יהודה
 חסידים ח"א חסידים ח"א חסידים
 חסידים ח"א חסידים ח"א חסידים
 חסידים ח"א חסידים ח"א חסידים
 חסידים ח"א חסידים ח"א חסידים

מאת הר"ר אברהם זונה יעוונין (ווילנא, תרכ"ו, 1866). מהר"ר אברהם זונה יעוונין יש, לפי הערת א"א נ"י, גם ניומוקי מהרא"י חידושים ומקורים על הרמב"ם (ד' ווארשא) וגליון מהרא"י על משניות (ד' ווילנא, הוצאת אייוונשטאט), ונוסח מצבתו נדפס בס' עיר גבורים צד 85.

¹ דברי דוד האחרונים, חידושים ודרשות (פפד"א, חש"ד). ברשימת Roest נרשם כי נדפס הס' בשנת תרכ"ז (1867) וצע"ג: היתכן כי כששים שנה אחרי מות הרד"ג הדפיסה אשתו את כתביו? לוא גם נחשוב כי צעירה היתה האשה הזאת מבעלה, הלא גם אז היתה בשנת תרכ"ז כבת מאה שנים ויותר!

² עטרת יוסף על קבלה לה"ר יוסף אב"ד ומ"ן בליסקווא (ואלקווא, תקנ"ו, 1797) הסכמת ר' חיים גינצבורג החופ"ק פלאצק וגליל מאזיר מיום א' ז' מנחם תקל"ו, והותם בק"ק ריטשוואל.
³ צד 58.

הנוכר בשו"ת עמודי אור להג"מ ר' יחיאל העליר⁽¹⁾, וחי כנראה באמצע המאה הששית.

(ה) הר"ר יוסף גינצבורג מואלקווי „דמתקרי דן אבד"ק סניטין"⁽²⁾, והיה אחד מן הרבנים המסכמים במדינתו בשנת הקנ"ב (1792).

(ו) החרוף הר"ר יוסף גינצבורג מק"ק טארנאפאל, שהיה ש"ב של הר"ר יהושע העשיל במו"ה יצחק באב"ד אבד"ק הנ"ל⁽³⁾. כנראה הוא רב אחר ולא הר"ר י"ג מואלקווי הנ"ל (סי' ה').
 (ז) הר"ר משה בהר"ר צבי הירש גינצבורג שפירא — אחד מן המסכמים על חבורי בני דורו, ומן הרבנים דייני מו"ש בפראג בערך שנת תקכ"ד (1764)⁽⁴⁾.

(ח) הר"ר נחום גינצבורג אחד מגדולי התורה בק"ק סעטיאטיץ, הנוכר גם הוא בס' עמודי אור הנ"ל⁽⁵⁾, ונפטר קודם שנת תקצ"ב⁽⁶⁾.

(ט) הר"ר נתן גינצבורג שהיה אב בית דין וריש מתיבתא

א"כ באלו מכתבי חו"ל הי"ד הנ"ל
 ליוסף הלוי אב"ד הנ"ל
 (ב"א ט"כ) י"ג מואלקווי יצ"ד
 סוגנו ח"ת המ"ד, וז"ל הנ"ל
 ואולי הוא ר' יוסף גינצבורג ב"ן.

(1) שו"ת עמודי אור (קאָנונסכערג ? ארבע עמודי אור לפ"ק הרט"ו) כס"ו ז"ו. (העירני א"א נ"י).

(2) אהבת דודים על שיה"ש להר"ר בנימין מ"מ דק"ק זלאויץ וזלישטשיק (לעמבערג, את בנימין=תקנ"ג, 1793). הסכמת הר"ר יוסף גינצבורג מיום א' י"א תמוז לפרט ספר אהבת דודים (תקנ"ב).

(3) בשו"ת סי' יהושע על ד' חלקי השו"ע להר"ר יהושע העשיל הנ"ל (זאלקווא, תקפ"ט) בסוף הספר בלקטים סי' ס"ד מזכירו המחבר לאמר: „וכן הראה לי ש"ב החרוף מ"ו יוסף גינצבורג מק"ק טארנאפאל". (העירני א"א נ"י).

(4) מאמר קדושין לה"ר קיים קרוש ב"ר קיים קרוש דיין דק"ק קראטאשין (מדייני מו"ש) הנ"ל, הסכמת ה"ר יחזקאל סג"ל לנדא מיום ד' בט"ב סיון ידעתי כי הושיע ה' לפ"ק (תקכ"ד, 1764) בצירוף ב"ד הרבנים מו"ש בפראג, אשר ביניהם נמנה גם הר"ר משה ב"ר צבי הירש גינצבורג שפירא. לפי הנראה אפשר לשער כי הר"ר צבי הירש אביו של הר"ר משה היה בנו של הר"ר זכריה מענדיל שפירא שהוכרנו לעיל צד 28 וגם שם בהערה 1, ואשר על כן הוא מכונה בשני כנויים: גינצבורג מצד אמו וקנתו ושפירא מצד אביו וקנו. וצ"ע.

(5) סי' צ"ט.

(6) כי בנו הר"ר משה גינצבורג אבד"ק סעטיאטיץ, אשר זכרו יבא בפרק הבא, ותחת תחת הסכמתו על ס' אבות דר' נתן עם באורים הנ"ל, מיום י"ז אב, תקצ"ב; כהרב המנוח מו"ה נחום זצ"ל גינצבורג.

בקהלה אויבן ישן במדינת אונגארן, ונמצא זכרו באמצע שנת תק"כ (1760) בתאר גאון וישיש¹.

(י) הר"ר שמחה אשר בהרב מ"ו גרשון גינצבורג מק"ק וויטעבסק² בערך שנת תקמ"ח (1788), וכנראה, אביו ר' גרשון הוא שהזכרנו לעיל³ אבד"ק הארקי, ובנו זה העתיק משם משכנו לוויטעבסק.

(יא) הר"ר שמעון גינצבורג שהיה אב"ד בק"ק אמשטיסלאב ואגפיה בערך שנת תקכ"ה (1765)⁴ ושנת תק"ל (1770)⁵.

(יב) הר"ר שמעון גינצבורג, שישב על כסא הרבנות בעיר בעשינקאוויץ בערך שנת תקמ"ח (1788)⁶, ואולי הוא ר' שמעון הנ"ל אבד"ק אמשטיסלאב.

ו.

בני גינצבורג שבפולין.

(מסוף המאה הי"ח עד אמצע המאה הי"ט).

כמעט עברו מאה שנים למן העת, אשר עזבו רבים מבני המשפחה הזאת את המיימאנים וילכו אל בני הסלאוויים והליטאים לבקש בתוכם מנוחה את אשר לא מצאו; כמעט הספיקו הגולים האלה להסכן במנהגי ארצות מושבותיהם החדשות, והנה עד מהרה נשתנו העתים, ועמהן גם המנהגים ההם. על כסא מלכות פולין

¹ זרע יעקב לר' יאקב ב"ר פסח קוניץ, פשטים כסדר התורה (פיורדא, תקכ"ה) הסכמת הר"ר נתן גינצבורג מיום ר"ח אייר תק"כ (1760).

² מגיד צדק הנ"ל, רשימת החתומים על הספר.

³ צד 57.

⁴ בתאר „חופ"ק אמשטיסלאב" אנו מוצאים בשנת תקכ"ה את שמו בין החתומים על הס' בית יעקב אש הנ"ל, אשר בקהלם נמצא גם הגאון בעל שאגת אריה ועוד כמה רבני ליטא ורייסין (בס"ה תשעה במספר) [ועיין לעיל צד 45 הערה 3].

⁵ עבודת המלך לה"ר מנחם נחום מק"ק צערקאב [בעל צמח מנחם הנ"ל] (זאלקווא, תק"ל, 1770). הסכמת ר' שמעון גינצבורג אבד"ק אמשטיסלאב (ב' אייר תק"ל).

⁶ מגיד צדק הנ"ל, שם, צד 62. בין שמות החתומים נמצא גם את שם הר"ר שלמה זלמן ב"מ מנחם גינצבורג ואת שם הר"ר יוסף ב"ר יצחק גינצבורג במאנאסטיר(ש)צינע.

עלה אז סמאניסלאוו אויגוסט פאניאטאָוֹסִקִי (מעפמעמכער
 1764), האיש שהיה בהחלה מן הרצוים ליעקאטערינא השניה,
 ואשר על כן החזיקה הקיסרית הזאת את הממלכה בירו, ויבא על
 ידי זה בארץ פולין פירוד הלכבית. ואף כי לפי דברי כותבי העתים
 היה לב המלך הזה טוב ליהודים, ויאמר לעורר גם כלכם רוח
 אהבה לחכמה ולמלאכה, למסחר ולעבודת האדמה, אמנם רצונו
 הטוב לא זכה להמלא. הועד דארבע ארצות, אשר מתחלה היה
 לו כח וממשלה עד כי רשות היתה בירו גם להטיל חרם ועונש
 כסף על כל אשר לא ישמע למצותו, ולאחרונה נתפרד לכמה
 חבילות צוררות זו לזו ותלויות בדעת יחידים בעלי זרוע, כמל בכח
 הפקודה שהוציא המלך הזה בראשית ימי מלכותו¹. ובכן היו יום
 אחד כל היהודים יושבי הארץ הזאת כצאן בלי רועה, ואיש לעברו
 תעו. לא ארכו הימים והקאָנפֿעדעראציאָן הפולנית, אשר קמה
 ברצון האפרתים, רדפה מצדה באף את הדיסידענטים, הלא הטה
 כל אלה שאין עליהם חותם קאטאָלאָציזמוס, וההיידאמאקים מעבר
 מזה התנפלו על יושבי הארץ הזאת, אשר לא מאחיהם, באגרוף רשע,
 בחניתות בחרבות ובשכינים ובכל כלי רצח, וירצחו ערים וכפרים
 וישלחום באש, ויהרגו ביושביהם הרג רב (1768, תקכ"ח)². מיבן
 הדבר, כי שעירים המשתלחים הראשונים בימי מהומה האלה היו
 אחינו בני ישראל, ומלבד אשר נשפך דם יהודים לאפים ולרכבות
 (גזרת גאָנטא וועלעוניהק), עוד גם על ספרי ישראל עלה הכורת
 בכל מקום שעברו גדודי המרצחים ההם וישחיתים ויאבדום מבלי
 השאר להם שריד ופליט. ספר דברי הימים לזמן ההוא בארץ פולין
 ואוקריינא מלוכלך כלו בדם ישראל ואותיותיו ממושמשות למאד,
 ועל כן לא נתפלא במצאנו גם סמצויני בני גינצבורג לימים ההם
 רק רמוזים קלים, למרות הפצנו לראות מהם ציורים נקרים ובלמים.

¹ Czaky, op. c., p. 105. החכם גראָטין כספרו גד"י XI, פרק ג', מביא
 ראיה לזה גם מרברי עדת בדארי בשנת תקל"ב (1772) בכתבם על דבר החסידים
 לאמר: בעת ההוא חכמי הדור פרנסו ומנהיגי דר' ארצות האבן ורדף גיוועוין (זולכה
 רשעים), ובהיום הוסר המצנפת והיום העטרה².

הערת א"א נ"י: עיין קונטרס, לקורות ועד ארבע ארצות להרה"ח
 הרא"ה הרכבי הנכתב ע"ס תרמ"א ונדפס בנגוסה להמלכות שנת ה'ת"ל. קאסא קבלת זקן אלוטש
 (2) הערת א"א נ"י: עיין לקורות הגזרות מאת ח"ו"ג הנדפסות בספרי
 אוצר הספרות לשנות ...

קבלת זקן אלוטש
 ה'ת"ל 1881
 64-57 63

אחרי הימים הרעים האלה באו ימים אחרים לישראל, אשר אף כי לא נהנו עוד בהם מזיו הזכות ככל אורחי הארץ, אבל לכן הם יכלו לשבת מאז במחיר ואין מחיר תחת שבט ממשלה אדירה, כי נקרעה בימים ההם חבל ארץ מממלכת פולין. הלא היא נסיכות ליטא, ותבא אל תחת ממשלת רוסיא (סוף שנת 1794, תקנ"ה)¹, העיר ווילנא היתה אז כמעט למרכז היהדות ברוסיא, ועל כן רבים מגדולי הדורות ההם נמצאו בתוך העיר הזאת, וגם הענף לבית אהרן, גם אותו מצאנו בירושלים דליטא, כאשר יראה הקורא בסמוך, ונגל לעינינו אף רבים מזמורותיו ונצניו הקטנים, הגם כי עוד טרם עלתה בדינו ללמוד ולדעת אותו כל צרכו, — בשעה שמיתר הענפים נפלו לדינו רק עלים בודדים אחד הנה ואחד הנה.

להר"ר אשר גינצבורג בן הר"ר קלונימוס קלמן מווילנא הנ"ל לבית אהרן היו שלשה בנים והם:

דורי"ג א) הר"ר אהרן יהודה ליב (גינצבורג) הנקרא בשם (1). ר' ליב אשר"ם; הוא היה מכנה את עצמו בשם "רו"פ"², ויקח לו את בת הגאון ר' יעקב אבר"ק סאכשציב וסאקאלאב לאשה³,

¹ Полн. Собр. Зак. Рос. Имп. Т. XXIII, № 17.264.

הערת א"א נ"י: זכר כבישת העיר ווילנא ע"י צבאות הרוסים לפני מאה שנים מ"ו אב תקנ"ד העליתי על גליון המליץ לשנת תרנ"ד בחדש אב. (2) ע"ד ענין ר"ת הכינוי הזה עיין לעיל צד 60 הערה 3. גם במשפחת אא"ו הר"ד שלמה זלמן מגיד מווילנא (הנובר בק"ג צד 123) היו שהתכנו בכינוי רו"פ, ואולי אמת הוא המקובל בפי זקני בית אבותי, כי הר"ר אהרן יהודה ליב היה מתיחס אל הרב הנ"ל, ואשר על כן קרא לאחד מבניו בשם ר' נפתלי הערץ כשם בנו של ר' זלמן הנ"ל (עיין במגלות יוחסין שבסוף ספרנו).

³ היא מרת חיה בת הגאון ר' יעקב הנ"ל, בהרב הג' ר' יואל אבר"ק ארלא, בהרב הג' ר' יעקב, בעהמ"ח ס' זרע ישראל חידושים על מס' מגילה (אלטונא, תצ"ה) ועל מס' ר"ה (אמ"ד, הצ"ו), בהגאון מ"ו יוסף אבר"ק קאסאווי וסעליץ, בעהמ"ח ס' ראש יוסף חידושים בהלכות ואגדות כסדר הש"ס (אמ"ד, ת"ס), במ"ו יעקב מפנינשוב, גין ונכד להגאון האדיר ר' יעקב פולאק (מת בשנת רצ"ו, 1530). הראש יוסף הוא חתן הגאון הנזלא ר' משה קרעמער אבר"ק ווילנא (מת י"ב חשוון תמ"ח, 1687).

הערת א"א נ"י: להרה"ג ר' יעקב אבר"ק סאכשצוב היה בן ששמו ר' יהושע העשיל, אשר היו לו שני בנים: א) הר"ר יוסף, הנובר ב"ט מורה צדק לה"ר ברוך סאקלאב (שקלאב תקע"ב) בזה"ל: "יבעל ש"ב האברך המופלג מו" יוסף בהנגיד

אשר ילדה לו את ארבעת בניו, שיבא זכרם בסמוך, ומת י"ז אב
הקס"ד (1804) ¹.

דור י"ג (ב) הר"ר בנימין וואלף גינצבורג, שהיה מנהיג
בווילנא, וכנראה גם איש מצוין, ורק מפני ענותותו הגדולה לא
(2). זכינו לדעת מיבו, יען כי צוה לבלתי הגד שבחיו אפילו על מצבתו.
לאות כי היה באמת איש הגון, הוא התמנותו להיות מנהיג בעיר
גדולה לאלהים בוילנא, אף כי היה, "עודנו רך בשנים"; וגם זאת
תעיד על חשיבותו, כי אחרי מותו חצבו לו קבר אצל הגאון ר' דוד
ב"ר שמעון ברודא ². הר"ר בנימין וואלף לקח לו לאשה את
בת הגאון ר' שלמה זלמן ³ אבד"ק מיר המתיחס גם הוא
בהקדמת ספרו לבית גינצבורג ⁴, ומת על פני אביו כ"ז טבת
תקמ"ח (1788).

מוהר"י העשיל נכד הגאון מו' וואל אבד"ק אורלי גוג"כ להגאון ראש יוסף, (ב) הר"ר
יואל בהר"י העשיל מ"מ ומ"ן דק"ק יאסענאווקע בעהמ"ח ס' עטרת ישועה, לקוטים
ע"פ ערכין (ווילנא תקנ"ט) אשר על שער הס' הוא מתיחס להג"ל ומת בוילנא ז' אב
תקצ"ו. מלכד הר"י העשיל הג"ל אפשר שהיה לה"ר יעקב הג"ל בן שני ששמו הוא
הר"ר ברוך, שהסכים על ס' נקודות הכסף (נאווי דוואהר, תק"ן) והתם, "בהרה"ג ר' יעקב
יוסף אבד"ק סאכשטוב", הוא היה מחותנו של הרה"ג ר' אריה לייב אבד"ק סאכשטוב
שהסכים גם הוא על הס' הג"ל. הרה"ג ר' וואל אבד"ק ארלא בא בהסכמה על
סדר הדורות הוצאת קאלסרוא, מיום ט"ז תמוז תקכ"ה, ולו היו שני אחים: א) הגאון
ר' יוסף אבד"ק קאנסטנטין חתן הג"מ שאול אבד"ק למאז (?) בעהמ"ח שו"ת גבעת
שואל (זאלקווא, תקל"ד), (ב) הרה"ג ר' חיים מקאמניץ דלישא (עיין תוספות שבת,
ווארשא תרמ"ו).

¹ נוסח מצבתו עיין בהוספות שבסוף ספרנו.

² פ"ג, שם, 187. נוסח מצבתו עיין בהוספות שבסוף ספרנו.

³ היא מרת שפרינצא המתה יולדת בוילנא (כחמשה שבועות אחרי

מות בעלה) בעש"ק א' דר"ח אדר תקמ"ח.

⁴ שלחן שלמה בהלכה פסוקה להר"ר שלמה מירקעס אב"ד דק"ק מיר
(פפד"א, תקל"א). בסוף ההקדמה הותם המחבר: שלמה זלמן באאמ"ו וכו' מוהר"י לייב
הנקרא בפי כל ר' לייב מירקעס מק"ק מיר, ממשפחת מייזל, ונין ונכד להגאון וכו'
רמ"א ז"ל, ונין ונכד להני תרי צנתרי דרהבא הגאון מ' הערץ גינצבורג ז"ל דק"ק פונסק
וסלוצק דלישא, וה"ח המפורסם ר' הירש פראגער ז"ל, ונין ונכד להתיר הגדול שאול
וואלש ז"ל; ולפנים היה חובנה ומרביץ תירה בק"ק הג"ל.

הערת א"א נ"י: הר"ר שלמה מירקס נפטר בק"ק קעניגסבערג כ"ה כסליו
תקל"ה, ושם מ"ב, ונוסח מצבתו נמצא בירי. בהקדמת ספרו שלחן שלמה הוא כותב
כי חבר ספר מנורת שלמה, ס' כסא שלמה, וס' מטותו של שלמה. נדפס ממנו דרוש

דור י"ג (וג' הר"ר שמעון (גינצבורג), שהיה גם הוא איזה זמן פרנס ומנהיג בוויילנא. אשתו המיוחסת¹) ילדה לו שני בנים, אשר דור י"ד היו אנשים חשובים ונכבדים בעדתם: א) את הר"ר שלמה זלמן (קלאצקי), הוא אבי הרב המופלג הר"ר בנימין וואלף קלאצקי (דור מ"ו), אשר כנהו בשם „ר' וואלוויל ליבע גימעלעס“ על שם אמו, ויהי אחד מגדולי פרנסי עיר ווילנא²). וב') את דור י"ד הר"ר בנימין וואלף קלאצקי³, אשר קראו לו „ר' וואלוועלע (I ב.)“ ר' אשר"ם על שם אביו זקנו, ויהי חתן הגאון ר' ישכר בער אחי הגר"א ז"ל⁴, ואחד מפרנסי העיר ווילנא, ומת זקן ושבע ימים כ"ח סיון תרל"ז (1877).

הר"ר שמעון לא האריך ימים על האדמה, וימת ח' אב תקנ"ג (1790) עוד בהיותו „אברך“⁵, ויעזב על ידי אביו הזקן ר' אשר גינצבורג הנ"ל את שני בניו הקטנים, אשר היו אתו שבעה

הספד על ד' גאוני עולם עם דרוש תוכחה (ק"ב, תקכ"ט), ועוד דרוש הספד עיין אנה"ם לראב"י נו' 292, וגו' 293. — בידו יש כתב יחוסו, ועל ס' חידושי וכללות הרה"ק (ירושלים, השמ"ש) נמצא גם יחוס חותנו הגאון, עיי"ש.

¹ היא מרת מירקא בת הרה"ג ר' משה בהג"מ ר' מיכאל אבד"ק קלעצק בהגאון הר"ר מאיר אייזענשטאדט בעל פנים מאירות.

הערת א"א נ"י: מרת מירקא נפטרה ז' חשון תקצ"א בירושלים, ובעלה השני הוא הגאון ר' חיים הכהן אבד"ק פינסק ומשעכנאווצי המת כ"ח טבת תקצ"א בירושלים, והספד עליו נדפס בס' גליא מסכת.

² בנו של הר"ר בנימין וואלף הוא השדכן הנודע ר' משה קלאצקי מוויילנא (דור מ"ז).

הערת א"א נ"י: מרת ליבע גיטל אשת ר' שלמה זלמן קלאצקי היתה בת הרב ר' אברהם ר' בערושעס מבראדי, בנה ר' וואלוויל מת בן מ"ח שנים בש"ק י"ב טבת תר"ט. אחותו של הר"ר שלמה זלמן הוא כאשר שמענו מ' מירקא אשת הקצין הנכבד מו"ה שאול לעווין שבקארלין בן הג"מ ר' משה אבד"ק הלוסק.

³ הערת א"א נ"י: נולד מיד אחרי מות דודו ר' בנימין וואלף הנ"ל בשנת תקמ"ח (1788) ונקרא בשמו. עוד לא נגמל משדיו אמו ומת עליו אביו, ובזמן קצר אח"כ מת גם אביו זקנו ר' אשר, ויקחהו הגאון הר"ר ישכר בער חתן זקנו הנ"ל לגדלו ולחנכו, ובהיותו כבן עשר לקחהו הרי"ב אל אחיו הגר"א בעריב ויה"כ תקנ"ח לברכהו.

⁴ עיין לעיל צד 60 הערה 4.

⁵ לשון מצבתו; עיין בהוספות שבסוף ספרנו.

ירחים עד אשר הלך גם בדרך כל הארץ¹, ויחצבו לו משכן עולמים בקברות בנו זה.

בניו של הר"ר אהרן יהודה ליב בהר"ר אשר גינצבורג הנ"ל הם:

(א) הר"ר נפתלי הערץ גינצבורג, שהיה כנראה הבכור לאביו², והוא האחד מכל אחיו, אשר לא בו ליקחת אמו הזקנה היא משפחת גינצבורג³, ויבחר להקרא בשמה מהסתפח לנחלת קרוביו, למען שמם (קלאצקי או רי"פ) יקרא עליו. הר"ר נפתלי הירץ היה "ראש ונגיד" בעיר ווילנא⁴, אף כי היה אז עוד צעיר לימים ולא האריך גם הוא ימים, כי מת על פני אביו בירח אדר תקנ"ז (1797). הוא לקח לו לאשה את מרת טייבל בת הר"ר אוריה ספרא דטמא, אחד מן המצוינים בעיר ההיא, אשר רבו אז למאד קרוביו ובני משפחתו, וכלם היו ראשים ומנהיגים בוילנא⁵.

¹ כ"ג אדר א' תקנ"א (עיין לעיל צד 61).

² השערותנו זאת יסדנו על פי זכר זמן מותו בשנת תקנ"ז, כאשר נראה להלן שאז היה כבר נשוי ואב לבנים, בשעה שאביו (הר"ר אהרן יהודה ליב שמת גם הוא במרם הגיע לזקנה) עוד חי.

³ בפנקס המקומות מבית הכנסת הגדול שבווילנא נמצאהו בכניו זה.
⁴ פ"ן, שם, צד 283.

⁵ הר"ר אוריה ספרא דטמא משנת תקמ"ט (1789) ואחיו הר"ר אריה ליב (ספרא ודיינא?) החתום ראשון על החרם נגד כת החסידים, על אשר אחדים מהם גרפו את הגר"א ביום קבורתו, מיום כ' תשרי תקנ"ח (1797) (זמרת עם הארץ, כ"י, דאקומנט 24. הובא ע"פ כאמרו של ה' דובנאוו בספר העתי "וואכאד" לשנת 1891 חוברת 12 צד 110) היו בניו של הרב המופלג ר' יעקב גבריאל ספרא דטמא, בן הרב המופלג ר' טוביה סופר (—) טוביה פייגש בהרב המופלג ר' אברהם רי"ט (ר"ת: ר' יהודה טוביה'ס). אחי ר' טוביה סופר הנ"ל הוא הרב הגביר הצדיק ר' יעקב אוריה (—) אורי פייגש, הוא אבי הרב המופלג הראש ומנהיג בוילנא שנים רבות הר"ר משולם זלמן (ר' זלמן ר' אורי'ס), והוא אבי הצדיק הנפלא איש האמת והאמונה ר' יצחק ישראל איסר (ר' איציקל) אשר בא זכרון מותו (י"ז שבט תרי"ח) בהמגיד שנה שניה נו' 9 מאת י"ב המסתתר (הוא הר"מ שטראשון), והוא אבי הצדיק ר' בער, אשר א"א נ"י כתב זכרון מותו בהמליץ שנת תרמ"ט (1889) בחדש טבת. — אשת ר' אוריה ספרא הנ"ל היתה ממשפחת רפאפורט. הערת א"א נ"י: באספי זכרונות עיר ווילנא לס' קריה נאמנה, לקתתי אז מיד הר"ר מאיר יאקוביטאדטעד את עצם הכ"י של ס' זמרת עם הארץ והכאתיו ליד

דור י"ד (II ב')
 (ב) הר"ר מרדכי קלאצקי שהיה גביר לאחיו בני עירו¹,
 ואשר על כן השיא את בתו יחידתו מרת חיה זלאטא (דור מ"ו)
 גם כן לבן עשירים הוא הגביר המפורסם הר"ר משה הלוי ראזענ-
 מהאל, שמת במדינת איטאליען², והם אבות הגבירים המשכילים
 ה' לעאָן ראזענטהאל מפמברורג (תקע"ו—תרמ"ו, 87—1817)
 ור' שמריה ראזענטהאל בחארקוב (דור מ"ו). — הר"ר מרדכי
 מת מ' ניסן תר"ב (1842) ועל מצבתו כתוב: „במ"ו יהודה
 ליב רי"פ"³.

דור י"ד (II ג')
 (ג) הר"ר יואל (גינצבורג, קלאצקי או רי"פ?), אשר לקח
 (II ג') לו לאשה את מרת חנה⁴ „בת הרב הסאוה"ג מ"ו מנחם נחום",
 שהוא כנראה הג"מ נחום קאצענעלענבויען, הנקרא „ר' נחום
 לנד"רב".

דור י"ד (II ד')
 (ד) הר"ר אברהם, אשר מכלעדי שמו לא נודע לנו
 ממנו מאומה⁵.

הרש"י פין, וכנראה נשאר הכ"י ביד הרש"פ (עיון ק"ג צד 139 בהערה). ואולי ממנו
 הביא ה' דובנאוי, או העתקה אחרת יש לו ממנו. — לרגלי זכר הר"ר טוביה פייגש
 מוצא אני נכון לתת פה שם ושאריות גם לבתו הגבירה הצדקת מרת שרה, אשר מהוגה
 קנתה בתים בחצר ר' מיילא בכמה מאות ר"כ ותחנם בשנת תק"צ נדבה לגבאי צ"ג ליסד
 שם את הישיבה הנדולה אשר תקרא עד היום הזה „ישיבת ר' מיילא". בעלה הרב
 הצדיק הסיד ועניו ר' ישראל איסר כמ"ו נפתלי הערץ כת י"ט סיון תקצ"א (גאולי
 ישראל לפ"ק) ועל מצבתו תשבתיתיו גדולות ונכבדות, ואחרי מותו הניחה לה אשתו
 הג"ל מקום קבורה כצדו, ובסתור קברה זה נבנה בית החומה לטהרת המתים בשדה
 הקברות החדש שבוויילנא; היא מתה ערוריה ביום ג' ו' אדר א' תקצ"ב. — אשת הר"ר
 אברהם, ואם האחים ר' טוביה ור' יעקב אוריה, היא הצדקת מרת מלכה בת הגאון
 מוה' משולם זלמן, שהוא כנראה הג"מ משולם זלמן גינצבורג אכד"ק מדינות
 רי"ס, כי רב אחר בשם זה ובזמן ההוא לא נמצא וולתו.

¹ הערת א"א נ"י: ביתו שהיה לו בוויילנא ברחוב גיטקע טויבעס (הוא היום
 רחוב מיקאלייעווסקי) עוד עד היום נקרא בשמו „חצר מרדכי ליב אשר"ס".

² הערת א"א נ"י: הר"ר משה ראזענטהאל נפטר עשרה שבטת תרכ"ד,
 וזכרון מותו בהכרמל שנה שניה נו' 23 מיום י"ז טבת. גם אנכי הוכרתיו באוצר
 הספרות שנה ד' (ת"ב"ב), בתולדות הג"מ ר' מרדכי מעלצער בצד 596, ס"י י"ט.

³ הערת א"א נ"י: נוכח כצבתו נדפס בשורו שפת קדש ח"ב ס' 12.
⁴ הערת א"א נ"י: נזכרה בפנקס המקומות הג"ל, כי מכרה המקום
 וכו' לר' משולם זלמן בה"ד יואל סאמעט טו"ב שבט תקצ"ב.

⁵ הערת א"א נ"י: גם הוא נזכר בפנקס המקומות הג"ל: „ר' אברהם ב"ר
 ליב ב"ר אשר רי"פ כשיגומר בנין בית הכנסת העליונה" וכו'.

בימי הרורות האלה, ימי מלחמת החסירות וההתנגדות בפולין וליטא, נהיתה חרשה בארץ אשכנז, ותצא משם ההשכלה להאיר לכל הארץ ולדרים עליה, וכמו בחבלי קסטים כן לכדה לאט לאט את כל אחת משתי אלה הנלחמות יחד ותתלכד עמהן, ואחרי כן על פי כלן יחד שנתה היהדות במעט את מראָה החיצון והלבש צורה חדשה. הגר"א ז"ל מווילנא, אשר רבות עמל לצרף ולזקק את סגנון למוד התורה מכל פלפול לא הועיל וחרוד שאין בו ממש, האיש המורם הזה, אשר ההגיון האמתי והשכל הישר היו לו לקו ולמשקלת, הוא אשר סלל הדרך לפני בני ישראל, אשר בה קרבו אל אור האמת והאמונה. האנשים אשר הביטו בתחלה על כל ספרי חכמת ישראל מלבד הש"ס והפוסקים כעל ספרים חיצונים וירדפו באף את כל איש אשר הרחיב בנפשו עז להגות בהם, והנה אך נפקחו עיניהם לראות כי ההשכלה הברלינית מיפעת ונגה לה ויתנו בעצמם יד לנושאי דגלה, מתחלה בסתר ואחרי כן בגלוי, ויחלו גם להגות בספרי קדשנו בשום לב, ועתים קבעו ללמוד גם ספרי חכמי ישראל וחוקריו ומליציו.

איש כזה היה בימים ההם בעיר בראדי, אשר ההגיון הישר בתורה שהגיע אליו מצפון מארץ ליטא התלכדה בו את ההשכלה הברלינית. ההשכלה הזאת, אשר פרשה אז כנפים אל כל קצות הארץ ותדא גם אל ירכתי הקארפאטים נגבה מורחה, האצילה מרוחה גם על האיש הזה ותתן בידו את דגלה לשאת אותו בין אחיו בני עמו בגאליציען. האיש הזה הוא המליץ הר"ר דובער גינצבורג מבראדי.

הר"ר דוב בער גינצבורג נולד בבראדי בשנת תקל"ו (1776), וכדרך רוב הנערים מב"י בימים ההם היתה ראשית חנוכו רק בש"ס ופוסקים, כי אביו היה אחד מן החרדים הקיצונים אשר שנא את ההשכלה, עד כי כאשר יצאה הפקודה במדינה, כי על כל איש לשלוח את בניו לבו"ס הקיסרי, השתדל בכל ויכלתו כי בנו זה לא ילך לביה"ס, ובגלל זאת נאות לשלם קנס כמיטב כספו. אמנם כל השתדלותו לא עלתה לו לבלוא את רוח בנו הנער אשר שאף לחכמה ומדע, כי בסזר אהלו למד לשון וספר וראשית חכמה. ויהי אחרי כן כראות אחד מעשירי בני ישראל בבראדי, הר"ר אלכסנדר קאלליר, את הנער המצוין, ויתמך בידו ויתן לו היכלת

בלבו ובשפתיו את התורה והחסידות ⁽¹⁾ נחר לו ללכת בדרך אבותיו ⁽²⁾ וירביץ תורה בישיבה שבפראג ארבעים שנה רצופות. כמנהג ישראל בימים ההם בכמה מקומות, עבד הר"ר יעקב עבודת הצבור שלא ע"מ לקבל פרס ואשתו היתה מפרנסתו עד עת זקנתה, ורק ככלות כחה „מוכרח" היה הר"ר יעקב לקבל עליו הרבנות בק"ק העליושי, אך בני עירו כשמעם הרבר נקהלו וקבלו על עצמם לפרנסו מקפת הקהלה „קרוב לכדי ספוקי". ספרו „זרע יעקב", אשר חבר על שתי מסכתות הש"ס ⁽³⁾, וזכרו אשר בא בספרי גאוני זמנו במשך שלשים שנה משנת תקכ"ח עד תקנ"ח (1768—98) ⁽⁴⁾ טעידים, כי גדול היה הרב הזה מאד בתורה.

⁽¹⁾ זרע יעקב, מפרש על מס' ברכות ושבת להר"ר יעקב ב"ר יצחק דוד גינצבורג (פראג, לפרט: להבין דברי חכמינו וצ"ל (לפ"ק) = תקע"ד 1814). המחבר כותב: „זוכית אבותי ואבות אבותי שהיו חוט המשולש בתורה ובהסידות" וכי, ⁽²⁾ שם, דף ה' ע"א, ובדף ח' ע"א, ודף כ"ה ע"א. ועיין לעיל צד 59 הערה 1.

⁽³⁾ זרע יעקב הנ"ל כהערה 1.

⁽⁴⁾ שו"ת הגאון ר' אליעזר פלעקעלש סי' פ"ה וסי' קצ"ה. על גדלו בתורה של הר"ר יעקב גינצבורג תעיד גם זאת, כי משנת תקכ"ח לערך עד תק"ס פנו אליו רבני זמנו להסכים על ספריהם; כן נודע לנו, כי בשנת תקכ"ח הסכים על ס' פעמוני זהב הנ"ל, בשנת תקמ"ה דרש הסכמתו הר"ר ישכר בער בלאך מהאמבורג על ספר בינת ישכר על דרושים (הר"ג תתוס שם בקהל בי"ד דפראג עם הג"מ מיכאל בכרך ורג"מ אליעזר פלעקעלש בצירוף הרב רי"ם לגרא מפראג). ובשנת תקמ"ז פנה אליו הג"מ ר' ישעיה ברלין אבד"ק ברעסלוי להסכים על פירושו שאילת שלום שחבר על שאלתות (דיהרנפורט הקמ"ז), וגם חברו הג"מ אלעזר פלעקעלש בקש הסכמתו על דרושו נגד הגוהים אחי ש"צ איש קרא לו אהבת דוד ונדפס בפראג תק"ס, בשנת תקנ"ג (ביום ב' ר"ח תמוז) הסכים הר"ג על ס' מגלת סדרים היא עיני פשר בין הכיבלים, המשכילים והחוקרים לה"ר יהודה הלוי אציא מווילנא (פראג להתענג) (הר"ג תתוס חתום שלישי בקהל בי"ד מו"ש וכינויו שם גינצבורג; החתומים לפניו הם: הר"ר ש' זלמן ב"ר גוטפל עמרך, הר"ר מיכאל ב"ר זנוויל בכרך, ואחריו בא עה"ח רבועי הג"מ אלעזר פלעקעלש). בשנת תקנ"ג נמצאה הסכמתו (בצירוף הג"מ מיכאל דני"ל והג"מ אלעזר הנ"ל) על הס' אגרת ארחות חיים על ספורי הטבע מאת אברהם פריצול בהוצאתו החמישית הנרפסת בפראג תקנ"ג. בשנת תקנ"ד הסכים על ס' דגול מרבה פי' על ד' חלקי השו"ע להגאון ר' יהוקאל סג"ל לגרא (פראג, תקנ"ד), ובשנת תקנ"ה נמצא הסכמתו גם על ס' תורת נתנאל בשני חלקים שו"ת ודרשות לה"ר נתנאל ווייל (פירורא, תקנ"ה), וכרשימותי מצאתי כי יש מכנו עוד הסכמה כזמן מאוחר (לערך תקנ"ח) [כי הכתב נתמשטש, ואין בידי הספר לעיין בו] על ס' המצות להרמב"ם הנדפס בפראג.

בשעה שהאחים הרבנים הר"ר יעקב והר"ר משה הנ"ל ישבו על נהרות באהמען והיו עוסקים בהיות דאכיי ורבא, הנה אחד מכני משפחתם שבזאמוט הר"ר יהודה אשר בהר"ר מנחם גינצבורג מסאלאנט כבר נטה און קשבת לקול החכמה הנשמע לו מאהלה של תורה, אשר לא מש ממנה כל ימי נעוריו, ויהן לבו לדעת כי גם מבלעדי הגמרא יש הרבה דברים אשר על היהודי לדעת אותם באשר הוא אדם, וכי מקור הדברים ההם הם החכמות והמדעים השונים, ועל כן חשקה נפשו בלמודים לדבקה בס ולאהבה אותם כל הימים. כמנהג ישראל בכל הזמנים היה ראשית חנוכו בגפ"ת, אשר מלא כרשו בהם, וגם בפוסקים היה לו יד ושם נעלה ירושת פלטה מימי עלומיו, אך בהיותו לאיש וריחים הושמו על צואריו לא יכל לשקוד עליהם כראוי וזלתי לפרקים רחוקים, ולא הועילה גם הלונת אביו הירא והחרד להושיבו עם מתמידים, כי פרנסתו הקשה אשר ממנה הוציא לחמו ותשוקתו העזה למדעים שונים, שתי אלה לקחו ממנו כמעט את כל עתותיו מאפס פנאי לעסוק בגמרא, אף כי עתים קבע למקרא ולשון הקדש לדקדוקה ולהגיון סופריה המליצים הקדמונים וירא ברכה בעמלו. בהיות מקום מגורו קרוב לגבול ארץ אשכנז ומדינת קורלאנד, ושפת אשכנז שגורה בפי יושבי עירו, עלתה בידו לקנות לו ידיעה הגונה בשפה היא, ואע"פ שבנו הסיפר רמא"ג, המביא פרטים אחדים מתולדותיו בספרו אביעזר, אומר, כי לא יכול להללו במתת שקר לאמר, כי ידע אביו את השפה. היא על מהכונתה, בכל זאת מעיד עליו עדות נאמנה, כי לא קצרה רוחו מכתוב את כל חפצו בלשון הזאת בשפה ערוכה ובמהק שפתים יורדים חדרי לבב הקירא ויהיו לנס. מלבד שפת אשכנז שם לבו להבין גם בשפת פולין ולדעת גם שמיץ דבר בשפת רוסיא, אך לא גדלה ידיעתו בשפות האלה כדעתו את שפת אשכנז, אשר ספרותה היתה לו למעין לא אכזב לרות המיד את צמאו לחכמות ומדעים. כח זכרונו הועיל לו למאד לרכוש לו ידיעות רחבות בדברי הימים ותולדות הטבע ומחקרי ארץ, כי כמעט קרא בהם כעתותי המנוחה ויהיו שמורים בלבבו וערוכים על שפתו, אך ביחוד היה לו יד וידיעה רבה בחכמת החשבון, הכונה, מדידה, ואלגיברא, וחכמת הראות, ולזאת הועילה לו הרבה השומת לבבו החוקה ורצונו הכביר לצמצם רעיונו אל

דבר עיונו ולבלתי שמוע מאומה מכל אשר נעשה מסביב. הכח הזה כמו כח זכרונו עמדו שאננים וישמרו תפקידם עד שנתנו האחרונת, לא חלשו בחלוש גויתו ולא התכלבלו בדאגה או על ידי מפריע, וכשם שהיה גם אחרי מספר שנים כל אשר קרא בספר או שמע בעל פה פעם אחת בימי חלדו — ככתוב לנגד עיניו, כן יכל בהגיעו כבר לשנת החמשים לשבת בירכתי הבית, שהיה מלא אכרים שבורים עושים הלולים על כוס יי"ש ושבר בקולות וברקים (כי כמרביית אחיו בני עמו בימי החשך ההם נאלץ היה להתפרנס מעסק המזיגה) ולהעמיק בחשבון למצוא את הרגע אשר בו יראה על קשת הצהרים שבסאלאנט לקוי הירח בכסלו תקע"ו, ודבר לא היה לו עם ההמולה המרעשת את הבית. הרי"א היה נכבד למאד בעיני גרי עירו, כי שכלו הכביר ודעתו הרחבה בהיות העולם היו מן המפורסמים, ורבים כעברים כנוצרים דרשו תמיד עצה מפיו, וכלם אהבו לשמוע דבריו הנמרצים וחדודיו החריפים. בביתו היה חביב מאד לאשתו ולבניו ולבנותיו, כי כן גם הם היו בעיניו, ועל כן לא העציבוהו החרולים והקמשונים שמצא לרוב על דרך פרנסתו. ענג גדול למאד מצא בחנוך בנו בתורה ומוסר, ודרך חנוכו היה בהשכל ודעת, תורת חן וחסד ומתק שפתים, והאמת היתה תמיד נר לנתיבתו, כי אהב לצפה תמיד הליכות הלמודים של בניו ובעתות המנוחה ללמדם בעצמו, וגם בימים שקשו עליו מזונותיו (לערך תקס"ד — ס"ו), ונאלץ היה למצוא לחמו ממרחק והתי טרביית ימיו רחוק ממשפחתו ומביתו, וכי יפקד נהו פעם בשנה והיה שבתו הבית מעט, גם אז לפעמים רחוקות למד את בניו ספר ודעת, וגם במכתביו המפיקים עצה והושיה היה להם לעזר. כן דאג תמיד גם למצב החמרי של בניו, אך לא בכל עת יכל לעשות לטובתם כאשר עם לבבו, ורק אחרי חתונת בנו רמא"ג (תק"ע) כשהוטב מעט מצבו, ויעש "עושר" (!?) כמשפמ (תקע"ב-ג), וישב ויעל במעלות אשר ירד, רק אז חזקו ידיו לעשות דברים הרבה לטובת בניו. ועל כן המעט שהיה לאות ולמופת לכל יושבי עירו, עוד החנוך שנתן לבניו עשה פרי ישוה לו, ואת החבה הותרה ואת הכבוד אשר רחש לבו לשפת אבותינו הנחיל גם לבניו אחריו, ובוותר לבנו הגדול מאחיו המליץ העברי מן השורה הראשונה ר' מרדכי אהרן גינצבורג, אשר על אודותיו

נדבר בסמוך, כי היה הרי"א סיפר מהיר בשפת קדשנו על מהרת הלשון בסגנון מליצה פשוטה ונקיה דרושה לחפץ הרעיון, כאשר יעיד עליו יתר הפלטה מכל כתביו הם עשר אגרותיו הנדפסות בסוף ס' דביר ח"ב. לפי עדות אוהבו ורעו הר"ר מרדכי נאמאנזאהן (1) נטה לב הרי"א לגלות סתום במקראי קדש, להשמיע הוד מנגינות ולשיר שירים נעימים בשפת עבר, אך לא נודע אם נשאר מכל אלה ממנו בכתובים. כי אהב הרי"א לכתוב בשפת עבר נראה מזה, כי החל לחבר קונטרסים בדקדוק לשון עבר, ומדידה, ואלגיברה ואפטיק הכל בלשון למודים באר היטב. הקונטרסים האלה אשר זכרונם בא בספרי בנו הנ"ל (2), היו שמורים אצל הרמ"ג ימים רבים ואח"כ נגנבו ממנו בין יתר חפציו בשנת תקפ"ח. עד שנת תק"פ היה עוד הרי"א שקט על שמריו בחברת בני ביתו, וע"כ יכל לקבוע עתים לתורה ולחכמה ולהתעסק בהן בדעה צלולה ומיושבת, אך כאשר עשה ה' בשנה ההיא פרץ באניתו ותמת עליו אשת נעוריו, אז כרנע אפס מנוח מתחת כפות רגליו בעיר מגורו סאלאנט, וגלי החיים מלמלוהו מלמלה, אותו ואת בניו הר"ר שמואל זאב והר"ר משה ליב (הוא המביא לרפוס כמה מספרי רמ"ג אחיו), לווינא, אשר גם שם לא עמדה רגלו במישור. בראשית שבתו בעיר מרח הרבה לשדך את בנו הר"ר שמואל זאב הנ"ל, ובין כה וכה הסכין בעיר מגורו החדשה, אשר מצא אז בה את בן עירו הגאון ר' שמואל סאלאנט, ואשר רכש לו בה אוהבים ויודים רבים, ועל כן לא נטה לבבו לקבל את הצעת בני עירו סאלאנט, אשר צד להם כי עזבם הרי"א וישלחו לו כתב חתום בחותם הקהל כי שמוהו לספרא ודיינא לרון ולהורות בין איש לרעהו וגם שכר קצבו לו שני אדומים לשבוע. הרי"א חשב מחשבות איך לתקן את אניתו המפורצה, ויקח לו בווינא אשה אחרת תחת אשתו הראשונה, אך אשתו החדשה עוד היתה ילדה כנדרו ולא יכלה להיות לו לעזר, ועל כן נפרעה ממנו מנוחתו, ויתאונן אז

(1) בקול נהי הנדפס בראש ספר מסע קאלומבוס.

(2) קרית ספר מכתב צ' וצ"ב, אביעזר פרק כ"ב צד 67, ודביר ח"ב בהערה למכתב פ"ג. כנראה לא נכונה עדות בנו המו"ל את הס' האחרון, הוא הר"ר משה ליב גינצבורג, בהערה הזכרת, כי נשרפו הקונטרסים בשרפת פאלאנען בשנת תקצ"א.

פעמים רבות במכתביו באזני בנו רמא"ג על חולשת כחות נפשו לאמר, כי איננו בטוח מהמעיות בחשבונותיו. מסבת חולשתו ומטרדותיו הרבות היה מונח אז אצלו ימים רבים כ"י הראשון של בנו הרמא"ג, הוא הס' מסע קאלומבוס, אשר שלח אליו בנו המתרגם בראשית שנת תקפ"ב לשים עין עליו, ולהביאו לבית הרפוס, ורק באמצע שנת הקפ"ג השתדל למסרו לדפוס, אך לא זכה עוד לראותו נדפס, כי עד מהרה באה עת פקודתו ויגיע ויאסף אל עמיו בשנת החמשים ושמונה לימי חייו בר"ח סיון תקפ"ג, ורעו ואוהבו הנ"ל הקים לו מצבת זכרון בראש הספר שהוא בקינתו אשר קונן עליו ⁽¹⁾.

ז.

דור גדולים ואנשי מופת.

(המשך הפרק הנ"ל: כסיף המאה הי"ח עד אמצע המאה הי"ט).

כאשר רואה הקורא, לא משה התורה ולא פסקו החכמה והגדולה מבני גינצבורג זה כארבע מאות שנים: הרבה חכמים, רבנים וגאונים, כמה מצוינים ומחברים גדולים יצאו מן הבית הזה במשך כל העת ההיא, גם פרנסים ומנהיגים וראשים היו מבני המשפחה הזאת, אמנם גדולה ועושר עצום יחד לא היו בבית הזה מימות הר"ר שמעון גינצבורג הראשון עד הדור האחרון הזה, עד אשר בן נולד להר"ר נפתלי הירץ בהר"ר אהרן יהודה ליב הנ"ל והר"ר גבריאל יעקב שמו, ויצו ח' אתו את הברכה להיות הוא גביר עצום וראש בית אבות למשפחות גבירים וקצינים בישראל עד היום הזה.

דור ט"ו. הר"ר גבריאל יעקב נולד בוויילנא לערך בשנת תקנ"ג.

⁽¹⁾ את ההומר לתולדות הריא"ג לקמתי מספרי בנו הרמא"ג: אבי עזר, דביר ח"ב, וקרית ספר בכמה מקומות, ואתאמץ להכיר את הלוקטים הנפרדים להיות לאחדים בעיני הקוראים, ובאיות מקומות הבאתי פה דברי הרמא"ג ככתבם וכלשונם. קצור תולדותיו עיין רש"י פ"ן: ק"ג 261, ושפה לגאמנים 148. גוסס מצבתו של הריא"ג עיין בהוספות שבסוף סדרנו.

(1793c), וכמנהג אחינו בני ישראל בימים ההם לקח לו אשה בנעוריו מבנות הנגיד ר' יוסף יוזל מוויטעבסקי וישלח במסחר ירו. כאשר ברכו ה' ויצליח בכל אשר פנה, הרים למעשי הצדקה „גדבות לרכבות“, אשר לא הסכימו עוד אחינו באלה, ועל כן יצא שמו לתהלה בכל תפוצות ישראל. מקום מגורו היה בקאמניץ, שם היה ביתו זו אשתו ובניו, ומסחרו ועסקיו היו מפורזים ומפורדים בכל המדינה. ימים רבים ישב לרגליהם גם בעיר הכירה, ורבות עלתה אז בידו לעשות למען אחיו בני עמו, וגם הממשלה הכירתהו לטובה, כי היה אחד מן היהודים הראשונים שנתעלו בארצנו לתור אורח נכבד לדורות⁽²⁾.

דור ט"ו להר"ר גבריאל יעקב היה בן אחר, הוא הבאראָן מר יוסף (I). יוזל גינצבורג, אשר דברי תולדותיו ומעשיו הנכבדים רבו למאד, ויבאו איו"ה בחלק השני מספרנו, ושתי כנות: האחת היא דור ט"ז מרת עלקא, אשר בחר בה הקצין ר' חיים יהושע העשיל לבית (II). ראזענבערג ^{2קלד} ~~מדינת~~ היא אם הגבירים מר מרדכי מארקוס ומר גבריאל יעקב ראזענבערג המפורסמים לקצינים מבי

(1) אשתו הגבירה מרת לאה היתה כאמור בת הגביר ר' יוסף יוזל מוויטעבסק (יאשתו מרת חיה היא בת הנגיד ר' הירש בן הגביר ר' יהודה מוויטעבסק; ואשת ר' הירש היא מ' צפורה בת הגביר ר' ישראל יהודה פרנס דק"ק וויטעבסק) בהגאון ר' משה ראשקעס משקלאב בהרב ר' נחמן. ואשת הגאון ר' משה ראשקעס היא מ' ראשקע בת ר' יוזל מעיר שקלאב, ואשתו מ' חנה בת הרב ר' בניציון, בהגאון ר' יוסף יאסקי אב"ד דובנא, בעהמ"ח ס' יסוד יוסף זנעימה קדושה, בהגאון המקובל ר' יהודה ידל אבד"ק קאוולי בעהמח"ס קול יהודה, בהגאון ר' משה, בהגאון ר' צבי סבא, בהגאון ר' יוסף יאסקי מלובלין נכד הגאון מהר"ל מפראג (יפ"ט?—ש"ט, 1609—1529). — מ' לאה אשת ר' גבריאל יעקב נפטרה בקאמניץ בעבוד החלי-רע על פלך פארדאליען.

(2) 51ן, קריה נאמנה, צד 283. כנראה טעות היתה ביד הרה"ח 51ן ז"ל בענין זה, ולא הרג"י נתעלה לתור אורח נכבד לדורות, כי אז בנו הר"ר יוסף יוזל.

(3) הרמ"א בעליגסאן בספר העתי שלו „עלי הרס" לשנת תרכ"ה, בכתבו תולדות משפחות בישראל (עלה ג' צד 86) לבני סירקין, נגע במעט גם ביחוסה של אשת הר"ר גבריאל יעקב, וגם ביחוס חתנו ואשת נכדו, הכתיחשים גם הם לר' שמואל הירץ אבד"ק קראקא, אבי משפחה סירקין, ואנחנו מלאנו אחריו ונוסף עליהם כיד ה' הטובה עלינו (עיי' לוחות היוחסין בסוף ספרנו).

לתולדות משפחות גינצבורג.

בררום ארצנו עד היום הזה. החנוך היפה אשר קבלה בבית אביה הגביר, הביא תשוקה בלבה לחנך גם היא את חמש בנותיה, ותהיינה מצוינות במדות טובות ובהליכותיהן הנעימות, ויבחרו בהן לנשים אנשים מרמי המעלה והיחש. אחרי אשר בחר בן אחיה הבאראן מר נפתלי הירץ גינצבורג בבתה העדינה מרת חנה (אננע) (דור י"ו, 1) היתה בתה הגבירה מרת תיופיליה (רבקה טויבה) לאשה להגביר העצום מר זיגמונד (שמעון) ווארבורג בהמבורג (דור י"ז, 2), ובתה השלישית העדינה מרת ראזע היתה לאשה להקצין באראן יוסף פֿאָן-הירש מווירצבורג (דור י"ז, 3); שתי בנותיה הצעירות גם הן נשאות לאנשים מאצילי בני ישראל: הגבירה מרת ראזאליע היא אשת הנגיד מר הערצ פֿעלדער בבוקארעשט (דור י"ז, 4), והגבירה מרת לוואיוע (לאה) היא אשת הגביר הנכבד בעמו מר אייגענוים אשכנזי ז"ל (דור י"ז, 5) הבנקיר המפורסם בעיר אדעססא, אשר ילדה לו שני בנים: את ה' זיענפֿריד ואת ה' גבריאל העומדים כיום בראש בית האוצר „אשכנזי" (דור י"ח). מרת אשכנזי עומדת כיום בראש החברים הנכבדים לחברת חובבי ציון למיום הוסד החברה עד היום הזה, בהיות תרוכתה אחת מן התרומות הגדולות להמיכת עובדי האדמה מבני ישראל בארץ הקדושה ¹.

השניה מבנות הר"ר גבריאל יעקב היא מרת ביילא אשת הסוחר הגדול מפערעיאסלאוו מר זאב ב"ר נתן מערפערט ², אשר ילדה לאישה שני בנים את מר מאיר הירש ואת מר יוסף יוזל, ושתי בנות את מ' טויבה, ואת מ' איטה.

¹ תשבון ועד החברה לשלש שנים (אדעססא תרנ"ג) צד 3-4.
² הר"ר זאב מערפערט קנה ביום 22 מאי 1853 במחוז טיראספאל אשר בפלך הערסאן כבוד ארץ של אלף שבעים וששנה דעסיאטין, ויושיב עליה חמשים משפחות מב"י (יותר ממאתים נפש אדם הזכרים לבד) לעבדה ולשורה, לכל משפחה ומשפחה נתן עשרים דעסיאטין אדמת זרע, בית לשבת בו, ומאתים וחמשים רז"ב לקנין כלי עבודה, ומכל אלה צריכות היו להשיב לו רק מאה וחמשים רז"ב כמשך כ"ה שנים מבלי כל תרבות. חוץ מזה נדב לעדת עובדי האדמה האלה עוד שני בתים, האחד לבית תפלה, והשני לבית רחצה. בעד מעשה הצדקה הזה גמלתהו הממשלה בתואר אזרח נכבד לדורותיו.

היריעות הפרטיות האלה ונדומה להן הבאות בהמשך הספר הגנו נותנים לפני הקוראים כפי ששמענו מפי איש אמת יקר ונכבד ה' אל"ם מפטרבורג, הבקי בטיב

הר"ר גבריאל יעקב מת כסימפערפאל כבן ששים שנה כ"ד ניסן תרי"ג (1853), וימדין המפורסם הר"ר אדם הכהן קשר עליו קינה בחרוזים המגדת כל שבחיו ומעשיו הטובים שעשה, הלא היא חרותה על אבן מצבתו, וכתובה על ס' שירי שפת קדש ח"ב¹.)
 וכפולין ולימא ישבו או אחינו עוד על התורה ועל העבודה, וגם מצויני בני גינצבורג בתוכם. בסעמיאטיץ, למשל, נמצא רב אחד הר"ר משה ב"ר נחום גינצבורג, המסכים (תקצ"ב, 1832) על ס' אבות דר' נתן עם כאורים²) וגם בלאהישין את הרב מ"ו שלמה בהרב מ"ו דוד גינצבורג שהסכים גם היא על הס' הנ"ל³.) ובווילנא הננו רואים בזמן שהוא שלשה רבנים כאחד מבני המשפחה הזאת, אשר שנים מהם היו מורי צדק בעיר זו, והשלישי גם הוא היה אדם גדול בתורה.

הרבנים האלה הם:

א) הר"ר ישראל גינצבורג בן הקדוש⁴) ר' אליעזר בהר"ר יואל גינצבורג⁵), אשר התיחש אל הגאון ר' יעקב

פ' 217 א"א א"ה ה"ר אבישן
 ד"ר ב"ר גינצבורג אה"ר ר' זלמן
 היה ז"ל ז"ל א"ה ת"ל (הס"ק)
 ז"ל ה"ל פ' 217 א"א א"ה ה"ר אבישן
 ח"ל א"ה אבישן (ג' ז"ל, ז"ל)
 וי"ט א"ה אבישן ז"ל (פ' 217 א"א)
 ארבעים חס"ד.

יוחסין של בית הבארן גינצבורג ושאריו הקדושים אליו בדורות האחרונים. הנכבד הזה נעטר לבקשתנו, וכטובו ספר באזינונו את כל הפרטים הירועים לו בענין זה לשלמות ספרנו.

¹) העתקה שלמה מן הקינה הזאת הנני נותן בסוף הספר בהוספות, כפי שהעתיק מכבר א"א נ"י מכתב יד מחברה המשוור המנוח, בהיות עיד בחיוב חיתו, יע, כי בשירי שפת קדש (ח"ב, צד 260) לא נדפסה בשלמותה, וחסר החלק האחרון ממנה החרות על המצבה כצד הרביעי.

הערת א"א נ"י: זכרון מות ר' גבריאל יעקב בא ב' המגיד שנה א' (1857) נז' 42 שם גם זכרון נדבתו, ובשנה הנ"ל נז' 39 באה תהלת בית גינצבורג.

²) הנ"ל בצד 59 הערה 4. הר"ר משה ב"ר נחום חותם הסכתו אור ליום ג' טוב אב ה'ש ימינו כקדם לפ"ק (תקצ"ב).

³) בקהל החתומים על הספר אדר"ג הנ"ל אנו מוצאים מבני משפחת גינצבורג — בק"ק סלוצק; מו' הערץ במ"ו גינצבורג, מ"ו ישעיה במו"ה הערץ גינצבורג; בק"ק מינסק; מ"ו גרשון במ"ו אריה גינצבורג; בק"ק הוראדנא; מ"ו דובער גינצבורג (אשר זכרו בא לעיל צד 59) ומ"ו יוסף בער ככ"מ (=מנחם מענדל) גינצבורג.

⁴) כי נפל חלל ביום כ"א תמוז תקנ"ד (1794) ביום שצרו הרוסים על העיר ווילנא.

הערת א"א נ"י: בפנקס היסוד"ר נמצא את שם ר' יואל כ"ר אשר מיום א' הר"ח תמוז תקי"ט בקהל החתומים על מגווי ש"ן בכהמ"ר של היסוד"ר. אפשר כי הוא ר' יואל זה.

גינצבורג אולמא שפקדנו כראש ספרנו¹. הר"ר ישראל, אשר נחברך מידי הגר"א ז"ל, היה מורה צדק וספרא ודיינא בוויילנא, ומקום מגורו היה בחלק העיר הנקרא זארעציע, ועל כן כנוהו בשם „ר' ישראל זארעציער". בהיותו תלמיד הרה"ג ר' אברהם דאנציג סדר לרפום את ספרו של רבו (ס' חיי אדם) וכתב לו הקדמה. הוא היה מומחה גדול בהוראת איסור והיתר, ועל כן פנו אליו רבים מקרוב ומרחוק בשאלותיהם, אשר מהר להשיב עליהן; אמנם מרוב ענותו בקש לבלתי פרסם את תשובותיו ברבים, פן יסמכו עליהן בהוראה. ככה צוה במרם מוהו (ח' תמוז תרי"ו, 1857) לבלתי הכיר מלין ותשכחות על מצבתו, ולחוק עליה רק את זאת שהרביץ תורה ברבים² ויהי מורה הוראה בוויילנא שלש וארבעים שנה³. חתנו הוא הרב המופלג הר"ר מרדכי גינצ-בורג שו"ב בוויילנא בן הר"ר שלמה זלמן (זאלקע), היא אחי הרבנים הר"ר ליב והר"ר אליהו שמואל הנזכרים למטה.

(ב) הר"ר אריה ליב גינצבורג בן הנגיד הנדיב הר"ר יצחק אייזיק⁴ בן הר"ר אליהו⁵ בהר"ר יצחק אייזיק גינצבורג מפרנסו קהלת וויילנא בהקדוש הר"ר שמעון⁶

¹ צד 12, דיר ה' I.

² אחד מחלמדיי המובהקים הוא, כאשר שמענו, הפרופיסור הנודע לתהלה החכם מר ד' חוואלזאן, והרב שמוכיר הפרופ' בספרו О нравот. среднев. обвин. прот. евреевъ. (1850) צד 209, הוא הר"ר ישראל גינצבורג ז"ל. הערת א"א נ"י: הכרו של הפרופ' חוואלזאן היה הסופר ר"ק שולמאן (שהיה ג"כ תלמיד הג"מ ישראל גינצבורג), כתב תהלות רבו זה בהמגיד שנה ה' (1861) נו' 2 ושם הכטיח לחבר ס' „תולדות ישראל" רבו, ולא קים הבטחתו. הספד על מותו גרפס בס' קינת יהודה וישראל (וויילנא, תרי"ח).

³ 51, קריה נאמנה, 288.

⁴ הר"ר יצחק אייזיק הזה היה חתן הנגיד ר' דוד זאבולס לעווינסאהן, הוא היה מגדולי נכבדי העיר וויילנא, מצוין בתורה ביראה כמצות ובנדיבות ונקרא ג"כ בשם „ר' אייזיק מילנער" (על שם בית הריחים של הגראף טיוענהויוען שהתויק בחכירה לעסק זמיתו) ומת בן ג'ו שנים י"א אייר תקצ"ט (מס' גדולי וויילנא לא"א נ"י הערוך לרפום).

⁵ ואשתו הכבודה מ' דבורה בת הרה"צ ר' שלמה זלמן ב"ר היים מ"מ ומ"ן זר"ץ וויילנא בזמן הגר"א. מת א' סוכות תקס"ח, (מס' גדולי וויילנא הג"ל).

⁶ הערת א"א נ"י: „ר' אלי" ב"ר אייזיק בהקדוש ר' שמעון מרדכי בית וכו' לגיסו ר' פסח כ"ב חשוון תקל" — כן כתוב בפנקס המקומות בק"ק וויילנא,

מנכדי באר הגולה¹). הר"ר אריה ליב גינצבורג הנקרא „ר' ליבל אייוויקס" היה רב גדול בתורה ונתקבל למו"צ בוויילנא בשנת תקצ"ה על מקום הר"ר משה זאב ליפשיץ. הוא היה מזמיר גדול בלמודו יומם ולילה ובקי למאד בשאלות איסור והיתר, והוא חתן הרה"ג ר' חיים גיטקע מויבה'ס, מת בן נ"ד שנים ביום כ"ה ניסן תר"י (1850)²).

ג) הר"ר אליהו שמואל גינצבורג (אחיו הצעיר של הר"ר אריה ליב הנ"ל), שהיה חתן הר"ר מיכאלע ועומערער ממוחסי משפחות עתיקות, ואחרי כן כמות עליו אשתו הראשונה לקח לו לאשה את אחות הרה"ג ר' העשיל לעווין שחבר ס' עליות אליהו, —העסק בתורה ובפרקמטיא כאחר, ויזו נתון חציו לה' וחציו למסחרו ויהפרנס מיגיע כפיו. ויהי היום וצל הצלחתו ס' ממנו והטט ידו, אז מיכרח היה לעשות תורתו קרדום לחפר בו, ויהי למגיד מישרים בקהלת ישראל אוונוסטאו, אמנם כנראה לא עלתה בעמלו בעיר הזאת כי אם עד כדי מחית נפשו, ובאורו אשר חבר על ס' תהלים במשך שנות מגידותו ויקראתו בשם מאורי א"ש, עודנו נמצא בכ"י ולא מצאה ידו להרפיסו, והזקן הזה בעצמו אחרי מות עליו גם אשתו השניה, נאלץ היה ללכת לבית אוסף הוקנים שבוויילנא ולבקש לו שם מנוח לזקנתו עד יום מותו³). חתנו הוא המדקדק הר"ר משה רייבערסאהן שחבר ס' חלקת הנקוד ועוד.

ועוד רשימה אחת מצאנו בפנקס בימד"ר היסודי, אשר שם חתום ר' יצחק אייוויק כמו' יהודה אידל הנ"ה גינצבורג מיום כ' דר"ח אלול תר"יין על ענין מכירת בית, אפשר הרבר כי הר"ר יהודה אידל הזה, והקדוש ר' שמעון הנ"ל שני אחים המה, וכפרט כי גם השנים כמעט מכוננים. בפנקס היסודי נמצא גם את זכרון „נפת לי הערץ בהקדוש ר' שמעון בקהל הסכמיים לבנות בימד"ר היסודי מיום כ"ה כסלו תק"ח, אפשר כי הוא אחיו של ר' יצחק אייוויק הנ"ל.

קבלה היא במשפחת ר' ליבל, כי היא היה דור שביעי להגאון באר הגולה, כי אבי אביו ר' אליהו הנ"ל והר"ר אליהו פעסעלעס (ראש משפחת פ"נס), והר"ר אליהו דיקער, והר"ר אליהו ב"ר שבתאי חפץ (נקרא ר' אליהו בתור) והגאון ר' אליהו (הגר"א), כי תשש הרבנים האלה היו מנכדי ר' אליהו חסיד(הנזכר בק"ג צד 99) בהגאון ר' משה קרעמער אברק ווילנא (ק"ג צד 95), והר"ר אליהו חסיד היה חתן הרב ר' פתחיה בהגאון באר הגולה וצל (מספר גדולי ווילנא הנ"ל).

2) מספר גדולי ווילנא הנ"ל.

3) הערת א"א נ"ו: הר"ר אליהו שמואל מת כ"ה אייר תרנ"א, וזכרון מותו הדפסתי בהמליץ שנה הנ"ל.

בימים ההם חי במדינת אשכנז איש אחד והר"ר רפאל וואלף ב"ר בנימין גינצבורג שמו, ואף כי שם כנויו דומה כמעט לשם המשפחה דעסקינן בה, בכל זאת לא מבניה הוא, יען כי הנהו כהן, כמו שנזכר בראש הספר באור הערוך אשר הוציא לאור¹), וכנודע אין כהנים ואין לויים מבני גינצבורג²). הר"ר רפאל וואלף היה בר אורין טובחה כנראה מספרו בלקומי דינים שאסף ועשה בעצמו, ספרו זה נרפס אחרי מות מחברו³).

אמנם אם בני גינצבורג לקחו או חלק גדול להרבות התורה ולהאדירה, הנה גם ההשכלה הצרופה והספרות היפה הראו אותותיהן במשפחה הזאת לזמן ההוא.

עוד טבקש ומחפש איש אחד מילידי פולין, הר"ר אברהם גינצבורג שמו, עונג לנפשו בהגיון כתבי הקדש ומוציא לאור את פירוש הרד"ק על ס' בראשית⁴), ועוד ספרים אחרים מעשי ידי חכמים⁵), והנה השפה העברית כבר יצאה להתפאר בבנה יקרה הנולד לה בכית גינצבורג, הוא הר"ר מרדכי אהרן גינצבורג הוא הסיפר הנפלא והמליץ המצוין, אשר בא לעבוד את הספרות העברית ולשמרה בטוב מעם ודעת⁶).

- 1) הוא הנקרא בשם הפלאה שבער בין (ח"א) הנרפס בברעסלוי תקצ"ג (1830).
- 2) הערת א"א נ"ו: המחבר ס' ברכת משה בדיני שהחינו (ברלין, תקצ"ד) מזכיר את הר"ר רפאל גינצבורג ב"ר בנימין וואלף הכהן. אין ספק כי הוא זה וק ערכוב שמות יש באן. קרוב הדבר, כי הר"ר רפאל הוא באמת נצר מגזע גינצבורג מצד האם או האם הזקנה וכדומה, אחרי כי השמות בנימין וואלף מצויים למאד במשפחת גינצבורג, כנודע.
- 3) דינים ומנהגים לכירכ"ג דחברת האחים טלוקטים מאת הר"ר רפאל וואלף גינצבורג ז"ל, ובהוספות רבות בפנים הספר מאת מו"ה מד"פ ג"י (ברעסלוי, תקצ"ג, 1833).
- 4) נרפס בפרעסבורג הר"ב (1842). הר"ש זקש כספרו התהיה (שנה שניה, 40) כתמר על המו"ל.
- 5) קובץ זכרונות להר"ר יצחק בה"ר אברהם אקריש, הוציא לאור הר"ר אברהם גינצבורג בברעסלוי תר"ד (1844). כן כצאתי רשום כרשומי מכבר, ולא אזכור בעת כאין לקחתי זאת, אמנם הס' קובץ זכרונות שהיה זה לא כבר לנגד עיני הוא המ"ד וש"ד ונרפס בשם אגרת איגרת וכו' עיקרי האמונה וכו', וגם תחת ההוספה הקטנה יל המגיה לא נזכר שם המוציא לאור.
- 6) מרוב הביבותו של הסופר הזה ומהיות ערכו גדול מאד בתולדות השכלת ב"י בליטא כדור העבר הקדשנו לתולדותיו ופרשת עבודתו הספרותית פרק מיוחד להלן.

ובימים ההם כבר היו פנים רבים להיהדות, ובשעה שהתורה וההשכלה הצרופה הצניעו לכת בנחץ ובהשקט בארצות ליטא ופולין, לא קשה היה או מכבד למצוא קהלות ישראל בארצות אשכנז, אשר ברהבן מהרו להקים להן רבנים חדשים מדברים ומטיפים בלשון המדינה כאחד כהני הדת השלמת ומושכים בשבט סופרים בשפת אשכנז, או גם כאלה אשר דרשו תקונים בדת וילכו בדרך יאקאבסאן וסיעתו, ועל כן אין פלא, כי מורים וסופרים כאלה מצאנו לימים ההם גם מבני גינצבורג.

בשנות השבעים למאה הששית (או בעשיר השני למאה הי"ט הנוצרית) אנו רואים בברלין את ה' ק' זגפ' גינצבורג¹⁾, אשר כבוד היה כחו לצאת בקול קורא אל בני הנעורים „החפצים לנהות אחרי דגל ארץ מולדתם“²⁾, וגם להחנך במלאכת המטיפים בבית כנסתם של המתקנים יאקאבסאן ויעקב בעער בברלין לפני קהל שומעים מאת „אגודת היודים (געזעלשאפט דער פריינדע), ואף כי לפי עדות הרה"ח גראָטץ³⁾ לא הראה האיש הזה נפלאות ופיו לא היה ממלל רברבן, בכל זאת ידוע, כי נחוצה יד חרוצים לכתוב ולהדפיס ספרים תכופים זה אחר זה במשך זמן קצר, כאשר עשה ה' ק' גינצבורג, ספרים, אשר בכל אופן הם מעיזים ומיכוחים על אהבתו של המחבר אל העם אשר שמו נקרא עליו, ובכך אין פלא, כי נמצאו כאלה, אשר הבו גודל וכבוד לו בקהל רב⁴⁾. הוא הוציא לאור במשך שנתים ימים כעין ספר עתי להוכחות מוסר⁵⁾, ומיד אחרי כן ספרים על דבר בתי הפלות היהודים

¹⁾ כנראה הוא הוא ה' ק' ל' גינצבורג הנזכר בספרו של הרה"ח גראָטץ, געשיכטע דער יודען, חלק י"א, פרק ט'.

²⁾ K. Sgf. Günzburg. Zuruf an die Jünglinge, welche den Fahnen des Vaterlands folgen wollen (Berlin, 1813—14, 272).

³⁾ ש"ס, ש"ס.

⁴⁾ Sal. Plessner. Zur Hochzeits Feier des Herrn Günzburg 8 Juli 1819. אמנם אפשר הרבה, כי ה' גינצבורג של פלעסנער לא זה הוא כי אם הנזכר להלן, הרופא אשר גם הוא חי בברעסלוי, וצ"ע.

⁵⁾ K. Sgf. Günzburg. Erbauungen oder Gottes Werk und Wort, 2 Jahrgänge (Berlin 1813—14, 272).

ומנהגיהם באשכנז¹⁾, שלשה חלקים מליצות ומשלים²⁾ אשר כמה מהם מתורגמים לשפת עבר³⁾, וספר על דבר רוח עמי הקדם, אשר עשה לו שם כחכמי ישראל⁴⁾. חמישים שנה עבר ה'ק' גינצבורג עבודת החכמה והתושיה, ובימיו האחרונים השתקע לגור בברעסלוי, אשר מת שם סוף שנת הר"כ (1860)⁵⁾.

ובברעסלוי חי בעת ההיא רופא מצוין אחר ופרי ע דריך גינצבורג שמו, אשר חבר ספר גדל הכמות והאכות בחכמת הרפואה ונדפס ע"י המו"ל המפורסם בראקקהויו בלייפציג⁶⁾. ורב אחד בליבאהאוויץ, הר"ר אהרן גינצבורג שמו, יצא אז להמליץ על ישראל ועל דתו ולהראות לכל העמים את סכלנות רוח היהדות ביחס לאמונות אחרות, ובספרו אשר כתב בשפת אשכנז⁷⁾ ויחלקהו לארבעה פרקים הוא הולך ומבאר את האמונות והדעות של בני ישראל ביחוסן לבני הנכר.

ה.

הר"ר מרדכי אהרן גינצבורג.

הקנ"ו — תר"ז (1795—1846).

בש' הקנ"ו כ"א כסלו (3 דעצ.) ילד כסאלאט ילד להר"ר יהודה אשר גינצבורג, אשר הבאנו זכרו בפרק ו', ויקרא שמו מרדכי אהרן, הוא

1) Idem. Die deutsche Synagage etc. (Berlin, 1817—18, — תקע"ח).

2) Idem. Parabeln, 2 Bände (Berlin 1820), 3 Band (Breslau 1836—

תקפ"ו).

3) כמו כס' כבוד הלבנון לה"ר דוד לעווענטהאל (וויארשא, 1861) ובס' יהודה מכבי לה' ה' מירא (ברעסלוי 1821) צד 54, בשם "יתד האהל".

4) K. Sgf. Günzburg. Geist des Orients (Breslau, 1830 — תקצ"ז).

5) גראטץ, שם, שם. ועיין הכרמל שנה א' (תר"כ) ג' 10.

6) Jüdisches Athenäum, Grimma u. Leipzig, 1851, S. 65. הוא ואלו הדוקטור גינצבורג מעיר ברעסלוי, אשר שמו נזכר בין החתומים על ס' תרועת ט"ך לה' בנימין פרענקעל (ברעסלוי, תקצ"ג, 1833) ? וגם אפשר הדבר, כי אותו הלל הוא פלעסנער במחברתו הנ"ל (מעל"ד הערה 4) ולא את ה'ק' גינצבורג הנ"ל, וצ"ע.

7) A. Günzburg. Dogmatisch-historische Beleuchtungen des alten Judenthums. (Prag, 1846—תר"ו).

אשר היה אחרי כן לסופר ומליץ בשפת עבר, אשר ככבב דרך על שמי השכלת ישראל בארצנו ברור העבר, וימים רבים האיר נתיב למשכילי בני ישראל וסופריהם, את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון.

מפי הר' מרדכי אהרן בספרו „אביעזר“ אשר כתב בכואו בשנים ונדפס אחרי מותו¹⁾, שומעים אנחנו את פרטי תולדותיו וקורותיו משנת הארבע ועד השש עשרה לימי חייו, ורואים כי בדרך שהתחנכו רוב ילדי ישראל בפולין וליטא בימים ההם ומקצתם גם בימינו, כן התחנך גם הסופר המצויין הזה. בן ארבע נכנס אל „החדר“ ועד שש עשרה שנה לא ידע הנער בית ספר וזולתו, ויהי שם למודו כל היום רק מקרא וש”ס ופוסקים. המלמדים אצלו מרוחם כל אחד לפי תכונתו על הנער וחיותם חנוכו של כל אחד מהם נשאר קים בנפש הנער המהפעלה, אך ביותר פעלה עליו לטובה השגחת אביו, כי חכמתו עמדה לו לשנן שכל הנער בשאלות וחידות, למען ידע להבריל בכח עצמו בין אמת מוחלטת ובין אמת מדומה ולבלתי קבל מפי השמועה דברים בלתי אם ישקול אותם בפלס שכלו; וכאשר ראה, כי בחדר המלמד הראשון הובאו בלב הילד הרך אמונות אשר באגדה יסודן, צרפן בכור בחינתו ויבאר לו איזה לרחק ואיזה לקרב. בן שבע החל מ”א ללמוד את הגמרא, ולא ארכו הימים וימלאו כרסו גם בתוספות ומהרש”א וכח הבנהו המהירה הועיל לו לעשות חיל בלמודו, אולם רק בחדר הר”ר מאיר סג”ל (מלמדו החמישי) הנוכח לטובה בס’ הנ”ל, עלתה לו להתיצב על דרך ישר בתלמודו. רבו זה „פתח לו את שערי התלמוד לצעור ברבני הגמרא בצערי און ולבל יכשל בהליכתו, וגם על המקרא פקח עין“, ובמשך שנות למודו (משנת תקס”ד לערך עד ראשית שנת תקס”ט) עלתה בידו לקנות את לבו, כי תקשר נפשו בו לאהבה אותו ולדבקה בתורתו, ומידו קנה מ”א את ראשית ידיעותיו בספרות התלמודית. עוד בעיר מולדתו סאלאנט בהיותו בן שלש עשרה שנים החל מ”א ללמוד גם את הזוסקים מפי הר”ר חיים שור (רבו הששי) אשר למדהו אז גם לדרוש דרשת בר מצוה בביהכנ”ס, אך לא ארכו ימי שבתו בחדר מלמדו זה, כי באמצע שנת תק”ע (ה’ אדר א’) הכניסוהו לחפה, ומאז היה סמוך על שלחן חותנו בשאוועל, ויהי נתון בעיר ההיא בידו רב אחר הוא ש”ב מקרובו אמו המופלג ר’ דוב לוי, אשר בהמשך הימים השפיע עליו יותר מכלם. הוא הנחתו תמיד בעצתו הישרה, וכביתו היה

¹⁾ ווילנא תרכ”ד (1863).

מ"א המיד במסכת לומדים מופלגים, כי שבעה אחים היו שם לרבו, שהיו כלם בעלי תורה וגם בעל אחרות ותתנו של האחרון שישב או על כסא הוראה בשאוועל היו ג"כ מופלגים בתורה, וע"כ מצא בחכרת היקרים ההם את אשר בקשה או נפשו, שם נודעה לו תורת הקבלה והנסתרות, כי היו באוצר ספרי הנ"ל ספרי קבלה הרבה והחשק במ נפשו ויהגה גם בלילות כי הימים היו לו ללמוד הש"ס והפוסקים. כשנתים ימים למד מ"א תורה ספי מורו זה, ולא ידע רגו, עד אשר התערבי זרים בינו ובין רבו וירחיבו ביניהם פרץ גדול, עד כי עזבו הנער (תקע"ב) וילך לו אל הדר מורה אחר מן הלומדים החריפים, אשר אהב מאד את הפלפול, ושם התקררה דעתו של מ"א מן התלמוד, כי "לא היה מוכשר מטבעו לעקם את הדרך אל מקום ההלכה בעוד אשר ההגיון הישר מכיאו אליה בדרך קצרה". מני אז והלאה יצא מרשות המלמדים והי חפשי לנפשו ללמוד מה שלבו חפץ, אמנם כנראה לא השליך ככל זאת את תורת רבותיו אחרי גוו ויעסוק כפעם בפעם בש"ס ופוסקים.

בשעה אחת עם תורת הרבנים למד מ"א גם את המקרא ואת הדקדוק. עוד המלמד הראשון למדהו קריאה תמה, בהברת ימין ושמאל" אשר מרבית בני עירו לא היו נוהרים בזה, ומפי מלמדו השני למד תורה ותרומה, נביאים ראשונים עד להרצות בעל פה וראשית כללי הדקדוק (תקס"ב), כי ידיעתו של המלמד הוא כתנ"ך היתה רבה, "לקחו צרוף בעליל הדקדוק ההגיון ושמוש הלשון, ויבחר ללכת בדרך הפשט מהחזיק במספחות הדרושים", ומתורת מלמדו זה קנה ראשית ידיעותיו בשפת עבר, אפס טעשה הכתב אשר למדהו המלמד לא הצליח בידו. אביו אשר הרחיק אז נדוד לרגלי פרנסתו היה לו לעזר טעט "במכתבו המפיקים עצה ותושיה", אך ביותר פקח אביו עין עליו בשנת תקס"ד, בשבת מ"א בחדר רבו ר' מאיר סגל, כי אע"פ שקבע האחרון עתים גם ללמד את הנער מקרא, בכ"ז נתן היתרון ללמוד הש"ס, וע"כ לקח לו אביו מועד ללמדו גם הוא דקדוק והגיון, מאשר אסף ספרים שונים ויסדר על ספר בלשון לסודים קצרה ונמרצה עד להפליא". בשנת תקס"ז (כהיות מרדכי אהרן בן י"א שנים) נפלו לידו ראשונה איזה ספרי עבר למקרא, הלא הם ס' ויסופון, צמח דוד, שארית ישראל, וכדומה, ויקרא במ הנער בשום לב, ומני אז אהב את דברי הימים, ואשר כי הספרים האלה ירו אבן פנה בלבו לקשור נפשו בדה"י לאהבה אותם, לעכרם ולשמים אח"כ בעט ספרים המצוין אשר חונן בו. נסיונותיו הראשונים למשוך בעט בפרים

היו בשנת הקס"ח, בעזות עליו רוח חפץ לכתוב מכתבים בינפת עבר אל משפחת מחותנו, וכאשר יעיד עליהם בעצמו לא עלו לו ליפה, אחרי כי החויק במנהגי נלעני לשון להרכיב פסוקי מקרא וחזויו פיוטים עד אשר יצאה „אספת רעיונות מקיצצים ופסוקים מרועצים אשר אין מתום בהם“, ולמרות התהלות אשר פזרו לו במלא חפנים כמה מהמון העם שראי את מכתביו ההם, נהן בהם אביו המבין האמתי תהלה, וילמדוהו לתת להרעיון העז והממשלה על הלשון והמליצה. דברי אביו החכם הנאמרים תמיד בנחת עשו רושם גדול בלב הנער מ"א, ויפלוסו לו נתיב ישר לנצח בדרך הסופרים אשר בחר ללכת בה בכל ימי חייו.

לא רבים הם הספרים העברים חוץ מספרות הרבנית, אשר קרא בהם מ"א בנעוריו. מלבד ספרי דה"י הנקובים למעלה הוא מזכיר בספר אביעזר הנ"ל עוד שני ספרים אשר נקרו לידו בשנת הקע"ב, הלא הם „ספר הכרית“ וס' „השארית הנפש“ הוא העזקת ס' פהערן של בן מנחם. הספרים האלה עוררו בקרבו את התשוקה למחקר ולחכמות הטבע ובאותה שנה גם למשוך בשבט סופרים.

רוח הסופרים החלה לפעם במרדכי אהרן בשנתו עוד בבית חותנו, והוא אז בן שש עשרה שנה (הקע"ב). לעתים רחוקות אהב להחבור בחדר משכבו ולסגור הדלת אחריו ולחשב שם לסדר דברים על מהרת לשון הקדש שהיתה חביבה לו, ואביו גם הוא במכתביו אשר הריץ אליו סמכתו לרדוף אחרי שלמות הלשון ההיא. הדברים אשר פלמ עט מ"א בימים ההם היו, לפי עדותו שהעיד בעצמו, פרחים יפים לאראה עינים; אנשים הבקואים כמינם של פרחים נכאו לו או מראש, „כי בעקב הפרחים יבא פרי חמד אשר גם הנפש תמלא מהם“.

מספריו אשר כתב מ"א נראה כי היתה לו ידיעה הנונה בשפת אשכנז ונגלו לו גם ראשי פרקים מן החכמות הלמודיות. אחרי שיחות הרופא הוקן והחכם, אשר מ"א שקד על דלתת ביתו בשנת תקע"ב, ואשר דבריו נפלו עמוק עמוק בלב הנער שהיה נוח מאד להתפעל, נצת בו זיק החמדה ללמוד את ספרות השפות החיות ולמעום מעם החכמות החיצוניות, אשר הרבה הוקן החכם ההוא לדבר בשמן באוני מ"א, אך כנראה לא על נקלה יכל להוציא זממו. רק בשוכו לבית אביו בהיותו בחור כבן עשרים שנה (הקע"ו) „טמולא במקרא ומשנה, וגם בתלמוד ובפוסקים הטביע אדניו על יסוד נאמן“ רק אז החל „ללמוד שפת אשכנז מפי תלמידים אשר באמת לא היו ראויים לחשוב גם בין התלמידים,

אמנם שקידתו לבדה עמדה לו במרוצת הימים להשכיל בשפה ההיא מכל מלמדיו"¹). משם הספר האשכנזי (תולדות הטבע להסופר רצף), אשר קרא בו בראשית עסקו בשפת אשכנז, נראה כי הבין לשים לב לספרים מועילים לבלתי השחית זמנו בספרים קלי ערך, ובניתו זאת עמדה לו לראות ברכה בעמלו.

בהיותו בעל הרהורים מילדותו, ונוטה מטבעו להסתפק בכל דבר ולפסוק על שתי השעפיים"²) נאלץ היה לחקור ולדרוש פתרונים לשאלות הרבה אשר נולדו בקרבו בעניני אמונה ודת. שיחית אביו ורבותיו בענינים ההם, ספרי הקבלה והמסור אשר נקרו לידו בנעוריו, ספר פהעדאן ובאור בן מנחם לקהלת אשר הגה בם בשום לב בימי עלומיו, ושיחות הרופא הזקן ומנהגי המון בית ישראל בימים ההם, כל אלה הביאו בלב מ"א חומר רב לבנות ממנו דעות קיימות באמונה ודת, אשר כנראה לא זוה רוחו מהן עד יומו האחרון.

על המצות המעשיות הביט מ"א בעל תקנות של איזה חברה, אשר כל חבריה העומדים בבריתה מחויבים לקיימן, כל זמן שהם חפצים ליהנות מן הטוב אשר תתן החברה לכל בני בריתה"³), והשקפתו זאת הועילה לו כי יאחו מעשי אבותיו בידיו ולא ימוש מהם כל ימי חייו"⁴). דעותיו באמונה הן הדעות המקובלות בענין זה בישראל, אפס כי לקח לו רשות לחקור בהכמה ולהשתדל לעשות בשכלו חיוק לאמונה, — זהו הפתח אשר פתח לו; אמנם במקום הפתח שם גדר גדר כערו לאמר: „אל יבטח האיש בשכלו להורות הלכה למעשה ע"פ דעתו חלילה, באמונה יחזיק ולא ירפנה, על פיה יחיה ועל פיה ירים את ידיו ואת רגליו, והמחקר יהיה רק כלי שעשועיו לחדר את שכלו ולחזק הרגשותיו; המחשבה חפשית כפרא למוד מדבר, והמעשה אסור בעבותות עד קרנות ההורה"⁵). אולם גם על הרגיון והמחקר הביט בעין אמת ואמונה ויהי כטיח כי תכלית הפילוסופיא האמתית

¹) מחברת „המוריה" בקונטרס קיקיון דינגה היוצאת ווארשא תרל"ח.

צד 44—45.

²) אבי עזר 117.

³) אבי עזר 47.

⁴) אד"ם הכהן בהספדו עליו (קינת ספרים, צד 39) מעיד עליו, כי מעודו לא בטל אף תפלה אחת ערב ובקר וצהרים, ולא אף מנהג אחד אחזו בחבלי הדת, ולא שח אפילו שיחה קלה בשעת התפלה בצבור, וכי בתיבתו אשר שמר בה בתויו את כתביו כצאי אחרי מותו ככה פסות של גפת כרונות בנייר, ושל פסח כתוב עליו.

⁵) אבי עזר 117.

היא ג"כ להטות את הלב אחרי הראש ולשעבר את רוח החמדה תחת יד השכל הישר, וע"כ לא טובו בעיניו מעשי החפשים בעמו שמחפשים למו היתר בעזרת הפילוסופיא ומקילים בקיום המצוה, כי פילוסופיא כזאת לדעתו מעוקשה היא⁽¹⁾. ככה כחלה נפשו גם בתורת הקבלה אשר דבק בה בתחלה, כי ראה שנקל לבעלי החמדה להשתמש בה במקום הפילוסופיא המעוקשה שלהם: גם היא פותחת פתח לולול בקיום המצות אחרי כי התן היכלת לבנות עולמים אחרים במקום הנחרבים ע"י העברה⁽²⁾. הפילוסופיא צריכה להיות שפחה לאמונת הרוח וחלילה לה לחגור חרב על ירך ולהלחם עם הדת המקובלה בעם, אך סחוף לגבול האמונה, בשדה ההבלים אשר ההמין ניטה אחריהם, שם יש לה הרשות להשמיד להרוג ולאבר את כל המתנגד אליה⁽³⁾. את כל חמתו שופך מ"א על הבלי הנחוש האמונה באותות והקסמים אשר בירי הנשים וההמון⁽⁴⁾, אך בהיותו „איש מנוחה ואוהב שלום מטבעו", „רך כקנה ונוח לרצות" ורפה לבב⁽⁵⁾, נקל היה לו בכל זאת לסור למשמעת המהבילים ולמכול גם רגלו בבזיז ההבלים וההזיות, ומקרים אחדים מקורות חייו אשר יספר בעצמו כי נספל להבלים יעידו על זה עדות נאמנה⁽⁶⁾. יש ביד האמונה הצרופה די כח ועצמה לצאת המערכה נגד כל צבא הספקות והכפירות העולות על לב האדם, אך לזאת צריך האדם ללמוד את עיקרי אמונתו, צריך הוא מקודם לבצר את היסודות, ואחרי כן הוא יכול לבנות מגדלים מפלפולים ודינים חדשים⁽⁷⁾. על המורים, הם הרבנים, לדאוג בתחלה לשלום רוח עמם ואח"כ להתפלפל בדיני מטרפות; עליהם להפיץ מקודם אמונה צרופה בעם, ואח"כ להתעסק בעסקי טנחים ורקחות, כי לולא זאת הדבר דומה „כאלו ח"ו כל קהל ישראל זוללים, אשר אין להם כל חפץ וכל מחסור אחר בלתי אם למלא בטנם במאכלות אסורות וזה כל האדם"⁽⁸⁾. תחת לתלות תררים בשערה להציף אבנים במים בכח החריפות והפלפול העושה פלאים, תחת

(1) שם 79—82.

(2) אבי עזר 88—89.

(3) שם, 15.

(4) שם, 73 וס' תקיין לבן הארמי.

(5) אבי עזר 104, 108, 113.

(6) שם, 12, 95 ועיד.

(7) שם, 118—119.

(8) קונטרס קייון דיונה.

לפלפל בטוקצה ולקצות בפסולי המוקדשין ולהוכיח משני אלה כי יש בגידון בנותן מעם" וכדומה, טוב כי ישימו לב לשמוע בקול השבל הישר, כי סוף סוף הפלפול הוא „אומנות שאין בה תועלת ואחיות עינים", „ואנשים אשר האמת להם לקו וההגיון למשקלת ירגישו חכוך בגרונם בקראם או בשמעם דברים כאלה אשר אין להם שחר". שם רב בישראל — שם גדול הוא ונכבד עד למאד, וע"כ תורת הרבנים צריכה להיות תורת אמת, — חכמה ולא ערמה, בקיאות בתלמוד ופוסקים, בינת אדם ישרה לדמות דין אל דבר ומעשה אל הלכה, ודעה שלמה להשיב את סעיפי „השלחן הערוך" אל שרשם ואל עיקרם בהלמוד, למען הבין מעם הדין ומקורו". וע"כ רבני ישראל מכמה קהלות אשכנז ע"פ רוב „מן הדוקטורים לתורת הפילוסופיא" שמימות הד"ר ליליענטהאל החלו לשים פניהם גם לרוסיא, אשר רבה ידיעתם בחכמות החיצוניות מכתורה, וכונו, לפי דעתו של רמ"א, רק להיות מטיפים או מנהלי בתי ספר, אבל לא רבנים, כי בנוגע במעלת הרבנות התיחסנה החכמות החיצוניות אל התורה ביחס „הנולין" אל המספר שלפניהם: כרבות החכמות בלב הרב כן ירבה כבוד תורתו בגללן, אולם אם אין בו תורה או יחסר לו המספר, אשר בלעדיו לא נחשבו כל „הנולין" לכולם, כי לו גם יקום אריסמו מקברו לא יזכה לפסוע על ראשי עם קדש ברבנות, בקהל חכמי ישראל לא יחד כבודו, חכם יקרא, אבל רבי לא יקרא". אמנם אם טובות הן התורה העתיקה והחכמה החדשה גם בהתלבן באיש אחד, הנה לא טוב הדבר בעיניו אם יחברו דברי אגדה קדמוניה בדברי חכמת המול להיות לאחדים, ולא ישרו בעיניו מעשי איוה ממשיכילי ישראל לתת את כבוד החכמים האחרונים לחכמינו הקדמונים ולבאר אנדות ישנות בפילוסופיא חדשה, בעיונים ודחשבות של חכמי הדורות האחרונים, אחרי כי אין אנדות ישנות מכארות אלא ע"פ ארחות החכמה בשנים קדמוניות¹).

אלה הן קצות דעותיו של רמ"א על אמונת אבותיו ועל המכהנים במקדשה. כמעלותיהם ההגאה מאד ועל מגרעותיהם דאב לבו ובכל נפשו אוה לראות בהקונם, אפס לא זאת היהו טמרתו הראשית. כל ישעו וכל חפצו היה, כאשר פיו יעיד בו „להחיות את לשינונו הקדושה ולהקימה

¹ אבי יעזר 112-113. קינטרס קיזון דיונה במחברת „המוריה" הוצאת ווארשא תרל"ח, ער 41-44, וקרית סער סכת ק"ה.

מערמות העפר אשר נטבעה בהן בארצנו" (1), וע"כ הבה נחקור נא לדעת, במה ראה ירדת לה"ק ואיך אמר להחיותה.

עוד בימי נעוריו ראה, כי חבריו מעקשים את שפת אבותיהם, ואינם חוששים, לנקות את הלשון היפה אשר אתם", ותהי עצתו כיו למדוד את הבנים מקרא על פי פשוטו ומעט דקדוק והגיון, למען יהיו כלם בעלי לשון נקיה וצחה. שומרי חומת ציון, אשר ריב עולם להם עם הספרים הערוכים על מהרת הקדש, היו בעיניו כדור תהפוכות: "האיש אשר לא יבין לשון הקדש, ורק שפת ארם יכולבלה ונלענה בפיו קדוש יאמר לו, ואשר שפת אלהים קדושים אתו סור ממא יקראו לו" (2) וע"כ לא שם לבו אליהם. אמת הדבר, לא כל עם ה' יכולים להיות סופרים ומליצים בלשון יקרה, אחרי כי הלשון היא כלי תשמיש הרוח, ואיננה נהפכה לכלי זהב אלא לעשירי בידיעות ובחכמה, אבל "מה זה יבצר מאת העניים לנקות את כלי העץ אשר בביהם ככלי הזהב אשר בהיכל העשירים?" (3) הלא "רק הפשוט, אשר יפיו נקנה לו מאת הטבע בלי יגיע כח, הוא ימשוך את העין על נפשו לראוה בו, ולא המליצה העמלה, אשר יראה בה הקורא את העמל אשר עמל הכותב לאסוף רעיונות משמים ומארץ מההום ומשאול ליגע בהם נפש הקורא תחת להרגיעה, הקיצור הוא היתר הנאמנה אשר כל שלמי הספרות הלזים בה" (4), ויד כל איש הלא תשיג להגיע אל היתר ההוא אם רק ישתדל לדבר דברים פשוטים כאשר הם נובעים מחדרי לבנו ולבלתי יפותי בפטורי ציצי המליצה" (5).

אין דבר, כי עי"ז יצא לפעמים הדבור העברי כסגנון האשכנזי. אחרי כי טוב "ללעז לועזים" על מהרת לה"ק ולשים לב לענין הכתוב, מאשר להרכיב חרוזים שלמים ומקומעים מספרי התנ"ך ולהקריב את התוך על מזבח הקלפה. ומי רוא הסופר העברי השלם בארץ וימלט מחטאת הגרמני-ניסמים אם רק לא ילך בדרך החרוזים פסוקי התנ"ך המדברים גבוהה נכוהה במקום אשר הענין דורש מהם לדבר בלשון קצרה ופשוטה? הלא גם על רמ"א עברה הכום ההיא, וגם אחריו קראו מלא לאמר גרמניסט הוא, ובכל

(1) קרית ספר ש"ב.

(2) ש"ב, ק"א.

(3) אבי עזר 132.

(4) קרית ספר בהקדמה. שניתה פה נעט לשון התהפוך, אבל לפ"ד לא

קלקלתי את כונתי.

(5) ש"ב, צ"ב.

זאת לא חת מזה ויכר את ערכו בספרות ישראל החדשה⁽¹⁾. אמנם אם חונן איש בעט סופרים ולשונו ממהרת לדבר צחות, או עליו לשמור לשונו ועמו מכל משמר לבל ישתמש בהם שלא כמועדם ובמקומם. עם סופרים צריך להיות נקי מכל חלאה וזוהמא לבלתי ההגאל בליצנות ודברי נבלה, כי חרב מרוטה ביד הגבור עם סופר ביד המלויץ, ונקל מאד להרבות חללי לשון מחללי הרב⁽²⁾.

כל הדעות האלה באו ללב רמ"א לא ע"פ העיון בלבד, כי אם בדרך המעשה והפועל, ועד אשר הגיע אליהן נכשל בעטו פעמים רבות. כאשר ספרנו לעיל עוד בנעוריו החלה ריח הסופרים לפעמו, ויבחר אז גם הוא ללכת בנתיב חורזי הפסוקים והמפילים לשון על לשון, גם חצים שנונים פלט עמו בראשיתו, אשר אמנם הגיעו אל מרכז מטרתם וישחיתו בה, אך עד מהרה נוכח מהזרת אביו לדעת כי לא זו היא הדרך הישרה אשר הסופרים ילכו בה, וכי יש מטרה נכבדה ביותר אשר על סופרי ישראל לשוות לפניהם. בני עמו הרגישו מחסור גדול מצד האחד בספרים מועילים, המספרים מקרי התבל ותולדות הכריאה וכדומה, ומעבר מזה נהקלקל טעם הסופרים שהיו לפניו, גם הלשון בעצמה נשחתה עד מאד בפיו מורי ישראל, גם מהלך הגיון במעשי סופרי ישראל נטה מדרך השכל הישר, ויבחר לו ארחות עקלקלות, כי חזו להם הסופרים חזיונות אנשים שלא מן הישוב, וירא רמ"א כי אין טוב לישראל בלתי אם להשביח את טעם מכתב העברי וסגנונו, ואין לו דרך אחרת לתקן את השפה שנשחתה באשמת סופריה, ולהשיב את הגיונו לב בני עמו אל המסלה הישרה בלתי אם ע"י ספרים מועילים כתובים על מהרה לה"ק וערוכים בסגנון אירופי, ועדים הם ספריו אשר חבר. אמת הדבר, כי גם הוא לא נקה כלו מן המגרעות אשר מצא בספרות ישראל שבזמנו: גם בספריו נמצא כמה שגיאות שפלט עמו נגד חקי הדקדוק ורוח שפת עבר⁽³⁾, ויש אשר חטא גם נגד טעם סופרים, ולמרות דבריו, אשר דבר לאמר: „לא כל הנאה בדבר שפתים נתן לבא בכתב, ולא כל

(1) שם, ק"ה.

(2) אבי עזר 59—61.

(3) ביהוד נרגשו שגוואהיו בשמות העצמיים, שחזרו את הנקלות וסנקב את הזכרים, וכבנינו הפעלים שמע"כבם זה בזה, ויש אשר ישתמש גם במאמרו תנ"ך שלא בהוראתם הנכונה.

הנאה במכתב נכין לבא על הספר" ¹, כתב בספרו „אביעור“ כמה עמודים, אשר לא בס' תולדות סופר מקומם או לא זה הסגנון הראוי לענין המדבר במ ². גם זאת אמת, כי לסגנונו חסר החופש אשר הסכנו לראות במעשי הסיפרים הגדולים הבוראים בעצמם ניב שפתים חדש בספרות עמם, כי יש אשר כאלו נמשך אחרי סגנון סיפורי אשכנז מסוף שנות המאה ה"ח וראשית ה"ט וכאלו מחקה מעשיהם, ולאות נביא את מנהגו להתחיל כמעט את כל כתביו במשלי חיות ועופות, אשר כמו זר נחשב עתה לנו, וכדומה, אבל בכל אלה אם נעמידהו עם כל מנרעותיו בשורה אחת עם נושאי רגל הספרות העבריה שבימינו, אז נראה, כי גבוה הוא מהם משכמו ומעלה, וכי כמעט לבלם חסרו המעלות היקרות אשר הצמיין בהן כסופר עברי. אך מעטים מהם הבינו, כי לא טוב להמית את הרעיון בעד הלשון, ואדרבא יש אשר הקריבו את כל אשר להם ואשר גם לא להם בעד איזה מלה יפה וצלצול מליצה ³, ואלה, אשר ידעו להיקיר את נשמת הכתוב על גופו, היתה ידם קצרה להשתמש בסגנון קל ונמרץ כמוהו, ויחסר להם הטעם הפיוטי להוסיף לזית חן על פלטה עטם, ולשים בפי הקוראים את כל דבריהם לבלתי תת להם דברים שאינם מובנים כל צרכם או שמוכנים בשני פנים. שפת רמ"א היא המיד שפה פרויה, פשוטה וברורה, ואך מעט מוזהר כלולה בשמן הפיוטי למען אשר תנעם לאון שומעיה. בימי חרפו אמנם נסה לצאת גם בדרך המשוררים ולהלביש את רעיונותיו מחלצות החרווים, אך כאשר לא מצא בזה נחת, אחרי כי „נחלי עשתונותיו פרצו ויעברו חוק החרו ולא הצטמצמו במצר המשקל“, „עזב את גן הפרחים הזה ויבחר תחתיו את שדה הפרוץ לעבודתו“ ⁴. ובשדה הזה הרבה רמ"א באמת לעבד, עד אשר במרוצת הימים החל להאמין כי „לא רוח משוררים תפעם בו לבחון

¹ קרית ספר, ק"ב.

² כמו הפרק הא', המ"ג, ועוד.

³ הספר המצוין בשפת רוסיה לעוואנדא באחד מספריו הנדפס כדומה לי בספר העתי Евр. Обзоръ ניתן ציור נאמן מאכירי ספרות ישראל בדור העבר. המספר הביא בנעוריו איזה מכתבו מליצה בעדו אל אחד מגאוני הספרות שבוילנא שהיה אז מורה בכימור"ר הרבנים, כי יעזור לו להכנס אל ביהמ"ד ההוא, אך תחת הושיט יד עזרה להסוכ"ו, גער בו המליץ ההוא לאמר, כי המבקשים בעדו בורים ועמי הארץ, אשר לא יבינו כתיב מליצה עברית ע"פ כל חוקי הדקדוק, ואל תוכן המכתבים ולבקשת כותביהם לא יש לבו כלל.

⁴ ד ב י ר ח"ב, ט"ז.

בין טוב למוטב, כי אם רק מלא כף בינה נתן לו הזמן להכדיל בין טוב לרע" (1).

אכן המיב רמ"א להבין את דרכי השירה האמתית. שירי שיללער וגאטהע למרותו לרעת כי לא שיווי החרוז בלכד הוא היתד אשר בל סגולת השיר והמליצה הולה בה, כי אם יש דבר אחר נכבד ביותר, ובת שירה יקראו לו, ובאמת הוא יד ה' או רוח אלהים, ולא כל אדם זוכה ליהנות ממנו, בלתי אם המשוררים הגדולים אשר ה' קורא להם, ועל כן אין פלא כי שחק רמ"א וילעג למשוררי זמנו, ולבו עליו דוי גם על הקוראים, כי התקלקל מעם האנשים בכל דבר כקטן כגדול, כי ירגישו מעם מעדנים ברור חלמות ויתפעלו מדברים חסרי רעיון", ובלכד שיקבילו החרוזים זה לזה. מובן הדבר, כי על מחברתו תקון לכן הארמי" לא הביט כמו על דבר שירי, כי אם היתה בעיניו כענין של סאטירא כחץ שנון אשר ירה אל כמרה ידועה, וגם אפשר שלא עלה על לבו מעולם להוציאה לאור, אבל במה שנוגע לסגולות השיר והמליצה שבה, הלא כבר הוציא בעצמו משפטו עליה לאמר: "קרבנו איפא הנר, אל תרחקו: אני אשרר ואתם המו אונים; ואם תשמעו ולא תשחקו, כי עתה אין בפיכם שנים" (2).

אמנם אם ברור הדבר, כי לא כתב רמ"א כי אם את אשר הורחו שבלו, הנה כנראה לא החזיק בעט, בלתי אם בשעה שפעמחו רוח הסופרים, ואז כתב הרבה למאד ולפעמים בלי חשך כמה ימים רצופים עד אשר גברה עליו חולשתו ותשם קץ לעבודתו. הנה כה דבריו במכתבו לאחר מידידיו (כנראה הר"ר יעקב ק"ס) בחשון תר"ה: לפני הבקר הרגשתי בחדרי לבבי את הפעולה הנפלאה אשר מדרכי להרגיש בעת אשר יפעמי רוח הסופרים, — חשתי ואקח עט וניר, ואת רוחי החימותי בקאפע אשר היה לראשונה שמו בפי מי סופרים, ואוציא את קונטרסי אביעור" ואקרא בם עד נכון היום, ואחר קניתי ממכחר הראם וצוקר לעשות תיקונים לרוחי הנכאה כפי אשר העת הזאת שואלת ממני — סוף דבר ארבעה ימים רצופים יום יום וחצי לילו אתו החזיק רוחי בי ולא הרפני וכו', אולם בשבת העבר החילותי להקיא דם מגרוני, ויבא גם

(1) קרית ספר, ק"ב.

(2) תקון לכן הארמי, חרוז י"ג.

הקץ לעבודתי"¹), דבריו אלה הננו רואים ציור שלם מדרכי עבודתו, אשר יש בה הרבה ממסירת נפש, ואם נשים לב גם לזה כי במשך ארבעת הימים מלא לפי דבריו קרוב לשלשה גליונות באותיות קטנות „כורע שמשמין", אשר הם כששים וארבעה עמודים נדפסים²), או נבין מה גברה אז בו רוח הסופרים.

רמ"א היה מן הסופרים אשר נוהרו למאד בילדי רוחם לבל יצאו בעלי מומים, ועל כן היה מדקדק עמם כחוט השערה ויטפחם וירבם ויבררם וילבנם, ומדי קרא כם עשה בהם שינוים הרבה ותקונים לטובה³). כאיש הולך נכוחה לא בוש מהודות קבל עם, כי „ככל אשר יוסיף לקרוא בספרי העמים כן יוסיף לגלות מומים במעשי ידיו, וכי „כל ידיעתנו היא הדעת כי אין אנו יודעים מאומה"⁴), ועל כן לא יפלא בעינינו אם הגיד ולא אחד כי „בעצב הוליד את ספרו „אביעזר"⁵). הוא ידע נאמנה, כי אין סופר גדול בארץ כותב בסגנון נמרץ ובטוב טעם בלתי אם יכתוב וימחוק, ישנה ויתקן עד אשר יבא לו ניב שפזים מיוקק ומשובח, וכל אשר לא יעשה כזאת איננו מן הסופרים המשובחים, ולא יין הוא נותן לקוראיו, כי אם סבא מהול במים רבים. הוא גם התייעץ רבות עם אוהביו וידידיו בדבר כתיבו, ורעו ועמיתו הר' יעקב ק"ס הכהן, אשר היה „יד ימינו" להעתיקם תמיד, ואח"כ להפיץ את ספריו בעם, הוא היה תמיד הראשון אשר אליו פנה רמ"א בענינים כאלה⁶), אך כנראה איש מהם לא יכל או לא חפץ לבקרם כראוי, ואדרבא מכל רעיו וידידיו הנ"ל שמע תמיד רק תהלות ותשבחות, ועל כן עמד טעם סגנונו, וכמעט לא השתנה במאומה במשך עשרים וחמש שני עבודתו הספקותית.

אהבת רמ"א לשפת עבר לא היתה אהבה עזה. הוא אהב את שפת אשכנז יותר ממנה, ובעצמו הודה כי „אוהב הוא את הכלב החי מן הארי

¹) ד ב י ר ח"ב, מ"א.

²) כמוכה ממכתבו ממיטו י' אב תקפ"ה להר"ב נאטאנאהן (דבור ח"ב ל"ג) נכתב מספרו „אביעזר" עד העת ההיא רק חמשה בויגין, וקדוב לשלשה בויגין כתב בשנת תר"ה (שם, מ"א), בס"ה שמונה בויגין נכתבים באותיות „כורע שמשמין" שהם 170 ע-ודים נדפסים, ואם נחשוב כי מכל בויגין נכתב יצאו אח"כ 21 וחצי עמודים נדפסים, או יצא לנו המספר הזה.

³) ד ב י ר ח"ב, ס"ג. ⁴) קרית ספר ק"ג. ⁵) ד ב י ר ח"ב, מ"א.

⁶) אל רעו זה כתב מכתבים רבים וכמה מהם נדפסו בדברי ח"ב (כנראה הם כל המכתבים מסימן ל"ט עד ס"ז).

המת", שלש עתים עברו עליו, כפי שמספר בעצמו, עם השפה העבריה ; בימי נעוריו אהב אותה כאשר יאהבו נערי פולין את כלותיהם אשר בחרו אבותיהם להם, לא מפאת אהבה אמיתית, כי אם מפאת בחירת אבותיהם; בימי עלומיו אהב אותה כאשר יאהבו בחורי פולין אשר עתם עת דודים את נשותיהם, גם זאת לא מפאת עצם אהבה, כי אם מפאת היותה יחידה לו, ובבאו בשנים אהב אותה כאשר יאהבו בני פולין כערכו את נשותיהם, אף כי עיניהם רואות כי לא נמצאה בהן השלמות המפארת את בנות אשכנז, ובכל זאת יזכרו להן את אהבת נעוריהן, ידירות כלולותיהן¹, ובפרט אשר אהובת נעוריו זאת המציאה לו טרף בימי האחרונים, הלא כה דבריו במכתמיו²: „בנעורי אכלתי למען יהי בי כח לכתוב, ובזקנתי הנני כותב, למען יהי לי לאכול". ואף לא לחם בלבד נתנה לו אהובתו זאת באחרית ימיו, כי אם גם כבוד אין קץ, אשר לא ברח ממנו כלל, ואדרבא נתנה למאד מן הקמורה אשר שמו באפיו בני דורו. לפי דעתו תאות הכבוד הוא דבר טבעי, אשר צריך האדם למלאותה, כי נחוצה היא לקיום המושכלות כתאות האכילה — לקיום הגוף וכחמדת הנשים — לקיום המין³. בתאות נפש הוא מספר, איך מצייר אחד בוויילנא לעוויש שמו התנרב להדפיסה, ויאמר כי יקר הדבר בעיניו למאד⁴; כן שבע ענג הרבה מן הכבוד הנעשה לו בהיות השר מונטיפיורי בוויילנא, וינעם לו למאד לחזור על דברי הד"ר לעווי שהגיד לאשתו ולנשי אד"ם הכהן ורש"י פ"ן כי בעליהן, נזרי רוסיא" המה, ועוד דברי כבוד מגוומים כאלה, וברוח גאון הוא אומר אז „אני גינצבורג מעיד על זה באמונת סופרים!"⁵ אמנם לא רק באחרית ימיו בלבד התנאה בגאות סופרים, כי אם גם בשנת תקפ"ח בהיותו עוד כבן שלשים ושתים שנים כבר הכיר את ערכו בין אחיו ויחפוץ להיות מפורסם ומכובד, וישמח למאד כי אחרים מחכמי העמים נתנו לו, כנראה ע"פ השתדלותו, יד ושם בין הסופרים עד כי קבלוהו בספר רשימת מלומדי נפות הבלטיות, אשר הוציאו לאור בשנת תקפ"ח—פ"ט⁶.

¹ דברי ח"ב, ע"א.

² סוף ספר דברי הנ"ל (כתבות).

³ שם, ב' (ע"ד המחבר המשכיל).

⁴ שם, מ"ג.

⁵ שם, נ"א.

הנה עד כה תארנו את דמות הסופר רמ"א, ונתכונן כפי יכלתנו גם על מלא קומתו בין קהל סופרי דורו, ועתה הבה נראה נא מעט בפני האיש רמ"א, אחרי כי מתולדות אנשים מצוינים כמוהו יקרים גם פרטים כאלה. איש דל בשר אשר רוזן שלח בו ואיש מכאובים תמיד, — כזה היה רמ"א. גבר לא יצלח היה לכל מלאכת יד, ועל כן לולא היריעות אשר קנה בשפת עבר ובשפת אשכנז, אשר מהן מצא פרנסתו כמעט כל ימי היותו ברשות עצמו, כי אז גוע ברעב ממש, כי אחרי מות אביו ירש ממנו רק מעט מועד מהוננו, ויתרו אבד בידי זרים, והמעט אשר ירש לא הספיק לו אף למוון שנה אחת. עוד בשנת תקע"ז והוא בן עשרים ואחת אבד עליו פיהו ופי בני ביתו להרחיק נדוד לפאלאנגען ולהתפרנס שם מעסק המלמדות ומהעתקת תעודות לשפת אשכנז בעד בתי הדין¹, אכן כנראה גם המלמדות גם עסק ההעתקה לא כלכלוהו די מחסורו, ונאלץ היה להתפרנס מעסק המזיגה והאכסניא ומשאג הפרנסות הנהוגות אצל ב"י, זרק לעת זקנתו יכלה ספרנותו לפרנסו. פעמים רבות עזב את מקום מגורו החדש לבקש לו מחיה בערים אחרות, וכנראה לא יכל למצוא לו מנוח לכף רגלו אף באחת מהנה. עד שנת תקפ"א „התנודד זמן גדול בוויילנא" לשוא ונאלץ לשוב משם, ובדרך תשובתו צריך היה לסיכב ערים אחרות, „זמעמעל לליביו ומקראמינגען לסאלאנט לעורר את האהבה בלב ידיו אשר נשחכ כמת מלכס" במשך התנודרו בבירת ליטא; כנראה היתה לו אז באיזה אופן גם אהבת ידיו למקור מחיה וכלכלה, „כי צר היה כחו להושיע את נפשו לבדו מבלי להשען על אוהב" (2), ובקיץ שנת תקפ"א נראהו במויטאווי בשעה שאשתו ובניו ישבו בפאלאנגען, וקרוב הדבר כי עסק במיטוי או בעסק המלמדות בבית איש עשיר³, אף כי תכלית שנאה שגא את העבודה הקשה הזאת. המלמדות הכריעה לא רק את גופו בלבד, כי אם גם את רוחו, וזה נראה מרברי תלונתו אשר כתב לאחר מהלמדיו כנראה בשנת תקפ"ב⁴. גרוע אנכי — כותב או רמ"א, —

lehrten—Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland. II Band. Mitau 1829, Ss. 147--148. זעין מכתבו אשר כתב ממיטאו להר' בנימין נאמאהאנ.

זאהן בוויילנא מיט י' אב תקפ"ח (דבר ח"ב ל"א).

(1) רעקע ונא פירסקי הי"ל, ש. 2.

(2) דבר ח"ב, י"ג. (3) קרית ספר, פ"ה.

(4) דבר ח"ב ס"ח. בו היא מזכיר את ספרו „גלות הארץ החדשה" כי עורנו

נמצא בכתובים ת"י אביו, ששמע כי נכתבו דבריו קודם תקפ"ג.

מן עבדים הנרדים תחת שבט אדונים, מן רומסי חומר, חוטבי עץ ומסיעי אבנים, באשר רק גופות האנשים האלה עבדים, ורוחם חפשי, כי מי ארון יתחקה על שרשי מחשבות עבדו לדעת אם נאמנה את אל רוח, או אין אלהים מזמותיו? מי יפקח עיניו על שכור יום לראות אם רחבים בגדיו כבגדי כומר היוני, או אם קצרים ככף איש? אם אשכנזית, אשדודית, חתית ידבר או לא? יחשוב ידבר ילבש כאשר את לבבו וישלים חוק מלאכתו, ורק אם אבניו ראיוות לבנין והחומר לחמר הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו; ואני עני ואביון לא כן: בגדי תלויים לכל עינים הצפינה, ושבע עינים פקוחות לההבונן על כל מוצא שפתו, כי על כל הברה אשר תצא מפי יכוננו לצים את הלצהם ומוכיתים את תוכחתם, ויועקו מרה על חטאת הקהל כי רבה כי יקימו מורה כזה לילדיהם, וגם על מחשבות הלב הצפונות בקרב איש ולב עמוק גם עליהם יחרצו משפטם בתבונות לבנם הרחב כעלית קיר קטנה ויגזרו אומר כי כוזה אני את הקדש" וכו'.

למען התקיים ולעמוד בין אנשי מפלגה שונות היה עליו להתהפך כחומר חותם ולהחליף את בגדיו לחפץ המקום ויושביו, בוויילנא למשל התלבש בבגדי ליטא הארוכים, ובקורלאנד החליפם בבגדים קצרים כמנהג האשכנזים וגם בשבתו בקורלאנד בתור מלמד עברי נבצרה ממנו מומה לעסוק בדיעות וחכמות היצוניות מלכד הש"ס וספרי יראים, ובכל זאת נצחה תשוקת לבבו את מקרי הימים, ואע"פ שהיה במצב של עבדות כזה, בכל זאת עלתה לו אז גם לקרוא בספרי אשכנזים גם לתרגמם עברית. אז תרגם את ספרו של קאמפע „גלות ארץ החדשה" ואת המאמר הקטן „גי חויון" מכתבי מארשאל מארמאנט (נדפס אח"כ בדרכי ח"א); גם „משלי יואש אבי העזרי" (הוא כנראה המאמר „אביעזר" הנדפס בדרכי ח"א), גם „האנשים הראשונים", אשר תרגם מכתבי שיללער (הוא כנראה הפרק הי"ז מאביעזר השלם) כתב כימים ההם, ובסוף השנה ההיא (תקפ"ב)¹ החל לכתוב גם „ספר על מדות החכמה ומוסר השכל", אשר קרא לו „המוריה" (*). בשנת תקפ"ג בקר את אביו בוויילנא; אז נמסר לרפוס תרגומו „גלות ארץ החדשה", וע"כ כנראה ישב איזה ירחים בעיר הזאת. מה הוא „התלאה אשר מצאתהו" או בוויילנא מחוץ למו? אביו, אשר כל

¹ ד כ ר ח"כ, ס"ט. בסוף המכתב הוא מנכר את ידידו בנוח"ט.

² לא זה הוא שהרפוס רא"י שפירא בווארשא ת"ל"ח, כי זה האחרון הוציא רק „כתבים בודדים" מכתבי רמ"ג ק"ל ס' ג.

הרעות המוצאות אותו" אח"כ כמשך שתי שנים כלן, "הסתעפו ויצאו בעקבי התלאה התיא" (1) -- לא נודע אל נכון, אך קרוב הדבר, כי פתרון "התלאה" נמצא במאמרו "ישיבת כרכים" (הנדפס בדביר ח"א): העיר ההומיה ומלאה תשואות אדם הוגיעה אותו למאד, כי איש מנוחה היה מטבעו, כל ימיו ישב כערים הקטנות ולא הסבין בשאון קריה, ומלבד זה עלתה לו בל"ם הישיבה שם ברמים מרובים גם הדפסת ספרו הביאה אותו לירי הוצאות רבות ויתרות מלבד הוצאות הדפוס, כי למען הדפיס בימים ההם ספר עברי בוויילנא שלא היה שם עוד בית דפוס עברי (2) נחוץ היה לקנות איתיות עבריות, להדפיס את הספר בדפים נכרי, ואח"כ למכור את האותיות בחצי חנם. ועל כלם נוספה לו אז צרה אחת גדולה אשר הכריעתו כליל היא מות אביו בר"ח סיון תקפ"ג. ואחרי כל העמל הגדול שהיה לו בהדפסת הספר ההוא הביא מוויילנא לביתו רק כארבעה רז"ב הנשארים לו מן החמשים אשר הוציא בעזרת אחד מאוהביו (ניסן ב"ר אליעזר רָזְעֵנְטְהַאָל?) מספריו הנדפסים ומכ"ה הרו"ב אשר קבל בהלוואה מאת עוד אחד מידידיו (3). עוד בהיותו בדרך (פ' ראה תקפ"ג (4)) אנה ה' לידו כי נדרש למורה בבית איש נכבד אחר מטוקקום בשכר מאתים ר"ט (= דייכסטאהאלער) אלבערמוס לשנה, וישמח לקראת המקרה הזה, כי עוד "לא ימות לשחת ולא יחסר לחמו". מיד אחר החג כנראה הביא עוד הפעם צוארו בעול המלמדות אשר נשא אותו כל שנת תקפ"ד בעמל ובכבוד. מתחלת החרף תקפ"ה חלה במחלה ממושכה אשר ברוב עמל יכל הרופא להתחקות על שרשיה, אף כי חרץ משפטו לאמר כי המלמדות היתה בעוכרי רמא"ג והיא הביאה את כל הרעה התיא עליו, ובגלל הדבר הזה סרב הרופא מתת לו רפואה כתרם ינור מן המלמדות. "ע"י המקרה הזה אשר הניא אותו מעבוד עבודת המלמדות אבדה ממנו עצה איזה דרך יבחר למחיה למף אשר ברגליו עד אשר נחתו ה' בעצתו וימן לו

(1) דביר ח"ב, י"ג, הנכתב באד"ר תקפ"ה.

(2) כן משמע מכתב ע"א בדביר ח"ב, וכן נראה גם מואת שספרו "נלות ארץ החדשה" נדפס "בדפוס מיסיונארי".

(3) שם י"ג.

(4) שם, י"ח. בו הוא כותב כי עודנו בדרך, ובשבת הוזה הוא נוער לחוג בבית אחד ממאהביו ובשבת הבא כאשר נזכיר את זכר עמלק לקללה" (כלומר: ס' תצא) הוא מקוה להיות בתורת רעיתי וב"ב. מזה משמע כי בפ' ראה נכתב המכתב.

פרנסת מלון (מראקמיר) ¹). אפס גם מאת המחיה הזאת יצא וידיו על ראשו, כי לא מלאה הפרנסה אחריו די ספק שכר הבית ומס המויגה נוסף על חית ביתו, וכן הוגה ודאגה הקיפוחו מכל עבר. מעבר מזה ראה וההבונן, כי לשוא יקוה לשוב לאיתנו, כי „נסרחה חכמת הרופאים לרפא את מחלת הריאה שלו על נקלה ורק מלאה על מלאה יטפלו עד עת קץ“, וגם מן הבית אשר שכר לשלש שנים „נלחץ לצאת באמצע הזמן“, כי נמכר הבית לבעלים אחרים, ומעבר מזה ראה כי „מאהבו הנודע“ (הוא כנראה הגביר מו' שמואל שיסועוויץ מפאלאנגען אשר אליו הקדיש את ספרו „גלות ארץ החדשה“) אשר „ביתו היה נשען עליו“ התחל גם הוא ויפול למשכב. באחד ממכתביו מספר רמא"ג, כי בחרף ההוא נקרא אל מאהבו הנזכר לבקרהו, כי הודיע לו כי כבדה עליו מחלתו, ויתן לו מאהבו ת"ק זהובים פ"ג למוכרת ברכה וישביעהו באהבתו כי לא יסרב לקבלם מידו, ויקנה בעדם ביה קמץ בעיר מושבו. רמא"ג שמע לעצת מאהבו ויחפש „וימצא בעירו בית כלכבו עומד ברחוב ומוכשר למחיה“, אך טחירו היה יקר מן הסך הנמצא בידו, וע"כ למען קבץ את הכסף החסר לו נשא עיניו אל יתר אוהביו הנשארים להשיעהו ²). אך עלתה בידו או לכונן מעטדו — לא נודע, כי חוט המקרים אשר נסינו להוציא מסבך המכתבים המסוכסכים נפסק פתאם. אפשר לשער כי לא הצליחה לו לההיצב עוד על מצב טוב, ומוכרח היה עוד הפעם להביא צוארו בעול המלמדות, ובמרם החליט לעשות כזאת חפש בל"ם דרכים הרבה כמשפטו המיר אך להנצל מן ההכרח ההוא, ויאָלץ לפגום גם מכסף אחיו אשר היה לו בסאלאנט מעובון אביהם ³). בקיץ שנת הקפ"ח חפש לו עוד הפעם מקורים חדשים למחיתו ומחית אנשי ביהו, או כבר השיגה ידו ע"י עבודתו במשך חמש השנים האחרונות לשים לדרך פעמיו ולעבור כמה ערים ועיירות, או היה גם בוויילנא, ושם שמח מאד לראות, כי לא כבה עוד זיק האהבה אליו בלב ידיו ומאהבו שבעיר היא. שם עלתה לו

¹ ד ב י ר ח"ב כ"ח וב"ט. שני המכתבים האלה נכתבו כמדומה לי לאיש אחד ובהרף אחד בשנת הקפ"ה; כן נראה מתוכן הדברים הכתובים כס הדומה לחוכן המכתב י"ג בדבור ח"ב, ומשמע מוכרן, הגאון המנית" כי הוא בל"ס הגאון ר' שאול ק"ב זצ"ל, שהיה נכבד לכאד גם בעיני המשכילים, והר"ש ק"ב כנידע סת בסוף טבת תקפ"ה.

² ד ב י ר ח"ב י"ג.

³ שם, כ"א.

להוציא גם מאיזה בעלי דינים שלו מבעלי חובות אביו, אשר בשבילם כנראה שם פניו לוויילנא¹⁾, איזה סכומי כסף ושטרי חובות ע"ם קרוב לשלש מאות רז"כ, וגם השיג פסק הדיינים על סך של מאה וארבעים ר' אשר הוא היה נושה בבעלי חובותיו, וגם כמה ממאהביו העניקוהו סכומי כסף בתור הלואה, וכל אלה עלו בתהו בדרך שובו מוויילנא הביתה. בעת ההיא עוד טרם מסלות הברזל התיינה בארץ, וסכות העגלות היו למרכבות הנסיעה, כל בית או כפר בדרך נהיו למקום תחנה ומלון, וטרדות הנסיעה עצמו מספור, או אין פלא כי בישנו שנתו בבית מלונו בעיר ווילקי הציגו גנבי לילה את רמ"א ככלי ריק, וינצלו אותו ויקחו ממנו גם את בגדיו אשר פשט מעל בשרו גם את מלתחתו אשר בה היו כל יתר בגדיו האשכנזים והפולנים אשר התהפך בהם כחומר חותם לחפץ יושבי ליטא וקורלאנד, כל שטרי החובות, "כל הכתבים היקרים (אשר הוציא עליהם חמשים רז"כ²⁾) המתחסים על הזקת ישיבה בקורלאנד אשר כלה כחו עליהם בשתי שנים" (תקפ"ז ותקפ"ח³), כל כתבי אביו המנוח וקונטרסיו והמכתבים אשר חבר הוא בעצמו מימי עלומיו ועד היום ההוא, כל אלה היו למשסה⁴⁾. בראשית שנת תקפ"ט שב לעבודתו היא עבודת המלמדות במיטו, וישא את עלו עור שתי שנים, עד אשר חלה במחלת הקדחת (קיץ תק"ץ) ד' ירחים רצופים ונאנס היה לעזוב עי"ו את מיטאו שהיתה מקור פרנסתו במשך שלש שנים⁵⁾. בימים ההם, שומעים אנחנו אותו מתאונן עוד ממיטאו לאמר, כי "לו אשה וְשני ילדים קטנים ועוד נוספות עליהם—שני בנים גדולים, אשר האחד הגיע לפרקן, בית מרובץ (=נתן בעבומ?) בחובות, ופרנסתו מעת הרחיצה בים (פאלאנגען כנודע

1) שם, ל"ג. במכתב הזה הוא כותב כי עברו חמש שנים אחרי מות אביו משמע כי נכתב בקיץ תקפ"ח.

2) שם, ע"ה.

3) קרית ספר, צ"ב.

4) בספור דבר הגנבה סותר רמ"א את דברי עצמו במכתביו: במכתב ל"ב בדבר ח"ב הוא כותב כי אבדו לו "כל הקונטרסים והחבורים אשר כוננו ידיו במשך חמש שנים האחרונות, והנהו היום כאלו לא טבל מעורו עט בדיו", ובמכתב צ' בקרית ספר הוא כותב, כי אבדו רק המכתבים אשר חבר מימי עלומיו ועד עת ה", ועוד איזה סתירות כאלה, אך בכ"ז אין ספק כי הוסב לו בוילקי ע"י הגנבים נזק גדול אשר לא במהרה עלתה בידו להשלימו (ספור ענין הגנבה נמצא בדבר ח"ב ל"ב, ובק"ס צ', צ"א, צ"ב וצ"ג).

5) דבר ח"ב ל"ד ול"ה.

על חוף הים הבלמי השכון) גם משכירת המלמדות לא המלאנה ספם לפרוע את המערמינען בעתם" (1) וכדומה, וע"כ עמד בדעתו בדבר חלקו בנחלת אביו בסאלאנט, אשר התחלקו אז הוא ואחיו ביניהם, ולא חפץ לזהר ממנו לטובת אחיו (רמ"ל הנ"ל) מאומה, וגם נשה בחוקה באחד מירדיו שבוילנא מעובון אביו (2). כנראה כל דברי תחנוניו שכתב אז לירדיו בוילנא עלה בזהו, כי בקיץ תקצ"א נאנס עוד הפעם לנסוע לעיר ההיא (3), להוציא את בלעם" מפיהם. בשנת תקצ"ד הוא מתאונן עוד הפעם כי מעולם לא כבדה יד הזמן עליו ככחרף ההוא, שר העיר (פאלאנגען) ומרעיו חשבו לגרשהו כבן נכר מקורלאנד, כי החלה אז פקודת המלכות (מיום 16 יוני 1833) בדבר רעוויואן חדשה לצאת אל הפועל, וע"כ היה נקרא אל פקירי השוטרים פעם לליבוי ופעם לגרובין ויהי נלחץ כל היום (4), כנראה עלתה לו סוף סוף, אף כי בכבודו, ובפוזר הון" להרשם בספר בני פאלאנגען ולהסיר מעליו את תנאות השוטרים, אך מקור פרנסתו הראשי היא המלמדות יבש או בעיר מושבו, וע"כ נאנס היה לבקש לו עבודה עוד הפעם במיטאוי, ואז התאונן כי מראשית הקיץ בשנה הנ"ל טרוב העמל והתלאות, הוכיחו ד' בפיך ידים" (לאמר הלחלת הידים). בשנת תקצ"ה רואים אנחנו אותו נואש, "להשיב את ביתו על טבונז, עד כי כמעט גמר אומר לעזוב את פאלאנגען ולקבוע את דירתו במיטאוי" ויתאמץ מעבר מזה להרום במיטאוי את רשומיו בספר בני פאלאנגען, ומעבר מזה, להעביר את נפשו מספר המפקד אשר לבני ליטהויען ולהלוה אל ספר בני קורלאנד, כי בלעדי זאת לא תכון ישיבתו בעיר ההיא לבטח (5). אך כנראה לא הצליח חפצו בידו, כי העתיק מושבו בשנה ההיא לוילנא, ושם נשאר עד יום מותו (6).

אמנם אם עסק המלמדות ויתר עסקיו לא הצליחו ביד רמא"ג, הנה החלה באחרית הימים להצליח בידיו מלאכת הסופרים. עוד בחרף שנת תק"צ הפצירה בו חברת המשכילים בוילנא לקחת עליו חובת עורך של

(1) שם, ע"מ.

(2) שם, ל"ד, ל"ה וע"מ.

(3) שם, ל"ו.

(4) שם, ע' וע"ה.

(5) שם, ע"ח ופ'.

(6) ש"י, שפה לנאמנים 159.

מאסף עברי, אשר גמרו החברים בדעתם להוציא לאור¹, ואף כי סרב לקבל את הצעתם, בכל זאת עורר הדבר בלבו התשוקה לאחוז בעט ולכתוב ספרים, ובשנת תקצ"ב כבר נגמר מת"י החלק הא' של ספרו, תולדות בני האדם. או (תקצ"ב) הדפים מכוא לס' הוזה בקונטרס לברו ויהלקהו ביעקב ויאסוף הקומים עליו, וגם הגאון ר' אבלי בוילנא בא על החתום, עד אשר בשנת תקצ"ה כבר השיגה ידו להדפיס את כל הס' בוילנא. באחת השנים ההן הוא מבקש את אחד מירידיו „לשאול את פי המדפיס (מי הוא?) אם יאבה קנות קבוצת מכתבים סדורים על מהרת לה"ק" אשר לעבודתה נדר את לילות החרף, וכנראה קבוצת המכתבים הזאת הוא ס' „קרית ספר". אך מה נשתומם בראותנו כי במכתבו לירידו ההוא הוא מבקש את מיועדו „הרב הצענואר כי גם הוא יסוב את ידו החזקה על המדפיס לטובתו"² — מחשבה זרה כזו תכופר רק לאיש הגוע ברעב בלבד. בשנת תקצ"ה מצאה ידו להדפיס גם את קובץ מכתביו אשר קרא לו „קרית ספר" במספר שלשת אלפים עכסמפלארים³, גם מחברותיו „תולדות בן פרש" „ועתותי רוסיא" היו אז מוכנות מכבר לדפוס, מתחלה יעד אותן ועוד מאמרים אחרים למאסף אשר אמרו משבילי ווילנא להוציא לאור (תקצ"ג)⁴, אבל אח"כ כאשר ראה רמ"א, כי פסל הצענואר את שתי המחברות הנקובות מבא במאסף הנ"ל, וכל אנשי החברה בעצמם „יפעו על החוברת כתרנגולת על ביצה חמש שנים רצופות, וימי עבודה של החוברת היא כימי עבורו של נחש", עד כי הסתפק סוף סוף אם זיק סופרים אחד בוער בלבם, ואם יוציאו את החוברת לאור, — בראותו זאת השיב ידו מכתוב בעד החוברת ההיא. בשנת תקצ"ו הספיק להדפיס גם את תרגום הס', „מלאכות פילון היהודי" אשר עשה ע"פ תרגומו של עקהארד. בשנת תקצ"ט הדפיס גם את מחברתו „עתותי רוסיא". בעת ההיא כבר יצא שמו לתהלה ויהי נודע ע"י ספריו אשר נפוצו בין ישראל בארצנו ומפורסם לסופר גדול בכל מדינת ליטא, וע"כ רבו למאד מכבדיו, ויהי אז בוילנא מראשי המשבילים בעם, עד אשר בבא הד"ר ליליענמזאל לוילנא במלאכות המלכות היה הוא אחד ממקורביו. במחברתו „מגיד אמת" אשר הסתיר שמו עליה בשם

¹ קרית ספר, פ"ח.

² דביר ח"ב, י"ד.

³ שם, מ"ז.

⁴ שם, ל"ז וי"ז.

יונה בן אמתי, ואחד מידידיו הדפיסה בלייפציג בשנת תר"ג, הוא מעביר תחת שבט הבקרת את כל מעשי הד"ר ל"מ ברוסיא, אולם בראותו כי החלו משכילי ווילנא להבין כי מתחת ידו יצאה המחברת ההיא ובחפצו להמלט מריב ומדנים חבר כנגדה קונטרס „קיקיון דיונה“ (סוף שנת תר"ג¹), אשר שם הוא מדבר בלשון ערומים משפטים עם „יונה בן אמתי“ ותכלית דבריו הוא כי מחזיק טובה לו². בשנה ההיא הדפיס גם את ספרו „הצרפתים ברוסיא“, ובשנה שלאחריה (תר"ר) גם את קובץ מאמריו אשר קרא לו בשם „דביר“. בשנת תר"ה עסק בחכור ספרו „חמת דמשק“³ לכבוד השר מונטיפיורי, אך מחמת המחלה שעברה על כל בני ביתו בשנת הרעב ההיא ומיראתו פן תאסר הצענווריא את הס' הוזה מבא כדפוס משך ידו ממנו להשמיט לתקן ולשנות⁴. בימים ההם „מוכרי הספרים החלו כבר למצוא חפץ בספריו והיו משכימים לפתחו לעשות משא ומתן אתו“⁵, ובשעה שהדפיס את ספרו „פי החירות“ (תר"ו) שומעים אנחנו מפיו, כי ספרו „גלות הארץ החדשה“ כבר אפס מידי המו"ס ואיננו נמצא עוד. להמכר בכל מחיר, ספריו „קרית ספר“ „ועתיתי רוסיא“ ספו תמו, וגם „הדביר“ שלו הצעיר שבספריו גם הוא היה כבר יקר במציאות⁶, אות כי מלאכת הסופרים נהפכה לו באחרית ימיו למלאכה המחיה את בעליה.

על פי עדות הרה"ח רשיף ז"ל⁷ מצא רמא"ג פרנסתו בראשית שבתו בוויילנא בבית הגביר המשביל ר' ניסן ראָזענמאהל „בעבודה אשר עבד עמו בסדור חשבונות עסקיו ובהשגחתו על למודי בנו יחידו, ובאחרית הימים, בשנת תר"א, יסר בוויילנא בחברת רעו ר' שלמה זלמן זאלקינד ביו"ס לילדי ישראל (בשתי מחלקות) על פי יסודות החנוך המתוקן תחת השגחת החכם הגביר ר' הירש קלאצקא, הוא אחד מכותי הספר הראשונים

¹ שם, ח"ב ל"ט.

² הקונטרס הזה לא נדפס בחיי המחבר.

³ דביר ח"ב מ"ד. ראוי לשים לב לזה, כי למעתיק ספרו „חמת דמשק“ נתן רמא"ג כמחיר המלאכה עקו' אחד (!) של ספרו „קרית ספר“, אשר נשאר לו לפלטה כיג' אלפים עקסמפלארים (שם, מ"ז).

⁴ שם, ה'.

⁵ שם, מ"ט.

⁶ שם, נ"ז.

⁷ שפה לנאמנים 160.

לב"י בוילנא, ובמשמרתו זאת עמד כמעט עד יום מותו". כנראה היו תלמידי בית ספרו זה מבני העשירים החפשים, אשר התעתדו להכנס בבית הגמנוזים, ועל כן לא שבע רצון מידעתם את שפת עבר, ויקרא להם „צאן אובדות ללשון הקדש“¹.

כנראה היתה העיר ווילנא תמיד מעוז תקותו של רמא"ג. במשך השנים תקפ"ג—תקצ"ה היה כמה פעמים בוילנא, ואע"פ שבכל פעם מצאורו שם תלאות רבות, ככל זאת ערנה נפשו תמיד אל העיר ההיא, אחרי כי שם קבר אביו, שם מגורי אחיו ושם גם ידיו ואוהביו המשכילים, וחץ מזה ווילנא רבתי בליטא מצאה חן בעיניו יותר מערי קורלאנד הקטנות, כרבניה הגאונים, במשכיליה המצוינים, ובבתי הספר והמדרש שבה. עוד בשנת תקצ"ג חלם חלום נעים לשלוח את בנו אשר כבר רבה ידו בשפות אשכנז וצרפת לוויילנא להשתלם שם בשפת פולין ולדרוש את הדיעות הקודמות בבית הגימנוזים שם למען יוכל להכנס אח"כ לבית המשנה (= אוניוורסיטאט?) שבווילנא², אך עניותו מנתתהו מקיים את דברי חלום תקותו הנ"ל עדי החרף תקצ"ד³. וסוף סוף זכה גם הוא בעצמו להעתיק אהלו לעיר ההיא ולהשתקע בה.

ותקות שעשועיו זאת אמנם לא היתה תקות טוב, הוא מצא בוילנא המון מכבדים ומוקירים אותו ואת פרי עמו, אשר רוממוהו על כל לשון וישגיאו פעלו; ומלבד זאת נמצאו לו שם המון אוהבים, כי אע"פ שהיה איש המכיר היטב את ערכו בכ"ז לא התגאה על רעיו וידידיו ויאהב לעשות טוב לכל דורשיו⁴, וגם בעד זאת נקשרה בו נפש כלם, כי לא הרגיש בנפשו קנאה כראותו כי גם ביד חבריו תצלח מלאכת הסופרים, ואדרבא במקרים כאלה שמח למאד, ותמיד הגיד שבח הסופר האחר בפניו⁵. כדוגמא אחת מאותות הכבוד אשר הראו לו משכילי ווילנא רואים אנו את דרך אוהביו להתאסף לביתו מדי שנה בשנה ביום הולדתו ולחוג אותו ברוב פאר והדר בשירים ובזמירות ובמשוש עליונים⁶. ובשנת

¹ ד ב י ר ח"ב ס"א.

² שם, י"ז.

³ שם, ע"ג.

⁴ הוא היה ממליץ טוב כפעם בפעם במכתביו בעד כמה אנשים משכילים.

ע' למשל ד ב י ר ח"ב כ' וכ"ד.

⁵ ע' למשל קינת סופרים הנ"ל 38.

⁶ ד ב י ר ח"ב, מ"ח.

הר"ו בהיות השר מונטיפיורי בווילנא נראה, כי הקריבוהו אנשי העיר לפני האורת הנעלה באחד מראשי העדה ומכבדיה¹.

בחפצנו לתת לפני הקוראים ציור שלם כפי האפשרי מתולדות הסופר המצוין הזה, הננו מוצאים לנכון לחשוב פה בקיצור את כל ספריו וקונטרסיו הנדפסים אחד אחד, ואלו הם:

(א) גלות ארץ החדשה או מסע קאלומבוס, מתורגם לשפת עבר משפת אשכנז על פי ספרו של חכם אשכנזי אחד קאמפע שמו. נחלק לג' חלקים: קאלומבוס, קארטוס ופיצארא. מוגש הם' מאת המתרגם אל „כבוד וכו' הנגיד המפורסם מ"ו שמואל שיסלעוויץ איש פאלאנגען". הגאון ר' אבלי מווילנא הסכים על הם' ביום ג' כ"א אדר תקפ"ג, ומכנה את הם' בשם „העתקה נעימה והדורה" אשר העתיק המליץ הגדול וכו' תחת השגחת אביו". כנראה מהקדמת רמא"ג לספרו זה שנכתבה בפאלנגי י"ח כסלו תקפ"ב עסק בתרגומו בשנת תקפ"א (1821) בהיותו בן כ"ה שנים. נדפס הם' בוילנא תקפ"ג (1823) בדפוס מיסיו-נארו, ובסופו נספחה טפה באותיות עבריות².

במשך זמן הדפסת הם' נאסף אל עמיו אבי מתרגמו הוא ר' יהודה אשר גינצבורג, אשר הבאנו וזכו לעיל³, ואוהביו ובניו קוננו על מותו בעמודי הספר הזה. בראש החלק הראשון הספירו „אוהבו ורעו" הר"ר מרדכי ב"ר בנימין נאטהאנוואהן בחרוזים, ויקרא לשיר מספרו בעל מ' בתים „קול נהי". בראש החלק השני מספירו בנו המתרגם ג"כ בחרוזים בשיר בעל ח' בתים, ואוהבו כל ימי צבאו ורע נאמן לבנו המחבר במלאכת הדפוס" הוא הר"ר ניסן ב"ר אליעזר ראָוענמַזאל—בשיר קטן; ובראש החלק השלישי נדפס „אלון ככות" שיר בעל ו' בתים מבנו השני הר"ר שמואל זאב גינצבורג.

¹ שם, נ"א.

² הערת א"א נ"ו: באוה"ם להרב בן-יעקב נזכר ס' קאלומבוס הנעתק מל' אשכנז ע"י אברהם מענדיל מאהר ונדפס בלעמבערג תר"ו. מבלי משים יעלה הרעיון אורי עשה הרא"מ מאהר ל' גלות ארץ החדשה של הרמא"ג את אשר עשה לספר לקט פרחים של הר"ל דוקעס, אשר הסב שמו בשם ערוגת הבושם (ועין אוצה"ס הנ"ל בערכו).

³ צד 75 - 78.

בשנת הרמ"ד נדפס הם' הוא שנית בווארשא ע"י מו"ס אחד רש"א פעשעס כהשמטת כל שירי המספר הנ"ל. ההוצאה הזאת נדפסה באופן גרוע למאד, ומלאה היא טעויות הדפוס לאין מספר.

(ב) תולדות בני האדם הוא ספר דברי הימים לכל בני הבל מכל הזמנים, והוא תרגום הם' האשכנזי "דיע וועלמגעשיכטע" להסופר פאליטיץ, ונדפס ממנו רק החלק הראשון המכלכל בקרבו קמ"ו פרקים בספור דה"י מראשית ימי הקבוץ עד ימי חרבן רומה (ש' 476 לספה"נ). כנראה עסק רמא"ג בתרגום החלק הזה קודם שנת תקצ"ב, כי בשנה הזאת הדפיס מבווארשא לס' הזה בקונטרס מיוחד (ווילנא, תקצ"ב), ופיצוהו בישראל להרבות עליו חתומים. בשנת תקצ"ה כבר היו לו חתומים רבים על ספרו זה (בראש החתומים בא הגאון ר' אבלי ז"ל) וירפסוהו בוויילנא בשנת תקצ"ה (1853).

על פי עדות רמא"ג בהקדמתו לס' "הצרפתים ברוסיא" הנזכר למטה, הרגם גם את שלשת חלקיו הנותרים של הם' הזה, השמונים בגנוי כהביו כאוצר בלום".

פרקים אחרים מן החלק השני נדפסו בקונטרס "לקט אמרים" שנתן מכה"ע "המליץ" לחותמו בשנת 1889 (תרמ"ט) צד 53—81.

(ג) קרית ספר הוא קבוצת מכתבים מלוקטים כתובים עברית, וכלכל בתוכו מ"ט מכתבי סוחרים, כ"ד מכתבי רעים, י"א מכתבים על דבר משפט (הם מכתבי הר"ר יב"א [סיכיער] מסלאנט אל אביו של רמא"ג), וי"ח מכתבים בודדים (מהם המסומנים בסימן צ"ד ועד ק' הם מכתבי הר"ר אברהם זקהיים מווילנא [אביו]), ויתרם הם מכתבי רמא"ג בעצמו שכתב לאותוביו וידידיו [פ"ה—צ"ג, וק"א—ק"ב]. בסוף הספר נדפסו שירי על האמונה ושיר על צחוק הקארטי לה"ר אפרים לוצאטו. נדפס בוויילנא תקצ"ה (1835).

הם' הזה יצא לאור שנית בתוכנו הנ"ל ובתוספת כ' מכתבים (מהם ק"ג—ק"ה ממכתבי רמא"ג לרעיו וידידיו, ק"ו [תוכחה אל אחד הגדולים] מאת יב"א סיכיער, י' מכתבים [ק"ו—קמ"ז] ע"ד סוחר ובורח, וששה מכתבים ע"ד מעמד המסחר), ונדפס בוויילנא בשנת תר"ח (1848).

ההוצאה השלישית ממנו בהוספת ספור קמן בסופו ע"ד שני ברחנים שהתחפשו אחד לחון ואחד לבעל שם, אשר המחבר חתם את שמו בשם בדוי: דאקטר פראנקאלס, נדפסה ג"כ בוויילנא בשנת תרט"ו.

לפי עדות הר"י בן-יעקב באוה"ס שלו יצא הספר הזה לאור עד

שנת תרכ"ג "פעמים רבות". ההוצאה האחרונה אשר ראיתי היא של המו"ס רש"א פישעס (ווארשא, תרמ"ג, 1883) פחותה למאד ומלאה שבושים מרבה להכיל, ונשממו ממנה גם שירי הר"ר אפרים לוצאטו גם הספור הקטן ע"ד החזן ובעל השם.

ד) "המלאכות אל קאיוס קאליגולא הקיסר השלישי לרומיים מאת ידידיה האלכסנדרי הוא פילון היהודי, ציר אמונים לעדת אלכסנדריא של מצרים, אשר שלחוהו רומה להעביר את מחשבת קאיוס אשר חשב לחלל את גאון עוזנו ואת בתי קדשנו בצלמיו בעבור עליו רוח שנעון לתת את לבו כלב אלהים, ומכתב אנריפס חותם מלכי ישראל אשר כתב אל הקיסר". תורגם הספר מלשון יוון ללשון אשכנז ע"י הסופר האשכנזי עקהארד, ומן התרגום האשכנזי ההוא הנדפס בלייפציג בשנת 1783 נעשה התרגום העברי הזה ע"י רמא"ג בוויילנא כנראה בחרף שנת תקצ"ו. ההקדמה לס' הזה נכתבה בוויילנא כ"ד סיון תקצ"ו, ונדפס הס' ראשונה בוויילנא בשנת תקצ"ו (1837).

ההוצאה השניה ממנו נדפסה ע"י הר"ר ש"ב שיוארצבערג בווארשא תרנ"ד (1894) "מהוקן ומונה על ניר יפה ובאותיות חדשות" באמת.

ה) "עתותי רוסיא מעת היות העם הזה לגוי עד ימי הדרור הזה, קורות מלכויו ושיריו מלחמותיו ועלילותיו עם כל מעשי תקפו וגבורתו". כנראה גם הס' היה הוא תרגום משפת אשכנז או רוסיא, ע"פ המעט-החדע הנהוגה בבתי הלימודים והרעאלשולען. המהרגס מכנה א"ע ^{הוא} בשער הספר "מורכי אהרן ב"ר אשר מגנום גינצבורג" ולא ידעתי מה בון בשם הלואי "מגנום". נדפס בוויילנא תקצ"ט (1839).

ההוצאה האחרונה אשר ראיתי הוא של המו"ס רש"א פישעס הנ"ל הנדפסת בווארשא תרמ"ד (1883) בלתי טוגה כלל.

ו) הצרפתים ברוסיא, הוא דברי ימי שנת הקע"ב—תקע"ג. לפי דברי רמא"ג בהקדמתו הס' הזה הוא רק פרקים מעמים אשר הוציא מחבורו הגדול "תולדות בני האדם". הוכן לרפוס כנראה בקיץ שנת תר"ב (ההקדמה נכתבה בוויילנא ער"ס תר"ג) ונדפס פעם ראשונה בוויילנא תר"ג (1842) ופעם שניה ג"כ שם בשנת תרמ"ד (1884) ¹.

¹ שמע הספר הזה עלה עד שר ההשכלה בארצנו בימים ההם, ובהודעתו אשר הגיש השר אל הקיסר ניקולי הראשון בסוף שנת 1846 מכל החדשות אשר נעשו בהשכלה בשנה ההוא כתב השר "כי חובר ספר אחד מסופר עברי בעיר וויילנא גינצבורג

(ז) מגיד אמת. קונטרס נדפס בלייפציג בשנת 1848 (תר"ג). רמא"ג הסתיר את שמו וחתום עליו שם כדוי „יונה בן אמת“, ובו הוא מדבר משפטים את הם' „מגיד ישועה“ הנדפס בוויילנא תר"ג ואת מחברו הד"ר ליליענטהאל (ועיין להלן ס' המוריה סימן י"ד).

(ח) דביר, כולל קבוצת מכתבים שונים. מליצות, משלי מוסר ותולדות אנשי שם ללמד את ילדי בני עמנו לשון למודים. המחברת הזאת היתה כעין ספר עתי מאסף מאמרים שונים אשר ערכם רמא"ג על פי רוב כדמות מכתבים גדולים. מרבית המאמרים מתורגמים משפת אשכנז כמו שהם במקורם, ורק מעט מהם נשתנו במאומה לפי רוח הקוראים העברים¹. בהקדמתו לס' הוה מתהלל רמא"ג בפעולה הטובה שעשה ספרו קרית ספר על תקון סגנון המכתבים העברים של בני דורו ומעמם. נדפס בפעם הראשונה בוויילנא בשנת תר"ד (1844) ופעם שניה ג"כ בוויילנא בשנת הרמ"ו (1855) והפעם השלישית בלונדון (הוצאת חסידים) (1864).

ההוצאה האחרונה של הם' הוה שראיתי הוא של המו"ם רש"א פעשעס, ווארשא הרמ"ד (1883), ואע"פ שגם היא אינה מוגה כל צרכה ביתר ההוצאות של המו"ם ההוא, בכל זאת טובה היא הרבה מרעותיה. בשנת תרכ"ב הרפים בוויילנא אחיו של רמא"ג—הר"ר משה ליב גינצבורג חלק שני לס' דביר, השונה בתכונתו מן החלק הראשון

שמו, אשר אמר עם הספר הזה בלשונו כל קורות מלחמת הצרפתים ברוסיה, ונעשה במלאכת חושב עד להפליא. כן מספר אד"ם הכהן בקינת סופרים שלו 44, והמאמין יאמין.

¹ וזה תוכן הענינים הבאים בדביר ח"א: הקדמה. — מכתבי הד"ר לעווי (ספור מסעו בא"י בקיץ תקצ"ח, ד' מכתבים גדולים). — ע"ד היהודים יושבי ברבריה (מכתבי הדוכס פיקלער מוסקע). — מלך אסור ברהטים (ע"פ ס' תולדות אנשי שם מב"י לגראף בראעזא מס' אשכנז). — רעש ארץ ישראל (מכתבי קלטן היושב בבארות). — משא במדבר ערב (מכתבי הנוסע שויבארט). — ע"ד היהודים אשר בארץ סינים (ע"פ ספרו של הכומר זיאנט). — ע"ד הנעורים והזקנה (מכתבי באָרנע). — ישיבת כרכים (מכתב). — ע"ד גדרי שמות הנדרפים בשפת עבר (מכתב). — בית הרכבים (ע"פ יש"ר). — מכתב מאת הר"א זקהיים להר"ר פֿירשט בלייפציג (מספר בשבח קהלת ישראל בעיר ווילנא). — רוב משפחה (ספור כדמות י' מכתבים כתובים מגלעד, מצפה, ארם ודמשק, ולא נודע אם כל הספור תורגם משפת אשכנז, או רק שני המכתבים המסומנים כי תורגמו: ז' — מכתבי גאַטשע, וח' — מהייגע; בכלל נשתנה סגנון המכתבים לפי רוח הקוראים העברים) — ליל שמורים (במ' פרקים מכתבי טשאַקע, הספור הזה יצא לאור גם בקונטרס מיוחד, ווארשא, תרמ"ד). — אביעזר (י' פרקים הראשונים מתולדות חייו של רמא"ג; שם הוא מסתיר את שמו).

לגמרי 1). מלבד ארבעת הסימנים הראשונים שהם נכתבים כדמות מאמרים לא גדולים, הנה יהר הסימנים בספר הזה הם רק מכתבים קצרים ע"פ רוב מאשר כתב רמ"ג לאוהביו וידידיו, ויותר מאשר יש להם ענין בלמוד דרכי הלשון כאשר מדמה המו"ל, יש להם ערך תולדי, כי נמצאו בספרים רבים בתולדות רמ"ג, אך המו"ל כנראה לא הבין את ערכם כראוי, ועל כן השמיט מהם כמעט את כל שמות הפרטיים של האנשים והמקומות המדוברים בהם, ופרטי הימים והשנים אשר בהם נכתבו, וחויץ מזה ערבבם יחד, הקדים את המאוחרים, והאחר את הקודמים, ואין כל סדר למועד אשר ברוב עמל יצלה ביד הקורא למצוא בהם יחס כל הקורות את רמ"ג בחייו.

גם החלק הזה יצא לאור ע"י המו"ם פעשעם בווארשא תרמ"ד (1883), וגם הוא טוב מיתר ההוצאות של המו"ם הוא.

ט) פי ה' ה' ירות הוא ספור מלחמת האשכנזים והרוסים בצרפת בשנות תקע"ג—וה' עד גלות הקיסר נאפאלעאן מעל אדמתו. כאשר רואה הקורא הוא המשך ס' הצרפתים ברוסיא הג"ל, וכנראה נכתב מיד אחרי צאת הס' שהוא לאור. המחבר הגישו אל השר מונטיפיורי במקום קונטרסו חמת דמשק הנוכח למטה אשר חבר לכבודו ולא יכל ממעמים שונים להדפיסו, ואחרי דברי הכבוד אשר כתב להשר ההוא, הדפיס לכבודו גם שיר בעל ו' בתים מאת אוהבו אלעזר האלבערשטאמם. נדפס בפעם

משלי מוסר (שלישים ושמונה משלים קצרים, והקדמה קצרה בראשיתם, שבעה עשר המשלים הראשונים הם פרי הגיונו של רמ"ג, ויתרם מתורגמים משפת אשכנז. — מכתב מהר"ר מ. נאטהאנזאן להר"ר יאסעט ע"ד הקראים.

1) וזה תוכן החלק השני מס' דביר: הקדמה (מאת המו"ל משה ליב גינצ-בורג). — מכתב מאת הר"ר אליעזר האלבערשטאמם (שאינו לו לפ"ד שום יחס לא לס' הזה ולא לספרות העברית בכלל). — א. קול קורא (למושכים בשכט סופרים לקחת חלק בחבור המאסף העברי; כנראה נכתב בשנת תק"צ או מיד אח"כ כשחפצה אגודת משכילים בחילונא להו"ל מאסף עברי. ועיין לעיל צד 105) ב. ע"ד המחבר המשכיל (מי הוא זה המחבר המשכיל אשר רמ"ג מנין וממליץ ומרבר עליו טובות? — זאת הסתיר לנו המו"ל בחסדו). — ג. חכמי הרשום (חות דעהו ע"ד חברת משכילים המתחבאה אל הכלים. נכתבה בל"ס למשכילי ווילנא). — ד. מכתב מהרב אבן אלפאלי אל בנו אשר התמלט לדת מחמד. — ה. מכתבים להשר מינטיפיורי. — ו. ה. וט. מכתבי מסחר (מאת בי"ש). — י. פ"ב. מכתבים שונים אשר כתב רמ"ג בחייו. — פ"ג. — צ"א. מכתבי הר"ר יהודה אשר גינצבורג אביו של רמ"ג. וכסף משלים ומכתמים אחרים.

הראשונה בוויילנא בשנת תר"ו, ושנית ג"כ בוויילנא בשנת תרמ"ד (1884).
ואלה הם ספרי רמא"ג שנדפסו אחרי מותו:

(י) חמת דמשק. הם' הוה „כולל כל דברי העלילה אשר התעוללה על אחינו יושבי דמשק בשנת ת"ר, את כוס החמה אשר השקו אותם משולח צרפת גראף רעטיממענטין ושעריף פחה נגיד העיר ההיא זכרם לזראון, ואת כוס הישועות אשר השקו אותם נגידי בני עמנו השר משה מונטיפיורי והמליץ יצחק קרעמיע שמם יכון לעולם, בשנת תר"ה עסק רמא"ג בחבור קונטרסו זה ולא עלתה בידו להדפיסו בחייו. יכלכל כ"ב פרקים, ונדפס בקענינסבערג (כן נראה מצורת האותיות ומאופן ההדפסה אף כי לא נזכר בשער הם' מקום הדפוס) בשנת תר"כ (=) אך לא יאמר לכם אוכלי אדם הנכם" לפ"ק).

(יא) ימי הדור, הוא תולדות הימים החדשים מראשית ימי השנויים בצרפת בשנת תק"ל עד ימי מסע נאפאלעאן בארץ רוסיא בשנת תקע"ב על פי ספרי אמונים, נדפס בוויילנא תרכ"א (1860), וברף האחרון „שיר של פגעים" על מות רמא"ג מאת „שארן ורעו ממל ילדותו ועד יומו האחרון" מרדכי נאמהאנואהן.

(יב) אבי עזר, הוא ספר תולדות רמא"ג אשר כתב בעצם ידו, ונחלק לנ"ד פרקים קטנים¹. נדפס ע"י אחיו הר"ר משה ליב גינצבורג בוויילנא שנת תרכ"ד (1863). בראש הם' נדפסה תמונת רמא"ג מעשה חותם מלאכת ידי המפתח אבנר גריליכעס², ואחר זה בא שיר בן כ"ד בתים מאת רעו של רמא"ג הוא רש"ז זאלקינד בשם „אוזרת אהבה". המו"ל את הספר מקדיש גם הוא איזה דברים קצרים לזכרון אחיו המחבר המנוח.

כאשר הגדנו למעלה³ נכתבה ראשית הם' בקיץ שנת תקפ"ח ונגמר בחשון תרנ"ה; והמחבר הגישו לכבוד אוהבו „טרדכי בנו נתן שבירושלים אשר בליטא" (הר"ר מרדכי נאמהאנואהן בוויילנא).

(יג) תיקון לבן הארמי, הוא שיר ספורי ע"ד בדהן שהתחפש לבעל שם, וסגנונו סגנון לצון והתולים לברכה את נפש הקורא. יביל י"ג

¹ ז' הפרקים הראשונים הם שנדפסו בס' דבור ח"א.

² כנראה היתה התמונה הזאת אחת מן המלאכות הראשונות של המפתח הוה, אחרי כי לא עלתה בידו לעשותה כמשפט מעשה ידי אמן.

³ צד 97 הערה 2.

בתים בהקדמה, וק"ח בתים בעצם הספור. ונלוה אליו ספור כשפה פרוזית כדומה להנ"ל משני בדחנים רמאים שרמו בני עיר אחת בנבליהם בהתחפשם לחזן ובעל שם, והמחבר חותם מתחתיו שם בדוי „דאקטר פֶראנקאלם”¹, יצא לאור ע"י הר"ר משה ליב גינצבורג בוויילנא תרכ"ד והמו"ל מצא לנכון לתת בראש הספר את „ההנצלותו”.

ההוצאה האחרונה של המחברת הזאת נדפסה בווארשא תרנ"ה (1894) ע"י שבא"ל (שווארצבערג ?) בדפוס משובח ובהגהה יתרה.

י"ד) ה מ ו ר י ה . ארבעה כתבים בודדים מכתבי יד רמא"ג, והם: א) תולדות נאפאָלעאָן בן פרט (חברו בשנת תקצ"ה), ב) קקיון דיונה (מענה על דברי המחברת „מגיד אמת” הנ"ל, חברו סוף שנת תר"ג, ג) תורה אחת (באור איזה פסוקי תנ"ך על פי קבלת חו"ל), וד') איוב (השערה חדשה על דבר זמן חבורו של ס' איוב, לאמר, כי אנשי חוקיהו מלך יהודה כתבוהו, כדמותו את קורות חיי המלך הזה לקורות איוב, ואת סגנון הס' הזה לסגנון ס' ישעיה הנביא בן דורו של חוקיהו. בראש הספר נמצא במקום הקדמה מכתב הר"ר קלטן שולמאן אל המו"ל (הרא"י שפירא), ואחריו „סוניט אל המחבר” מאת י"ה סכר"י (ר"ת: יהושע העשיל סירקין בר"י).

כאשר הגרנו לעיל א) הם' הזה הוא לא ס' המוריה שכתב רמא"ג בסוף שנת תקפ"ב, ואשר נשאר בכתובים.

אל הכתבים הבודדים של רמא"ג הנדפסים צריכים אנחנו להוסיף גם את מכתבו הנדפס בראש ס' „ארץ קדומים” אשר הוציא לאור הר"י קאפלאן בוויילנא תקצ"ט, וגם את המאמר „ע"ד הכנדים” הנדפס בס' „לקט אמרים” צד 90—91.

מלבד כתביו הנדפסים נשאר בידו יורשיו עוד קונטרסים ומכתבים רבים אשר לא ראו עוד אור הדפוס.

אלה תולדות הסופר הגדול הר"ר מ"א גינצבורג, וזאת פרשת עבודתו המצוינה בשדה הספרות העברית. כחמשים ואחת שנה חי על ארמות, ועשרים וחמש שנים עבד את הספרות ואת השפה העברית כמובן מעם ודעת, ויותר משהעמיד תלמידים רבים בהוראת התנ"ך

¹ הספור האחרון הזה נדפס גם בסוף ההוצאה השלישית של קרית ספר (עין לעיל צד 109). א) צד 100, הערה 2.

והדקדוק, הועיל בספריו שהוציא לאור כחיוו לתיקון סגנון המכתב העברי ולהטבת מעם הסופרים העברים אשר קמו אחריו. נפטר בוויילנא ביום החמישי בששה עשר למרחשון בשנת תר"ז (4 נאָו. 1846) ¹ ועל מותו קוננו גדולי וויילנא וחכמיה ².

ז.

סוף דבר.

הנה בצענו בעזרת ה' את אשר החילוננו, ונתן לפני הקוראים את חולדות משפחות גינצבורג עד הרור האחרון (ולא עד בכלל) כפי שעלתה בידינו. כאשר רואה הקורא, נקודות כסף וזהב לרב היו מפוררות ומפוררות בספרותנו שבכל לשון, ותהי מלאכתנו לקבצן יחד ולהפיח בהן רוח חיים, למען אשר ינועו ויתחברו אחת אל אחת ותהיינה לקיים אשר יחיו ויתנועעו גם הם, ויהי אך קרבו קו לקו ותו להו והנה קמו מהם חיל תמונות רבות. אמנם שונות הן התמונות שקמו לפנינו, שונות בגדלן ושונות בצביונן: יש אשר גדלו ורחבו ותצאנה בולמות ונכרות לכל עין, ויש אשר כהות הנה ומראיהן שפל ועמוק ממראה חברותיהן. יודעים אנחנו היטב, כי גם התמונות הכהות ³ תתיצבנה לפנינו כמו חיות, לו נוסף

¹ צונץ, דיע מאנאטטטאגע דעס קאלענדעריאהרעס, ברלין 1872.

² א) הר"ר וואלף טוגענדהאלד הספידו בשפת אשכנז, והר"ר קלמן שולמאן חרגס את ההספד עברית ויקרא לו „קול בוכים“ (וויילנא תר"ז); יש גם נמצא שמות ספירי רמא"ג אשר לא נדפסו עוד כחיוו, ו„דברים אחרים על דבר המחברת מגיד אמת“ ושיר קטן מאת אד"ם הכהן (צר 21). בחלק השני של מחברת הספד ההיא הנקרא עגב לקול בוכים נמצא שיר קינה מרש"ז ולקונד (צר 25), שיר מאת וואלף קאפלאן (צר 27), שיר מאת מיכה יוסף לעבענוואָהן [השפה העברית מדברת אל רמא"ג לאמר: „שמת על ראשי פאר תחת אפר, ותלבישני רקמות בשלש עשרה ספר“] (צר 30), ושיר בדרך שיתה בין שפת קרש ובין רמא"ג מאת מיכל בר"ר גארדאן (צר 33). — ב) הר"ר אד"ם הכהן לעבענוואָהן הספידו ג"כ בדרך הדרשנים התלמודים ויקרא להספד קינת סופרים, ובאמצע ההספד ובסופו הביא שירי קינה בעלי ג' בתים — כל אחד (וויילנא, תר"ז). שירי הכספד האלה נדפסו אחרי כן בשירי שפת קרש. — ג) הר"ר ש"י עין כתב עליו הספד איה סופר ונשאר בכתובים (ק"ג 262). — נוסף מצבתו של רמא"ג יבא במלואים שבסוף ספרנו בהוספה ב'.
³ איוה דונמאות כאלה ימצא דקרא בהמשך ספרנו, ואחרים מהם יבאו עוד בסלואים הוספה א' אות ט'.

עליהן עוד קיום אחדים, אבל מה נעשה, אם מצאנו מהן רשומים ורמזים קמנים, ואיננו רשאים להוסיף עליהם מלבנו אף כל שהוא, ובכן אפסה ידנו לעשות להן מאומה. אמנם תקותנו תאמצנו, כי את אשר לא יכלנו לעשות היום יצלח לנו ביום מחר, והקוראים המבינים הרבים, אשר ידעו גם הם מתולדות המשפחות האלה, יואילו לחלק עמנו את ידיעותיהם, ואז נתן דבר דבור בשם אומרו בהוספות לחלק השני מספרנו את אשר יחסר לנו היום הזה.

בחלק השני מספרנו, אשר אם יזכנו ה', והקוראים יאשרו חילנו, יבא גם הוא בקרוב לבית הדפוס, תבאנה תולדות האישי המצוין הבארצן מר יוסף יוזל גינצבורג ז"ל ופרשת מעשיו הגדולים למזכרת כלל ישראל בארצנו, וגם תולדות כל יתר מצויני בני גינצבורג ברור האחרון.

ואתם, בני גינצבורג הנכבדים שבכל אתר ואתר, קבלו נא מידנו את ספר זכרון אבותיכם הגדולים, ויהי נא לרצון ולמשמרת לכם ולזרעכם עד עולם. מי יתן ואלפי בני המשפחה המצוינה הזאת היושבים בתפוצות ישראל בארצנו הגדולה והרחבה ימצאו על ידי ספרנו תנחומים לנפשם כעבר נוספות על התקות הזכות המקננות בלב כל אחינו יושבי ארצנו בהוה; מי יתן ואחיהם למאות אשר עזבו את ארצנו בצוק העתים בקראם את דברינו במרחקים יוכלו להעלות על לבם זכרונות יקרים מארץ מולדתם אשר ישבו בה הם ואבותיהם ולמסרם לדור יבא, למען ידע נס הוא את כל הגדולות אשר עשו אבות אבותיו אלה. ומי יתן עיד וכל אלה המעשים מבני גינצבורג, אשר לא ידעו את רוסיא ופולין מעולם ואת אחיהם אשר התישבו בה, ילמדו להוקירם ולכבדם, בראותם את כל אשר עשו בני גינצבורג המצוינים ילירי הארצות הנ"ל שהבאנו בספרנו למזכרת כלל אחיהם בין בענינים הנוגעים לחיי רוחם ונפשם היא הספרות הרבנית והמדעית ובין בענינים הנוגעים לחייהם במדינה ובחברה, ולא יצטרו עוד ישראל איש את אחיו, ולא יבדילו עוד בין איש ובין רעהו לאמר: אשכנזי, פולני, תימני וכו', ויהי שלום על ישראל.

מלואים

הוספה א.

אותות וציונים.

אות א (לצד 2 הערה 1).

לא עלתה בידנו לראבין לבבנו לדרוש ולחקור אחרי היחס שבין בני גינץ ובני גינצבורג, ורק מאמינים אנחנו בדברי החכם המומחה בעניני הולדות ישראל ויוחסין הפרופ' דר' דוד קויפמאן, ועל כן נחשוב לא למותר לתת פה לפני קוראינו רשימה אחת קטנה מתולדות איש מצוין מבני גינץ:

ה' שמעון גינץ, המפורסם המומחה גדול בחכמת החשבון, נולד באויגסבורג בשנת 1743, והתחנך על כרכי התלמוד כפירטה ואח"כ בפרנקפורט (דמיון?), אשר שם בהיותו כבר בן עשרים שנה החל ללמוד את שפת אשכנז, בשנת 1767 נמצאהו בברלין לומד את חכמת החשבון אשר חשקה נפשו בה. בשנת 1782 נמנה למורה חכמת החשבון בביה"ס הגדול (הויזטשולע) לבי"ב בפראג. הוציא לאור עשרה ספרים שונים בתורת החשבונית ורשימות הסותרים וכדומה, אשר הראשון שבהם היא: פראקטישע בעמערקונגען אונד פאָרשלאָגע צור פֿערבעסערונג דעס לעהרפֿאַס פֿיר אנגעהערדע הויז-אונד שוללעהרער" (פראג, 1792). הדר' יוליוס פֿירסט מונה את כל חבוריו על משך שני עמידים של אקטאווא גדולה ובאותיות קטנות בהביכוליותיקא יודאיקא שלו (לייפציג, I, 1863, 347-348), וע"כ לא נבא לחזור פה על הרשימה הגדולה ההיא שנית, אך זאת נגיד כי כזה מחבוריו של ה' שמעון גינץ יצאו לאור בחלקים רבים ובהרבה הוצאות, ושמו יצא לתהלה כבעל השבון מצוין בכל מדינות אשכנז, עד אשר גם הרבה מיושבי חוץ למדינת באָהמען שלחו אליו לפראג מרחוק את בניהם לקחת לקח ממנו בתורת החשבונות. ע"י עסק ההוראה ומכירת חבוריו הנדפסים עלתה לו להרבות הון, ובכל זאת עסקו התמידו בחשבונות למדהו לקמץ מאד בהוצאות, עד אשר מעט מעט נהפך לבו לאהוב את כספו יותר גם מגופו. עוד עד היום מספרים בפראג מעשה שהיה, כי שני סותרים עשירים פגשוהו יום אחד בלכתם לשוח לפני שער העיר במקום אין אנשים מסביב ויגשו אליו פתאום מאחוריו, וידרשו ממנו כקול חוק את כיס כספו, ויבהל גינץ מקילם וירץ מפניהם, ומרוב הפחד שנפל עליו לא היה בו עוד רוח להביט אהורנית לדעת מי אלה שודריו. כן רדפו

המוחרים הם אחריו מסביב לחומות העיר, עד אשר קצרה רוחם מהתאפק וקול שחוק גדול התפרץ מפיחם, ואז הבין גינץ, כי לצים לצון חמדו להם. תאר פניו ומכנה גויתו היה כדמות וואַלטער, ואהבת עצמו גדלה בו כל כך, עד אשר שנא כמעט את כל האדם כעברים כנוצרים. כאשר שאלוהו פעם אחת במה נִיבְרְכוּהוּ לראש השנה ענה, כי „כל היהודים יצאו לירושלים וכל הנוצרים ישחקו למקרה הזה מטוב לב עד מות, או יפטר משניהם באחד“, ובכל זאת לא חפץ לשמוע בקול ויעציו כי יעשה כמעשה בנו, אשר זכה להיות לפרופסור של תורת המתמטיק הגבוהה בהליצעאום שבעיר לינץ כשבול שהמיר דתו, באמרו בשהוק פן ישפטו עליו על פי תעודת הטבילה (טויפשיין) שלו, ויאמרו עליו כי בן בנו הוא ולא אביו. הוא החנאה תמיד בכשרונות ילדיו היהודים לחשוב חשבונות, ועל כל תלמיד עברי אשר לא מהר לענות לו על שאלותיו בחשבון אמר, כי לא מורע היהודים הוא. ה' שמעון גינץ נפטר זקן ושבע ימים ביום 11 יאנואר שנת 1824 כפראג, ודבריו האחרונים היו כי איננו מאמין לא בדת היהודים ולא בדת הנוצרים (עיין: יידישעס אַטענאַאָאָם הַנְדַפֵּס כַּגְרִימַמָּא עַט לִיפֶצִיג 1851, 63 - 65).

אות ב (לצד 7 הערה 1, 2, ולצד 10 הערה 3).

ו"ל הרש"ל בתשובותיו (סי' י"א) בענין זה:

„גינצבורג קהלה מפוארה בכל כלולה, ובחכמת שר הפועל עלולה, קטנה ככמות בת גילה, וגדולה באיכות רב מפעלה, שבין לילה היתה מהוללה, ובין ליל גתהוהתה אומללה, ומשפחה וצהלה נהפכה ליליל ויללה, כי ש"ר ע"ש נפ"ל בגורל"ה וכו'. בהיות שידוע קול הרעש שכנוציבורג אשר נפל ריב ומצה בין איש ואחיו, יעתה נעתרתו להציל העשוק מיד עושיקו ע"י הרב הכולל מהר"ר מענדיל י"ץ על שארו ומחתנו כמר ענזיל י"ץ אשר נתחבר יוזל ווייל כחבר לאיש משחית וכו' ועשו אויבנו פלילים וכו' ואתן העדים וגובי בי"ד הם וכתביהם פלסתר וכו' ולא ישמעו ע"פ של בר ישראל והמוכירו הוא בכלל מוציא ש"ר, ושמונים על כתפיה ארבעים מצד ר' משה, ארבעים מצד הבתולה מצד הוצאת ש"ר כאלו הפרו ברית“.

„וממה ששאל כמר שמעון גינצבורג מרבותיו, שיתירו לו שיציל עצמו מן מוסריו ולשרות עליהן גורא ולנקום נקמתו מהם, אומר אני, שאם יש עדות לכבר שמעון וכו' שעדיין חמת המוסר עליו והרבו של עשו שלופת בידו ופיו פתוחה לבלעוהו חנם פשיטא שיכול להציל א"ע אפילו-בנפשו של מוסר וכו' שבמונו וכו'. אכן חלילה וחלילה להתיר לכמר שמעון לאבד ממונו של כמר ענזיל שאירו ומחתנו לאוזוקי ליה ע"י מסירה, דנחי דשרינן לאבד ממונו ע"י גרמי כגון שורף שטרותיו והדומה לו בדיני גרמי, אכן למסור ממונו בידי גוים וכו' כודאי כה"ג לא שרינן ליה וגם איכא למיתש שלא ירגיל עצמו בכך וכו'. ועוד גראה בעיני דלא שרי לכמר שמעון לאבד ממונו של כמר ענזיל אפילו כגרמא בעלמא דכל מה שכתבנו וכו', אבל האי (כלומר: ענזיל) וכו' כאשר ידוע וטרם התגלע הריב היה בחזקת כשרות כשאר איש שבישראל והיה נמונה בכלל חשבוני ארץ אשכנז, אלא שעתה עברה עליו רוח קנאה והעבירנה כדי לנקום עלבון בתו ומתחרה על ריב לו כי בשרו עליו וכאב ודיטה בדמונו עש"י ע"ג וחזיר בתו בעטרה ליושנה וכו', ע"כ אין בו דין מוסר" וכו'.

„אכן עצתי שהנכבד והנעלה כמר שמעון ירחיק עצמו מן הביעור וכו' , ואם חלחץ דתקוהו שהמסמין לא יתנחם על מעשיו הרעים ורגליו לרע ירוצו וכו' , אז יעשו מה שיעשו ע"פ הראש והמנהיג אב"ד הזקן החסיד כמהר"ר אייווק לוי ודינו עמו לבער הקוצים" וכו' .

„ומה שכתבתי בהקדמה שאם יניחו הדבר שבין כמר משה ואשת נעורים וכו' אינו אלא לש"ש וכו' . ע"כ .

אות ג (לצד 10 הערה 4) .

(I) שו"ת הרמ"א תשובה צ"א דף צ"ג ע"ג ואילך . מתוך התשובה נראה כי איש אחר מאיר האז שמו מק"ק ודנקורט הוציא לעז על האשה מ' כריינדול בת הקצין כמר שמעון (גינצבורג) . אשר נתגרשה ממנו בגט כשר ואח"כ נשאת לאיש אחר שמו ר' אברהם, לאמר, כי הגט היה שלא כדיון, וחפצו היה לעגן את האשה . הרמ"א מתאמץ להוכיח כי היה הגט כשר, יען כי סדרו הרה"ג אייווק סג"ל מק"ק גינצבורג ועוד שני לו, ומדבר על לב המשודך (הוא ר' אברהם הנ"ל), כי יוכה כמקחו אשר לקח ויתן עיניו בעושר וכבוד משפחה (דף צ"ה ע"א), כלומר, לא יתן כתף סוררת ויכניס לביתו האשה הכשרה המדוברת בו" (דף צ"ד ע"ד) . מדברי התשובה נראה כי דר או ר' שמעון כפונא [שם נדפס בטעות „פונא" (דף צ"ה ע"ג)].

(II) בשעת הדפסת הספר נקרה לידי ס' קבץ על יד, אשר יצא לאור ע"י חברה מקיצי נרדמים בברלין ושמו האשכנזי הוא „זאממלבלאנד קליינער בייטראָגע אויס האנדשריִפֿטען" (שנה ג' תרמ"ז 1887), ומצאתי שם „בספר הזכרת נשמות קהלת ווירמיישא", אשר הביא לרפוס החכם הר"ר אברהם ברלינר, שמות הרבה מבני המשפחה דעסקינן בה מזמן ר' שמעון הראשון ושלשת הדורות שאחריו, ואעש משם איזה רשימות אשר תוכלנה להפיץ אור על תולדות הדורות ההם . ואלה הן הרשימות:

(א) יזכור אלהים נשמת האלוף המרום הגאון מורנו הרב רבי יצחק אייווק גינצבורג בן הפרנס והקצין מהר"ר שמואל זנוויל בן שמעון גינצבורג עם נשמת אברהם יצחק ויעקב וכו' בעבור שנהג כל ימיו בתסודות והיה מתמיד בלמודו יומם ולילות והרביץ תורה בישראל והעמיד תלמידים הגונים והיה לו המיד כמה כתות לומדי תורה וביתו היה תמיד בית ועד להכמים ונתנת אשתו גיטל הרבנית בעבדו עשרה זהובים להקדש, בשכר זה תהא נפשו צרורה וגו' (ונפטר ר' אייווק ו' אלול שצ"ב לפ"ק לאלף הששי) [צד 6] .

(ב) יזכור אלהים נשמת גדול מרבן שמו הקצין כמר שמואל בר יעקב הלוי (= הלוי?) גינצבורג עם נשמת אי"ו וכו' בעבור שטרח בצרכי צבור כאמונה ויותר מששים שנה היה פרנס ומנהיג וחוקע פה גם אחד (ואני רכיל מגלה סוד אבי מו"ה שמואל בן הקצין כמר שמעון גינצבורג בן בתו הוא, הוא אחד ומיוחד

שהתנדב לתת בעבור אביו אם אביו ולה"ה להוכיחו עולמית) מיוצאי חלציו בן בן בתו ז"ל נתן עבורו עשרה זהו' להקדש, בשכר זה וגו' [שם].

(ג) יזכור וגו' הפרנס והקצין מהר"ר שמואל זנוויל בן הקצין ר' שמעון אולמא בעבור שהשתדל צרכי צבור באמונה ונתנו יורשיו חמשים ושלוש ר"ט להקדש ולקופות נפטר בשם טוב ז' שבט ש"צ לפ"ק כאן וזירמיישא (ובנו ר' איזיק ז"ל נפטר שצ"ב) בשכר זה וגו' [שם].

(ד) יזכור וכו' ר' שמעון ב"ר אליעזר אולמא בעבור וכו' עשרים זהו' להקדש וגו' [צד 7].

(ה) יזכור וכו' מרת הענדלן בת מהר"ר יצחק לינד אשת הקצין והפרנס שמעון אולמא בעבור וכו' עשרים זהו' להקדש וגו' [שם].

(ו) יזכור וכו' מרת עדיל בת הקצין פרנס ומנהיג ר' שמעון ז"ל אולמא [גינצבורג ובעלה הר"ר נפתלי הירץ שנוכר למטה] בעבור וכו' עשרה זהו' להקדש וגו' [צד 8].

(ז) יזכור וכו' הפרנס הר"ר נפתלי הירץ בר דוד ז"ל בעבור וכו' עשרה זהו' להקדש ובעבור שעסק בצרכי צבור באמונה בשכר זה וגו' [שם].

(ח) יזכור וכו' יעקב בן מהר"ר אליעזר אולמא בעבור וכו' עשרה זהו' להקדש וגו' [שם].

(ט) יזכור וכו' מרת עדל בת ר' אליעזר בעבור וכו' עשרה זהו' להקדש וגו' [שם].

(י) יזכור וכו' מרת בריינלן בת הקצין ר' שמעון בעבור וכו' עשרה זהו' להקדש וגו' [צד 9].

(יא) יזכור וכו' ר' משה בן מהר"ר אליעזר אולמא בעבור וכו' עשרה זהו' להקדש וגו' [צד 10].

(יב) יזכור וכו' הפרנס המרום כמוהר"ר ויבלמן בעבור שעסק בצרכי צבור באמונה כמה שנים והיה אחד מבני ישיבה פה [ר"ל: וזירמיישא] ונשמת בנו הגאון מוהר"ר אהרן בעבור שהרביץ תורה בישראל והיה אחד מבני ישיבה פה עד שנתמנה לאב ב"ד בק"ק מויץ, גם שם הפליא לעשות, וסוף ימיו היה אב ב"ד בק"ק בילדא, והיה חסיד ועניו גם נתנו איוו מעית לצדקה [נ"ב: מוהר"ר וייבלמן נפטר מק"ק ניקלשבורג ובנו מהר"ר אהרן נפטר בק"ק בילדא]. [צד 15].

קרוב לשער, כי הר"ר אהרן הנוכר בזה הוא הגאון ר' אהרן גינצבורג וזירמייש ממיץ הנוכר בספרנו צד 52.

(יג) [נ"ב: הפרנס ר' יעקב גינצבורג נפטר כמוצאי שבת ליל ראשון של פסח ונקבר למהרתו יום א' ראשון של פסח תי"ט לפ"ק] [צד 17].

מתוכן הרשימות הנ"ל ומתקדמת ס' הירדשי מהר"מ שיף נוכל לשער את יחס השמות הנזכרים איש לרעהי באופן כזה:

ר' שמעון גינצבורג ואשתו מ' הענדלן הר"ר דוד ז"ל (אולמא) בת הר"ר יצחק לינד.

הר"ר אליעזר פו"מ ר' שמואל מ' בריינלן מ' עדל אשת ר' גפתי לי אולמא (עיין זנוויל, נפטר ז' (עיין ספרנו) הירץ שעסק בצרכי בספרנו צד 9). שבט ש"צ (עיין צד 10). בספרנו צד 11 הערה 5).

הגאון ר' יצחק אייזיק גינצבורג אשת מהר"ם שיף. ואשתו מ' גיטל. (נפטר ז' אלול שצ"ב).

מ' הינלא מ"ו זנוויל.

הר"ר שמעון הר"ר יעקב הר"ר משה. מ' עדל (אשת הגאון (עיין ספרנו צד (הפרנס? נפטר ר' יעקב אולמא 10, הערה 2. נפטר א' דפסה ת"ט). גינצבורג המוכא כ"ב שבט שצ"ט). בספרנו צד 12?)

ומתוכן הרשימה הב' נראה, כי היתה לר' שמעון גינצבורג (אם נניח כי הוא זה הראשון ולא אחר) אשה שניה ג"כ מגזע גינצבורג, וא"כ לא יהיה עוד ר' שמעון דנן אבי הגינצבורגים, וצע"נ, ברשימה ההיא נראה יחס השמות כזה:

הר"ר יעקב הלוי גינצבורג.

הר"ר שמואל.

אשת הקצין ר' שמעון גינצבורג.

הר"ר שמואל (זנוויל?)

? (= המנדב לצדקה בעד הזכרת הנשמה).

אות ד (לצד 7 הערה 1 והערה 2).

הרב הר"ר מ' האַראַוויטץ בסוף ח"א מספרו האשכנזי „פראנקפורטער ראבבינען" מביא כמה העתקות „מבהב יר ישן כולל מכתבים בענין הריב בין רבני וונקבורט ושוואבען", ושלש מהן, אשר יש להן יחס לר' שמעון גינצבורג, מצאנו לנכון להביא פה ככתבם וכלשונם, אחרי כי הס' הנ"ל איננו מצוי בידי הקוראים העברים.

א) מה שכתבו רבני ק"ק ורנקבורט יצו' לעומת הקצין כמ' שמעון יצו'. בהקבץ עמי' יחדיו וממלכות מאן מלכי רבנן להתייעץ ולהתבונן בצרכי אומה הישראלית בשטח אשכנז אתא לקדמא ההר' נתן יצו' בקובלג' רבה וצעק בקול מר עד מאד איך שהעברת' עליו הדרך בכמה מיני עכרות זרות וסוררת, וז"ל, ראשית איך בימים שעברו בא אליו בנך הרר' לעמלן ודבר עמו על צד השלום והאמת לראות ולמצוא פשר דבר בין אביו ובינו בענין השותפי' בהיות שיש הששא שיהיה איוו הפרשות וחלוקי' ביניה' ויבא ח"ו לכלל מחלוקת ואמ' להרר' נתן יצו' שכל אחד ברר לו אחד ממאתביו וקרוביו להיות ממוצעים ביניהם ועל פיהם יעמוד כל ריב להשוות הכרות והחשבוניות כפי יושר דעתם. וכך נתרצה ההר' נתן יצו', ועל זה במש בנך מכמ' נתן שיתן לו כתיבת ידו שכך נתרצה כרו לשלוח לאביו ולהראות לו באופן מה שנתרצה. וכן עשה ההר' נתן. וגם בקש כמ' נתן גם מבנך שיתן לו כתיב' ידו על זה איך שנחרצה גם הוא. וכן עשה בנך. ואף שבנך החליף ושנה בדבר וכתב לך שכמ' נתן בקש ממנו המשרה הנ"ל תחילה ונתן טעם לדבריו שעשה זה בשביל השלום שכותר לשנות, והשבת לו שדעתך נוחה בכל הנ"ל. וכתבת לו אף שיהיה עולה על דוחך לפשר עמו בעצמו ולא יתערב זר בינינו. מ"מ רוחך גם נוחה בזה, ואח"כ באת לאוברנהויין ודברת שבוה יותר נאות בעיניך להיות כל אחד מכם יכרר שני של אהובי' להיות פשרנים ודיינים כדבר. ולזה נחרצה ג"כ כמ' נתן יצו'. ועל זה שאלת' אותו מי ומי שיקח, והשיב כמ' נתן יצו' שיוכתוב להאלוף ב"א הר"ר משה עפשטיין סג"ל יצו'. ויראה ג"כ אם יוכל להכריח ב"א האלוף הר"ר משה לוריא יצו' שיבא עמו. ואם לא יוכל להכריח כהרמ' לוריא יצו'. אזי יראה לבקש אחד משאר אהוביו במדינה. ואח"כ שאל כמ' נתן אותך ג"כ את מי תקח והשבת' לו שבדעתך ליקח האלוף כהר"ר משה צייברן וכהר"ר משה ויענקלן יצו'. או כמ' פערלן יישר כוחם להיות פשרנים מצדך ומיד כתב כמ' נתן האלוף ב"א הר"ר משה עפשטיין יצו' להיותן (להיותו?) מוכן ומוזמן ולבא תכף אצלו ולדבר ג"כ על לב ב"א האלוף כהר"ר משה לוריא יצו' שיבוא עמו להיות מוכן ומוזמן עם אהוביו וקרוביו כמדובר. וקובל עליך כמ' נתן יצו' שמיד התחלת מאז להיות נסוג אחור מהמדובר ושלת' אחר רחוק ולא קרוב בלתי ידיעתו דהיינו כמהר"ר חיים יצו' וכתבת' לו כאילו הדבר גלוי וידוע לכ"מ נתן יצו' ושגם הוא מרוצה בכיאתו כי כן הגיד מהרר"ה יצו'. ונמצא שהוא שקר ועוולה ותרמית זהו עבירה ראשונה: שנית כשבאו האלופי' הנ"ל משני הצדדים דהיינו מצידך כמהרר"ה יצו' ובנך הנ"ל, ומצד כמ' נתן שני בני אחיותיו הנ"ל מאז בקש הוא ממך לקיים הנברוי' הנ"ל להיות פשרנים כדבר הן לדיון הן לפשרה. והשבת לי שברצונך לעשות כן הן בכתב הן בע"פ ויהיה הדבר מקיים כאילו נכתב ונתתם, ומאז התחלת' להיות נושא ונותן בעסק החשבון ונתילדו איזה סכסוכי' בינינו, מיד ותכף הורת לאתוידך ואמרת שאין כרצונך לבא לפני הפשרנים הנ"ל כי אי אפשר למצא פשר. ולדון לא יבא לפניה'. ואמ' לו כמ' נתן הלא אמרת' שעל פיהם יעמוד כל דבר הן לפשר הן לדיון, והשבת לא קבלתי קניין על זה: שלישית כאשר נתתך הדבר בינינו ע"ד כהר"ר שלעמיל וחשב לקרב הלבבות ולדבר בינינו למצוא אנשי' ממוצעי' בינינו, וזה אמר ככה וזה אמר ככה ער שנתרצה כמ' נתן יצו' מאחר שבררת' מהרר"ה יצו' וחיין למדינה גם הוא יקח האלוף כהר"ר יצחק מהעבינן להיות פשרני' בכל הנ"ל, ואם לא יוכלו

להשוות דעת' אוי זכרו להם כהר"ר שלעמיל לשליש ואו השבת שברצונך להיות מתון ולהתיישב בדבר וליתן תשובה בזמן מועט ולעת ערב הלכת לדרך לביתך ואמרת' שיש לך עסק' בעיורך אכן ברצונך לחזור ולבא ביו' א' בהשכמ' ומאו שלחת ציר מיוחד ביום השבת לאוברהוין וכתבת' שלא תוכל לבא ביום א' רק ביום ב' וכיום השבת באו כתבי' על הפושת לכמ' נתן יצו' והוצרך לילך לעיר אוגשפורג מחמת עסקיו הידועי' ובאשר בא לשם אוגשפורג הבירה היה הרבר נתון שהיה תכף מוכרח לילך לדרוכו"ק ורנקבורט במהירות ונחיצות כאשר גלוי וידוע לפני העצה יר"ה פה. ומרוב מהירות כתב להאלופ' מהר"ח וכהר"ר שלעמיל איך שהיא מוכרח לילך לק"ק ורנקבורט מחמת עסקיו, אפס ואולם רצינו לחזור לביתו אם באפשרות קודם פסח. וצוה ג"כ על שני ב"א האלופים הנ"ל שיתעכבו וימתינו על ביאתו, וכן הגיד לפנינו כהר"ש הנ"ל שהוא עצמו קרא הכתב שכתב לב"א יצו'. ועל זה עלתה צעקתו לפנינו שמיד שנשמע הקול שהלך כמ' נתן יצו' לק"ק ורנקבורט. מאז תכף משרתך הנאמן שלך הלועז הלך באישון לילה וישב על הפושת לרבו שיערה לרנב אלך. ובבקר צוה בנך הנ"ל להסגיר כל ההדרי' של הה"ר נתן יצו' במסגרות ברזל ואין יוצא ואין בא בהם באופן שהאלופים בן אחותו הנ"ל הוצרכו לקיום כך דרב' וכו'. פת במלה תאכל, כי הבשר סר מהם, ועל הארץ לישן כי חדר משכב' סגור; והרכיעות קשה מכולם ולא ידענו מה היה בדעתך שהוצרכו האלופים ב"א הנ"ל לעקור רגלם ולילך מאוברהוין כאשר צוה להם המקום כנ"ל. וכשכמו לק' בורגען באישון לילה, תכף בא הפקיד משם ושכב אית' והבתולה יתומ' והעגל על נדר והוצרכו להראות להפקיד כל מלבושיה' מחוט ועד שרוך נעל. ויחפש ולא מצא ויר האויב בערפס ח"ו להיות כתוא מכמר וחפש הפקיד אחריה' כאלו היו גנבי' ח"ו. אוי לאות' כושה ולאות' כלימ' ואמ' הפקיד שכך כתב לו הרענטמוישטר בגינצברג לעשות ככל הנ"ל. ואמ' הפקיד שמידך היתה זאת והיו האלופי' הנ"ל הנאסרי' האומללי' כצאן הועה נעצבי' על העבר, ונבהלו' על ההיה. וחושבי' על העתיד עד שהיכרחו לשלוח אחרך ולבקש בבקשה רב' ע"ד צדיק' מטום וגו' להתיר האסורי' ובקושי גדול והשתדלות רב ע"י כהר"ש הנ"ל נתפתית להתירם. ואף כי שמענו טהאלופי' מהתנצלותך הלא הוא שוא והפל לסמא עיני' הרואות ואוני' השומעו' והמפורסמות אין צריכין מופת. והוא כדיב ומילי' כדיב והכל דחיה של הבל, גם הושבת' כ"ד שלא ברת לשמוע עדות מפי הר"ש הנ"ל התנצלותך וערמוניתך. הלא הר"ש יצו' עמד פה כפני כל המתוועדים והעיד האמת כאשר לעת הכושר לעלה לפניך הישר, הלא הוא תתום באוצרותינו. גם אמ' לפנינו איך שגרמת' שאמ' הפקיד מגינצברג שכתב להפקיד מכורגן שיראה להשליך האלופים הנ"ל לתפיסה המורה כדי שלא יעשו כאשר עשה הגוי הנקרא פלטיסר וכו' ואח"כ באת ואמרת שהשליח ששלח הפקיד מגינצברג לבורגען לא עשה שליחותו הכל דרך היתול וערמומי' כדי להתנצל עצמך במשאת שוא ומדותי' גם אמ' כהר"ש שהאלופי' הנ"ל צו' עליו להעיד לך בפניך כל הישר בעיניך רק שתפטור אות' והאריך בדברו' הבלתי הנוגי' כפי הגדתו; וההמוישית שקובל כמ' נתן איך שהשמעת קולך ברמה קלא דלא פסיק למולים ולערלים איך שהיא ח"ו גנב וכחש ולקח מאשר לך והכרית וכתא' אל ביתו עם קופת הרוכלי' אלופי' וגאוני ישראל לפתוח כל אשר לו ולסגור. השמעת קולך בפני יועצי ההגמון יר"ה ובפני עשירי ותקיפי העיר אוגשפורג איך שברח כדי להכאיש ריחו. גם אתה גם בנך עשו דברי' רבים שאין להעלותן על ספר וכן הראה לנו כמ' נתן הכתבי' שנכתבו

לו מתקופי העיר גם גרמתי' שיועצי ההגמון יר"ה כתבו להעצה יר"ה פה ק"ק ורנקבורט דבריו קשוי' כנידוי' כאשר יש העתק מנהו כידו. כל הרבריו' הרשימו' לרום הציעו לפנינו כמ' נתן יצ"ו וכהרר"ש העיר כנ"ל: נשגבה פליאה בפני כל שומעי' הרבריו' הרעיו' הכזה פועל חכם הוא להרע. והנה על הראשון שקובל כמ' נתן שישנית ליקח רחוק ולא קרוב כלתי ידועתו האמת אין לפנינו: והקובלנא שניו' איך שאמרת' שלא קבלת קנין' על הרבריו' שהיה בע"פ כמו בכתב האמת הוא לפנינו ברווח וישרה: השלישית שפחות' כמים בפחותך לילך ולסגור החרדיו' זה פתיות גדול בעינינו, כי מי ישנה דבר בחרדיו' ומתוך מעשיך נכר שחשדת' האלופי' הנ"ל ח"ו כגנבו' הלא לא יעשה כן לעשות מצינה לכן: וקשה מכולם הרביעי' שהאלופ' הנ"ל היו נאסרים ונבהלו' והיכרחו לחשוב מחשבות להכניע עצמם ולבקש מי שבידו המפתח לפתוח וכן נעשה. והנה באמת הפשע רב ונשגבה הזליא' איך מלאך לכך להשתורר על כתר התורה וליחן חתתך בארץ החיים באור'. ברוח גבוה וסרה. בטומאה ולא בטוהרה. ויאמרו כל אדם באמת וישרה. הלא זה דרכו נסתרה. ועתה גלוי באמירה אחריהם יהיה מרה ודוי בעת הזאת הרעה הרטוזה בקצרה. כי באמת עוד חזון למועד לנקים נקמ' ה' ותורתו הטהורה. וקנאת ה' צבאות תעשה זאת למען לא יאמר איש ברומ לבבו ויבטח ברוב עשרו. ידיו רמה ומי אדון לי ויתמו חטאי' מן הארץ וישרו' יעלו בעליוות. ודי בהערא' זאת: החמישית בהוצאת קלא בישא באמת הרעות לעשות גרמת לו היוק וכושט וצער. ומה יתרון לבעל הלשון. נראה לנו חתף בהגיע כחבינו זה לידך לא תנוה ולא תשקוט עד שתלך עם איש נאמן מהמדינה לפני יועצי ההגמון יר"ה ובאברהיוון, ותבטל הקול מעליו הן ברבריו' הן במעשים בכל ויכלתך כדי שישוב לחוקתו הראשונה. ולפי הוראת המעשי' היה מן הראוי והרין לעשות כפי גמרצות העניני הנראי' לעיני'. ואף כי תאמר על כלן ידיו לא עשתה זאת ע"ד אכלה ומחתה את פיה וגו'. הלא מפורסם בפי כל תורתינו הקדושה שאין מן הצורך בדבר נדון כחלו לעדות ברורה אף שיש בגילוי מלת' בעלמ' סני פ"מ לא באנו עתה להחליט ולהחריט עליוך הדין עד ששמענו התנצלותך, אכן ע"י ציר הלזה תראה להשיב לנו תשובה נכונה וגלויה ומפורסמת. ואולם על כל פנים באים אנחנו ח"מ לפניך בגזירה ואזהרה קיימ' ושריר' שלא תעשה עוד כזה וכיוצא בזה להביאו בידו' שיערות שערוריות שקערורות בדת אימתנו הישרות, לא על ירך ולא ע"י אחרי' הן ע"י גלגול או ע"י סיבה. ואל תדמה להחביא הדבר לשנות בשנוי דחיק' ע"ד לא פעלתי אין. הלא בנידון דידן זה דנין לפי דאות עינינו. אכן ואולם החביע' שיש לכם זה על זה מקטן ועד גדול הביאו לפני דיני ישראל הממוצע' לשניכ' ובמקום הממוצע לשניכ' בפרט שכמ' נתן יצ"ו קבע קביעתו להיות פה ק"ק ורנקבורט דירתו בצירוף שאר טעמי' ונמוקי' הישרי' והאמתיו' עשנו שאין בידך רכוף כמ' נתן יצ"ו להיות לך צד כשכונתך ובמדינתך. גם אותך לא נכוף לילך אחריו לדין לק"ק ורנקבורט. על כן תתועדו שניכ' באם הדרך במקום הממוצע לשניכ' ולשם יביא כל אחד דיון או דיני' כובליא וחבליא, והכבורים בררו להם עוד אחד באם לא יוכלו להשוות המדות כדיון תורתינו הקדושה, או אתם שני הצדדי' תוכלו להשוות עצמיכ' על דיני' שתקבלו עליכ'. וראה ועשה כתבנית אשר אתה מראה בגזירה ואזהרה, ומגזירינו אל תהא סרה. נעשה בערב פסח שנת שכ"ד לפ"ק פה ורנקבורט:

ונאום המרור יעקב ב"ר חיים (הוא אבד"ק ווירמיישא) ז"ל ה"ה כעת פה ק"ק ורנקבורט:

אף אני הקטן שמהי פני אל האמת והשלו' מעתה ועד עולם ע"כ אמיל
 תחינתי לפניך לילך אחרי דברי הגאונים' וה' יתן מראה פנים כמ' הק' שניאור בר
 שמואל ז"ל ה"ה המסכים אל דברי הגאונים' כנ"ל:
 הנה כבר מושבע ועומד שלא יבנה כל אחד במה בפני עצמו ודן דינ' לנפשו'
 ועדיין יש דיני' כשירו' בישראל שעל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע נאם משה יוסף
 כ"ר שמואל ז"ל המכונ' יוזביל שבא להסכים עם כל הא דלעיל:
 להיותי מתפעל ומשחאה על הדברי' הרשומי' לרום השורות בכנ הסכמתי
 עם האלופי' ההתומי' יצ"ו והני מסכים עם הגזירה הנ"ל ולבי אומ' שלא תפיל
 ככל דבריה' ארצה ואז טוב לך. ואתה שלו' וביהך שלו' כה דברי הוקן דלא קנה
 חכמה הק' אליעזר טרו"ש:
 ואע"פ שאין מן הראוי לבוא על ההות' מ"מ למען האמת והשלו' אבקש
 מכך שתבוא שתהא סר האלופי' הנ"ל. נאם קלוגימוס בר' קלוגימוס הכהן ז"ל מ"מ
 הנני מסכים עם האלופי' הנ"ל:

(ב) מה שכתבו רבני ק"ק ורנצקורט ובראשם מהר"ל למהר"ר יצחק סג"ל (אבד"ק
 גינצבורג).

ב"כט לספירה. שלום בתדיר'. לשר הבידה. ה"ה כמהר"ר יצחק סג"ל יצ"ו.
 אותותיך החרותי' במטה איש גדול וזורא שמואל בקוראי שמו בא לפנינו ומיד עשינו
 ככצות כ"ת וקרינו הכתב והדברים כהיות' בפרט התנצלות הקצין כמ' שמעון יצ"ו לפני
 כמ' נהן יצ"ו, והשיב ואמר שהוא עומד בדבריו הראשונים' ורוצה לברר ולהתלבן כל דבריו
 בעדיו' וראיות והוכחות ברורות בעת בא דברו לפני דיני ישראל. ודי מזה. הלא מאז
 ועתה לא באנו לשמוע או לשמוע דברי אחד שלא בפני מתנגדו כדון ורת תורתינו
 הקדושה. ולא כאשר דן אותנו כ"ת בפירוש. רק מה שעשינו וכתבנו באמת ואמונה
 לתקנת שני הצדדי' שלא תצא ח"ו אש המחלוקת ויאכל יבישים ולחים. ותיפוק מיניה
 ח"ו מכשול ותקלות רבי' כאשר ח"ו כריא היוקא סלע המחלוקת כזה. וכזאת ראו
 המתוועדים בעת ההוא לגדור גדר בעד עמינו ובעד מעט ערי ישראל הנמצאים בעדו"ה
 לדיר' ישראל בשמח אשכנו מעט מועד, ולתקן תיקונים כללים באנו כאשר כ"ת בעצמו
 כתב להמתוועדים בשם כ"ר שוואבן יצ"ו. שטוב בעיני כ"ת להקן תקנות וכו'. וככהינו
 אז כחינו עתה על כל אשר כתבנו ועשינו ותקינו. וה' ית' יודע ועד כ"ה הוא יהיה
 בעזרינו. והוא יחזיק ברכינו. ויטב לטובים ולישרים בלבבותם. והמטים עקלקלותם
 יוליכם וגו'. לא באנו להרחיב מזה כאשר עת צרה ליעקב, ומגור מסכיב מכל צד
 ופינה. עד שכמעט נתכסל ממנו קול התן וקול רינה, שבאמת אפי' הכתיב' עלינו
 קשה עד ירא הש' וישקף ויחמול בעל הרחמן על צאן מרעייתו אכ"ר. אכן ואפס הגם
 כי אין שעת הכושר בעת לאמ' לכו נא ונוכחה עד כי ירחיב ד' וכו'. ואף כי קלוגו
 ומה נשיבך וידינו שמנו למו פינו הלא הציקתנו רוחנו ועצור לא נוכל. אם יעמוד
 משה ושמואל ע"ה או גדול הדור ה"ה כמהר"ר יאקב פולק ז"ל שהיה יחיד בעולם לא
 נשא לבו להרים יד לשוננו לנגוע ולפגוע בכבוד האלופים והקהלות היושבים בשבת
 תחכמוני בוועד נקהלים כמעט מכל שטח אשכנו. אף כי אנחנו מה. אשר בעת ארון
 השמיע למרום קולו. ולשונו' תהלך כאויץ בצווא' ובאזהרה לבלתי לכתוב בכית דינך.

באמת לא הסכן הסכנו כך כי עדיין רבים כתבים נמצאים שכבו' כתב לסייע את כ"ת כי אין איש סר למשמעות'. וכאלה שנית' ושלשת' וכבו' הציע לפניו שאפילו הוראת שעה לא אבו לקבל מכבו' ועתה באת' לעקור הרים וגבעות ולא די זה אלא שפגעתם בכבוד רבותי' יצ"ו וכתבת' שוא דבר שאינו מתוקן מתחת יריגו א"כ לא הגיעו רבותי' אפי' לחוקת חבר שאינו יוצא מתחת וכו'. ושרי לן מר היה לכבו' לאזור כגבור הלציך במחלוקת הקצין יצ"ו עם יולן ווייל שכבר בא הדבר לחששות ותקלות רבות והגיע עד נפשי ישראל בתפיס' וכו' וכן רבים מאלה וגבוה מעל גבוה וגבוהים עליהם אשר גברו ועברו ולמה לא השבת לעצמך תלונתך שהתרעמת עלינו לאמר הלא לא שמעת' התנצלות הקצין וכבו' כ"ת על נתן יצ"ו וחצת עליו דין וזוללים ובוזשים בנקיד' ועקיד' העוקר ומגיע לזולל משפחתו והשאר וכפלת' קצין קצין. הגם כי באמת כבודו במקומו מונח ולא באנו לגנד כבודו ולא שום מי שהוא, אך לך אל נמלה וגו' וראה דרכי' כו' אשר אין לה שומר וגו' ורעתינו ושכלינו אומ' אם היה נכתב אל אחר מאתנו יהיה מי שיהיה גם שם גם זקן עמנו ראשי הקהילות כאלה. היה מוכרח מצד הדין והמוסר לבא במקלו ותרמילו כדאשכח' בפ' תומרו בקדש שלא אמר ר' יהושע אלא בושנו מדבריהם כ"ש וכו'. ור"ש לא אמר אלא כל ימיו של ר' עקיב' היה מטמ' כו' כל ימיו הושחר שינוי כו' כדאיתא בגיור פרק כ"ג. ואתה אדו' הלך במדרגת האלקים לאמר אל מי תדמוני כו' ורעה מזאת אשר גדול וכבר עלינו מנשוא שיצא כבו' לידון בדבר חדש להוציא הרב מדרך כחץ שחוט לשון כמצודות פריסת הרמך. וכקורב ניצור הוי' כמו יקב צורף בחרמין ובאמת נכתב לנו שפי מופ' מדינתכם ומפי מגדוי האמת קלא דלא פסיק והכל מרגנים על כבוד' שחיימת' אותי שלא כדון. וכזאת לא עשינו גם לא ראינו מרבותי' יצ"ו. ותמיד היו נזהרים לכלתי לסכן ח"ו. וכבו' כתב שיצא מתחת יריגו דבר שאינו מתוקן. ומידך יצא דבר לסכן. אפשר לגרמך וככו'. לולא שחסנו על כבו' והדר שיבחק וזקנתך הלא ידעת הדין מי שמהרים שלא כדון לומר אדרבה בפני מולי' ק"ו להששו' לפני ערילים, ודי הערא' בזו. ועוד באת' בכתב שינוי להחזיק העונש כו' ובגורת נחש להיות נדון כמ' נתן יצ"ו ח"ו כתוא טכמר וכו' כי כמעט אין באשורו' מיום ביאת כתביך הנה לבא לפני יקר' כ"ת לא כן עמנו לכתוב בהזמנה ראשונה גזירת נחש. ואנחנו לא כתבנו ולא הזכרנו בכתבינו שום גזיר' נחש כי לא באנו ח"ו לקלקל כ"א לתקן ולא לעקל כה יהיה השי"ת עמנו בכל תקותינו. ועוד כתבת' וז"ל ולעומת נתן נדבר כו' שעוד היום אנחנו באים כמוכרז וכמהודר בעונש הגזירה וכו' הכל בלשון רבים ולא ראינו ולא שמענו שום גבר' לא חזינ'. הגם כי האלוף במהרה"ר גוטליב יצ"ו התם שמו תחת חתימת כ"ת. לא כתב שישכים עם כ"ת ולדעתנו חלילה לו לעשות. כי לא בא כ"א להעיד על צדקת הקצין יצ"ו ועל זה לא ירדנו. אך כבודו במקומו הוא. וגדול מזה שהתרעמת' עלינו שאין לכתוב לבית דינך ואתה באחה לכבוש המלכה עמנו כבית' ולגזור על כמ' נתן יצ"ו שכבר כתבנו וגילינו לכבו' איך שהוא תקע אהלו ודירתו בדירה מוחלטת פה ק"ק ורנקבורט. הנה הגבלת, דבריוך הפלא ופלא עד כמעט נתפעלנו מזה לתת מקום יוד למי שהוא לאמ' אדרבה כו'. אמנם על השלום כל מגמת דעתינו ככל הג"ל. ואשר ג"ו דנת כמ' נתן יצ"ו שלא בפניו שהוא חייב לקיים השטר קישור ביניהם. וכבו' לא שמע התנצלותו. והנה הוא הציע לפנינו שיש לו תשובה נכונה בדבר השטר ואשר

השטר כתיבן ביניהם לא הניע לידון זה בשום דבר. כאשר יראה להביא זכוהו ותשובתו הנכונה לפני דייני ישראל, ועל כל התרוגך וכעסך עלינו נמצא בבאור בכבוד' שעבר חגבול. בעבור זה אחאנו לפני כבו' כמטו ובבקשה לטוב' כבו' וכלך מדרך זה וכיוצא בזה. והסר מכשול מדרך עמינו ובטל התרם שגזרת על כמ' נתן יצ'ו דגם בו מקדם בטלנו החרמים במנין להיות' נחשבות כחרם הנשבר שלא יהא מצודה פרוסה לתקלה ובטוחים אנו במ'ב שיהיו אמרינו לרצון לפניך. בהיות שמקדמ' דנא תהינו בקנקן ישן כו' ע"ד הכתוב גם ענוש לצרוק לא טוב. וככו' יהיה איש ממוצע לדבר על לב שני הצדדים שיבאו באם הדרך המצוצע לשניהם, ואשר ירחיקו מאד המריבה הבלתי טובה, וישקלו בכאזני שכליהם שהריבות מחריבו' בעו"ה קהילות ומקום מושכותם. וכל אחד יעבור על המדה בשקירה. והש' ברחמיו הגדולים יבטל כל גזר' ותקל' מאתנו, ואל יעזיבונו ואל ישנינו. להטיב אחריתינו מראשיתנו.

נאם שפל הקומה, הזקן ולא קנה חכמה. הק' אליעזר טריו"ש. התיחס בשם כל בני הישוב' מק' ורנכורט יצ'ו ושמי בתוכ'.

ונאום הטיו' יעקב בר חיים ז"ל ה"ה כעת בק"ק ורנכורט כטרד' וככהלה עד כי ירחם ה' ית' עמו מלמעלה. לתת אותנו לשם ולתהלה, אכיר"א.

הנה המיה' לי על מה ששורת הדין נותן וגם טיבה לשניהם לבא למקום הממוצע באם הדרך או לשלוח שם כל אחד כח מספק' ופה בעיני להסכים על הדברים כנ"ל וכה ישנות ה' שלום לנו ולכל דייני ישראל. נאם משה יוסף בר שמואל ז"ל המכונה יוביל שפרוניץ:

ג) וזה ההעתק מהכתב שכתבו בני הישיבה יצ'ו ומהרר"ל בראשם:

„על רבנו ותלמידיהן שלום והשקט ושאנן כהצניהם: ואת לפנינו למצוקי ארץ החשובים. אשר ראשונה במלכות יושבים, קדישו עיונים. השרים והסנים, מאמינים בני מאמינים. הקדושים אשר בארץ טמונים, היו מקרימים ברוחם הנדיבה, להשתיק כל ריבון ומריבה ומכבין אש המחלוקת ולהבה. מים אחרונים חובה, אזורי חיל בעלי הרום'. שרי כש"ם, נגד המעקשים והמהרסים להסיר כל מתרחר ריב ומדון, ולא יודון. רק בדת תורתינו לירון. ועתה נתחדש ריב זה זמן ועדנה. בין גדולי המדינה, כמ' שמעון גונעברג יצ'ו ובין כמ' נתן יצ'ו פועלין ומעללין, זה אל זה שואלין, וכיתבין וממללין. ואין איש שם על לב להוכיח, ושלוש בין האריות להניח, וכל אחד נוטה בכידון, לאמר דיני דון, פוטמ מים ראשית מדון, ומתיילד ח"ו חילול התורה, פארה והדרה, מאנשי' פוחו', ששלים ונכזים, על ליסדי תורה מוצאי דיבת, לומר הם הם הסיכה. מכל קטטה ומריבה. חלילה וחם לרוע קדושים רבה. תורת ה' תמימה נמש משיבה.

ככן אנו הצעירים אחרי הגדולים אבותינו נשאים. מישיב' קהלינו ק' ורנכורט דקדושים קהילת יעקב מורשה שמנו מנמת דעתינו וישבנו במועצות ודעת. לטיבה מכרעת. במקום שאין איש להמציא דרך ונחוב ללכת אל מקום האמת והישר לשני הצדדי' בל יחסר. ולהסיר כל דבר עקש ופתלתל וברו כר, מה שעבר עבר. ע"ד שאמר החכם כאפס עצים תכנה האש, וארשת שפתינו יערב לכם, כי אין לאחד ממנו

שיבת בבל, להורות הדרך הנלאה והראוי לשני הצדדי'. היקרים והנכבדים, והוא לדעתנו ביצע ונחב צדק, כי שקלנו ושיינו, ומצאנו מקום ראוי ובאמצע הדרך, ואם באולי יהיה מרחק קצת לכמ' שמעון יצ"ו כמו ג' פרסאות, ואזין במאני צדק כנגד קשה הדרך לכמ' נתן יצ"ו מהמת תיורי' ומכמ' בצירוף השש דאג' אשר לנטגרוב יריה, ואם תחזיקו בח"ל הנחנו, על ידו תרוצי ולא תיעפו, ותלכו ולא תכשלו, ותכוונו על קו האמת ואל הדבר אשר תאב כל אחד מן, ואיש אל ביתו בשלום יבא, וזה שכמ' שמעון יצ"ו יתן זמן לבוא לוועד בעיר שמיאר, ולשם יבוא כל אחד דיון או דחיני ממוצעי'. ויודוע הזמן לכמ' נתן יצ"ו לביא בלי איחור ושם ירדו לדיון ומשפט ככל אשר יורו אות' הדיני'. וזה יהיוקי בק"ס ובח"ה לברר וללכך כל התביעות ומענות שיש לה על זה, ולזה על זה. וממך דשקיל ליה גליסה בדיני' ליוסר וליויל, אך בתנאי ג"כ שכמ' נתן יצ"ו ישחדל לכמ' שמעון יצ"ו תיוור בכתיבת יד הלוכוס כפלצגרוב יריה לילך בטח לעיר שמיאר, ולזמן הפע' לשיב בתיוור לביתו. גם ואם יחפץ תיוור שחגו לו ככל קיום ממשלתו לכמ' שמעון יצ"ו ולפל' תבאים עמו בתליבת' ובהורה, ושם יתנו עדיהן ויצדקו, ולזה חינו השלוי ולהשקוט רוב זקטטה והדלו התורה ח"ו היו כל דברנו אלה. כי לא באנו לגזור או להכ יע רק לשלוח אנו חרדי' ומכשוי' כל אורה צדק מן השרידי'. להיות כל ישראל חזירים וירידי' ודרבנו צ"ר זה רק וורמש אל הגאון ה"ה כמהרר' יצ"ו ביאם גם בענינו יטיב שיחתום וכני ישיבת' יצ"ו כדי לאשר ברכת השלוי והמנוחה, ונס יגון ואנחה, היום יום ג' ש"ו מבת שכ"ה לפ"ק ק' ורנבבורט; ויהי נוסם להשם מעשי דינו, למלאת השקיני וכונתני לקרב לבבות בני עמינו מעתור הזקן ולא ק"ת. הק' אליעזר בן כמהרר' גתלוי ז"ל ה"ה מריש;

פסרה היא ישרה ביצוע אם שניהם רצו'. גם הוא טיב בעיני כל באתי ג"כ בצירוף המנוה נאם משה יוסף בר שמואל ז"ל הכפזי ויכול שפרינק.

כאשר עד הנה רחקו משפטיכ' והמריבה היה מבריל בניני' על בן קרב דיככם, וכמקום הנבחר יהיה רצונכ', יחד יבואו בשלוי נפשיכ', כמ' הק' שנואר צ"ר שמואל ז"ל ה"ה;

דברי הנ"ל שפירא ויעל חן. כזאת נראה אכן בוחן, מי מבקש ברכה ושלוי חן. אעפ"י שאיני כדי להיות עמהן. מ"מ אל ימנע אדם טיב טבעליהן, ויהא חיבה ושטח' סופיהן כמ' אלכסנדרוי בר יצחק ז"ל הכהן;

אעפ"י שאיני כדי להיות סניף לגדולים, מ"מ מחמת גדול השלוי אכרתי להיות בצירוף רבותי הנ"ל נאם שלמה בן מורדום שלי"ט שפירא;

אף כי אני מן השפלי' ואיני ראוי לתתם בין הגדולים, אך להשקט ריבות הכל עולין. נאם יעקב בן לא"א מוהר"ר יוד' ז"ל היה;

מה לחוה אצל הארוים. להעשית סניף לחכמי הרוי' ואנכי עפר ואפר, רק למלא גליון הספר. ריב ומדון להפר. כתעלא בתר אריותא, עקיב' למוליות' נאם עקיב' בן לא"א חריר' יעקב שלי"ט; (הוא הגאון הנודע מוהר"ר עקיבא ורנבבורטער ז"ל).

אעפ"י שבחתימתי לא מעלה ולא מוריד. כ"מ מרבתי אין אני מורד. וברו
למלאות הדיעה אני יורד. נאם יצחק בר מירום שלי"מ שמרא :

הנה ביהר"ר קלמן כ"ץ יצ"ו וכטהר"ר משה עפשטיין יצ"ו לא רצו לחתום כאמנם
שיש להם שייכות בדבר, והר"ר גנני בנינג יצ"ו וכהר"ר אנשיל כ"ץ יצ"ו לא חתמו שהיו
ש"די' בעסקי' וכהר"ר אייזיק מוויניק יצ"ו אם' שעריין לא יתישב, כי בקרוב בא הנה.
אמנם כולם היו במעבד ובהסכמ' ומאד היה ישר גם בעיניהם נאם הק' אליעזר טריו"ש :

אות ה' (לצד 11 הערה 4, ולצד 16 הערה 1).

I) אחרי כי בעל הנוך בית יהודה מתיחס בדרך אנכ למשפחת
ניצבורג, לכן מצ. נו לנכון לעשות מספרו איזה רשימות הנוגעות ליתום
במשפחה :

הס' חנוך בית יהודה הוא שר"ת להר"ר יהודה ליב זצ"ל שהיה
אב"ד בק"ק פפערשי והמרינה, ונמ מאביו הגאון מו' חנוך דרשן זצ"ל שהיה אב"ד
זר"מ כבסה קהלות במדינת פולין ומוקנו הגאון המפורסם מוה' יהודה ליב זצ"ל
א"ש שהיה אב"ד זר"מ בק"ק לאדמר, נקרא ר' ליב ר' העניכ"ש זצ"ל, שהיה גדול
ליהודים ורצו לרוב אחיו נאונים גדלים במדינת פולין, והיה הלמד מובהק של הגאון
מהרש"ל ומהר"ו בצלא"ש (הקדמה). הס', נתחבר ונתלקט ע"י בנו הר"ר חנוך העניך,
אשר ישב על כסא ההגהה בק"ק שנייטן". מן הרשימות האלה ועוד רשימות אחרות
שעשיתי מתוך הס' הזה יכולים אנתנו לתאר לפנינו את יחסו של המחבר בדרך זה :

ו' ויחאל. ר' יצחק אייזיק ניצבורג בר שמעון שאט"ס
[עין בספרנו צה 15-16].
ד' אברהם דיין מפזין ואשתו. ר' יהודה ליב ר' העניכ"ש א"ש [וקנו היה
הגאון מהר"ל ספראג (דף
כ"ו ע"א)].

ד' חנוך דרשן אבד"ק איטינגין ונניין ואשתו.

ר' יהודה ליב אבד"ק פפערשי [חמיו (כלומי: חיחני) הוא הקצין
מו' זנוויל (דף ס"ג ע"א)].
ר' חנוך העניך מו"צ בשנייטן [מחותני היה הגאון מהר"ר שמואל
כ"ץ שאטן ר"מ בבית"ד פז"מ ואב"ד במדינת דרמשטט (תס"ה) עיין הקימת].

בשאלה קכ"ח (דף נ"ט ע"ב) יש גבית עדות בדבר עגונה ועליה חתומים מיום
ה' כ"ה שבט תנ"א הרבנים האלה : יהודה ליב בהר"ר חנוך ולל"ה (הוא הא
ההר"ל אבד"ק פפערשי); מאיר בא"א בהר"ר יצחק ועקל אולמ' גויבורג ;
ל עמול בהר"ר יצחק אולמ' זצ"ל מפפערשי.
אם השני שבשליש אלה גם כן ממשפחת ניצבורג, כאשר יעיד עליו כנוון

אולמא, הנה נעלה מעל כל ספק, כי השלישי שבהם הוא בנו של הר"ר יצחק מחבר התשובה ח'.

כדף ס"ח ע"א מוכיח המחבר, כי ש"ב ומחותנו הוא הר"ר יעקב בתר"ר יוסף (חתן הרב הגדול דמדינת פיהם מוהר"ר וואלף דיין מ"ש דק"ק פראג).

(II) בספר כלי ל'ת יופי להרה"ג מוה' חיים נתן דעמביצער, ח"א (קראקא, תרמ"ח) דף נ"ו ע"ב, מצאנו איזה פרטים מתולדות ר' חנוך דרשן הנ"ל:

הגאון מוה' חנוך דרשן מפזגן בעל ראשית בכורים (אשר תשובותיו נדפסו ב' שו"ת חנוך ביה יהודה, אמ"ד הס"ח ט"ס הוא וצ"ל פד"מ) היה בתחלה חוסס ושיבה ואב"ד בק"ק גניזין, ואח"כ הלך בגולה כיום חרון אף ה' ונתקבל לאב"ד בק"ק איטונגען בסדינת ריו, והוא בא בהסכמה על ס נחלה צבי על שו"ע אבן העזר וחתם שם, גאון חנוך בן החסיד מוה' אברהם וצ"ל אשר הגלה מאיץ פולין כריש גלוותא, החונה היום פה ק"ק איטונגען חתם יום א' כ' תמוז תי"ט לפ"ק (1659).

(III) בין כתבי היד שעמדו להסכר בבית מסחר הספרים של י. קויפמאן בפרנקפורט דמיין בשנת תרמ"ט ותרנ"א נמצאו גם:

(א) ס' לקוטים — רפ"אית דינים ודברי מ"ס, שלש חוכרות מאת הרב ר' חנוך מפפערשי (קאטאלאג של קויפמאן נז' 14 צד 96); וב' חן וכבוד סגולות ולפואות מלוקטות מספרים וסופרים, נ"א דינים לר' חנוך העניך מפפערשי, הכתב בר נוח לקרות (קאט' קויפמאן נז' 17 צד 1). אולי הוא הר"ר חנוך דרשן הנ"ל?

איתו (לצד 14 הערה 6).

אם מצאנו כדורות הראשונים, כי הכנויים גינצבורג ואולמא מתחלפים זה בזה, הנה נעלה מעל כל ספק, כי בהמשך הימים נתפרד שני הכנויים ההם וההיינה משפחות גינצבורג בלבד ומשפחות אולמא לברן. אך מדי דברנו במשפחת אולמא מצאנו לנכון להביא פה איזה רשימות הנוגעות מעט בתולדות המשפחה הזאת.

(I) בספרו החדש של הרה"ח הר"ר רי"ל לאווענשטיין „געשיכטע דער יודען אין דער קורפפאלץ" מצאנו כדברים האלה:

„אחרי מות הרב ר' מתת' ארלוויילר ביום א' ב' דמוכות תש"ט (19 ספטמבר 1728) [עיין בס' הנ"ל צד 157] נתפנה כסא הרבנות והידעלבערג ודכל מדינת פפאלץ ונמסר על פי רשיון נטוך המדינה (קירפירסט) בסוף שנת 1728 (תש"ט) להר"ר דוד אולמאן (אולמא) (כהר"ד שמועזן). הרי"ל לאווענשטיין סבוא את נוסח הרשיון

הוא אשר בין יתר דבריו שומעים אנהגו לאנר: ... "צו וויססען, דאסס וויר אויף אבשטערבען דעם לאנדערסראכניערס צו הייד על ב ע ר ג זאָטהאנע שטעללע דעם יודען רוד אולל מאַן גנאָדיגסט פֿערליעהען האבען, טהון אויך זאָלעס היערמיט אונד קראַפט דינעסס אלאָ אינד דערנעשטאלט, דאסס ווילען ערסעלטער דוד אולל-מאן דיעזע ראכניערשטעללע זעלבסטען צי פֿערטרעטטען, דערמאהיען דעם אלטער אונד פֿאָהנדיקייט ניכט האט, איהם זאָלע אינדעססען דורך זיינען שוואַנער דעם יעצטמאהליגען ראכניער צו מערנע:טהאל עמגאל יאנקוי פֿערזעהען צו לאססען גנאָדיגסט ערלויבט האבען, נאך ערלאנגטער פֿאָהנדיקייט אבער ער דוד אולל-מאן זאָטהאנע לאנדראכניערשטעללע אָהנע אנדערווייטהען גנאָדיגסטען בעפֿעהל אָדער אנפֿראג ווירקליך אנטרעטען זכו'. הרשיון חתום במאננהיים 22 דעצעמבר 1722 (צ"ל 1728) בשם הקורפּורסט קארל פֿהיליפּ. גפּלא דער, - הילך ומספר הד"ר לאַיענשטיין, - אויך נתמנה הר"ר דוד אולמא לרב בהיותו, אינו מוכשר לרבנות ועוד צעיר לימים במאד, ולא פחות מזה ור הרבר, כי למלא מקומו לפי שעה, ער הניעו לשנות בחרות ועד שיהיה מוכשר לרבנות נמנה לפי דבריו הרשיון הרב ממאננהיים, הוא גיסו הרב ר' עמנואל יאנקוי (הוא ר' מנחם מענדיל אב"ד דק"ק קראטשין, מאננהיים ועוד קהלות, שהסכים בשנת תק"ג (1743) על ס' אור חכמים להר"ר בנימין קצאילבונג [בהקאטלאנ, קהלת משה" רשום כי ההכנסה כתובה בשנת תקי"ב, וצ"ע. ר' מ], זכת במאננהיים בש"ק י"ח אדר תקמ"ו הוא 1 מאָרץ 1755, ונקרא יאנקוי על שם כפר אחד בפיהם (כמחוז בודוויץ) אשר נולד שם או חי שמה ימים רבים). לא נחטא אם נשער, כי לא טובת היהודים יושבי ארצו היתה נגד עיני נסך המדינה בתתו את הרשיון הנ"ל, כי אם הפצו למלאות את בקשת אחיו של הר"ר דוד אולמא הנ"ל, הוא הסתהל את הצד המושל ואת חיל הארץ בלחם וכסות ר' יעקב אולל מאַן, אשר בקש זאת בלי ספק מידו. אם גדלה בימים ההם פעולת סוכני הכלכות בדבריו מדינה, הנה הפעם הזאת היתה הפעולה לא לטובת היהודים יושבי מדינת פֿאָלאַך, כי כלם התנגדו להתמנות הזאת באימדם כי אי אפשר להם להכיר את ה' דוד אולמא לרב, אהרי כי עוד נער הוא ולא למד כל צרכו. בין כה נאוהה הממשלה להרשות (ביום 30 מאי 1729), כי במקום רב יכהן הרב ר' הלל מינץ הר"ם במאננהיים. כעבור שלש שנים מן העת ההיא, כשהגיע הנער דוד אולמא לפרקו, בא אחיו ה' יעקב הנ"ל לפני המושל ויתאונן באונתו, כי היהודים יושבי המדינה מתנגדים לפקודת הממשלה, ואינם חפצים למנות עליהם את אחיו לרב, אף כי כבר הניע לשנות בחרות, וקנה לו הידיעות הנחוצות למשרה זאת, ובין כה גם נשא אשה בברעסלוי. אבל היהודים יושבי המדינה היסירו להתנגד להתמנות זאת, וידרשו כי בשרם יבא דוד אולמא לכהן בתור רב עליהם, עליו להבחן בפני שלשה רבנים, ולהוכיח כי ראוי הוא לאותה איצטלא; בתור כזחנים בחרו את הרבנים הר"ר שמואל הילמן במאננהיים, הר"ר ישיעל עמברג בפֿרנקפורט דמיין (הוא ר' יעקב יהושע פאלק בעל פני יהושע, נולד 1681, היה בלעסבערג 1718, בברלין 1731, במעטץ 1734, זרכ בפֿרעם 1741, ומת באַשענבאך 16 יאנואר 1756 ונקבר בֿא"ש) והר"ר יונתן אייבשיץ בסיץ (נולד בקראקא 1690, נהסנה לרב בפראג 1711, במעטץ 1742, ובאלטינא 1750, ונפטר שם 1764). בין כה זכה השחרר ה' דוד אולמא על ב"ו במדינת פֿאָלאַך במשרת הרבנות נגר רצונם

עד אשר מתגדיו יצאו עוד הפעם נגדו להתאונן באזני הממשלה, תלונה כזאת, החזימה בשם איש אחד שמעון קרויטהיים מהיידעלבערג [מוגשה אל נסיך המדינה ביום 17 דצמבר 1742, אומרת לאמר: "כי יעקב אולמא המיט רעה רבה על היהודים י שבי המוינה כהשתדלו מבלי ידיעתם ובעדות שוא על אדות אחיו הנבקר מדעת להקימו על ולהושיבו על כסא רב המדינה, ובכן היתה דתמנותו של דוד אולמא על כסא הרבנות מולדת עדות שוא, "אחרי כי כל רב בישראל יושב ועוסק בתורה יותר מעשר שנים, ויוצק מים שנים רבות ע"י רבנים אחרים לראות וללמוד היכה למעשה, ואחרי כל אלה עליו עוד להביא תעודה משלשה רבני מרינה מפורסמים, כי ראוי ומוסמך היא להיות רב בישראל, ואת כל אלה לא עשה דוד אולמא, כי אי ידיעתו בהורה נרלה עד למאד, ובכל זאת הוא משמש זה כמה שנים לרעה כחסד הנסיך וגושא עליו משרה כבודה כזאת אשר לפני הנושא אותה יבאו בדת ודין הרבה, ומנהגי אמונה דורשים על ידה הענחה מעולה וכבודה, ואשר על כן הוא שונה בשנאותה נסות על כל מדרך כף רגל". ובכן מבקש המתאונן מלפני הוד מלכותו להיריד את דוד אולמא מאן מגדולתו, עד אשר יעמוד למבחן לפני הרבנים הנ"ל, כזאת בקשו הרבה פרנסים ומנהיגים מקהלות מדינת פפאלץ מאת הממשלה במכתב כקשתם מיום 9 יאנואר 1743, באמנם, כי על פי הוכיות שנהנו להם במדינה מקודם, יש להם הצדקה לבחור כעצמם רבנים עליהם. אמנם לא עלתה בידו כ"י יושבי פפאלץ להשיב להם את משמש בחירתם, אבל בכל זאת מצאה הממשלה לנכון להרחיק לפי שעה את ד' אולמא מסמרתו, ביום 22 מאיץ (1743?) הודיעוהו כי עליו לעמוד למבחן לפני שליש הרבנים (במקום ר' שאול הלמן האכ"ד כמאננהיים וזכר האכ"ד מוירכמיזא) במשך ששה שבועות, ואח"כ נוד נסיך המדינה בפקדתי מיום 8 מאי, כי בת"ף הבחינה ישאר הכל כקדם, ודוד אולמאנן יושב על כסא הרבנות באין מפריע, ה' דוד אולמא נשא עליו משרת הרבנות ואיש לא הכלימו עוד עד יום מיתו בשנת 1762.

הערה: מבני משפחתו (של הר"ר דוד אולמא) נמצא בת"ך הפנקסים הזכרונות האלה

- (א) אשתו צימס 5 ע נפטרה בהיידעלבערג 10 מאי 1782;
- בחו אימילע אשת הגיבור הראשי כמ' ועליגמאן צימס ערן, המהוללה ביראתה את ה' וצדקתה, נפטרה 18 אייגוסט 1775.
- בנו יהודה ליב נפטר עיריני בטרם יקח אשה ביום השבת 11 יולי 1772.
- בנו שמעון הנודע ע"י שרנהיג וסדר בשנת 1788 (בנראה מעות הוא, ואולי צ"ל 1783) את הפנקס במאננהיים, נפטר ביום 21 יוני 1787.
- בחו 6 ראדלע היתה אשת הר"ר מאיר מאאס בפראנקפורט, ותמת שז וקנה ושבעת ימים בשנת 1812.
- (ב) הר"ר יעקב אולמאן הנ"ל, אחיו של רב המדינה, מכונה בשם פרנס ושהדלן, כמשפט טובן הקורפירסט נקרא לו בכת רשיון המושל מיום 11 יאנואר 1764 חופש ודרור מסמו הממשלה כנהרות וביבשה.
- נפטר במאננהיים 3 יאנואר 1776.
- (ג) אחיו של הנ"ל [הקצן פ"מ] הר"ר מאיר אולמא, נזכר בהקדמת ס'

ש"ה אור נעלם (קארלסרוא תקב"ה) ובסוף ס' פרי חדש (קארלסרוא, תק"ז) כתומך בידי סופרים ומחברים. [עפ"י בקשתו של הג"ס ר' יעקב כהן ספראג חוב"ק וורנקברט נתן סך של כ"ה זהיבים לעזרת ההדפסה של ס' אור נעלם בסוף שנת הצ"ט, וגם בשנת הקי"ז יצא ראשון לעזרת המ"ל את ס' פרי חדש בקארלסרוא, והר' מאיר היה אז במאננהיים ובנו כמ"ו הלל צובר גם הוא בס' הנ"ל על יד אביו ג"כ בתיאר האלף והקצין המופלג בתורה]. הוא היה ג"כ מו"ס במאננהיים ונפטר 1783.

כנו של זה, ר' קאָש מאַנן (?) אולמא, היה רופא ונפטר בשנת 1771 בנעמסטהיים ומ"כ בוועכטהאָפּען.

עוד בן שני להנ"ל, ר' הלל אולמא; הוא חתנו (אשתו—מרת קיילא) של הר"ר אליהו האיים במאננהיים (הוא, הזו"מ ושתרלן החבר ר' אלי' בן הרה" חיים בינגא" הנקרא ר' אליה שפוטנרס מגזע הג"ס ר' שמואל חיים ישעיה ז"ל האב"ד סקראקא ואח"כ ב"ס" 6) נפטר 1788.

עוד בן שלישי להר"ר מאיר — הוא הר"ר דוד אולמא פו"מ, נפטר במאננהיים ביום נ' 31 דעצ' 1811. אשתו מרת שאַנרעל היתה בת הרב ר' נטע בן הגאון ר' יהונתן אייבעשיטץ (כי היתה לו להר"ר נטע גם בת נעלם היה מעיני כל סופרי תולדותיו) ונפטרה במאננהיים 16 מאי 1829.

בתו של הר"ר מאיר אולמא — מ' רעכלע היתה אשת הר"ר שמואל האַמּעל בבינגען, ושם נפטרה בשנת 1783;

[כנראה עוד בת אחת היתה להר"ר מאיר אולמא, ומ' בילה שמה, שהיתה "אשת התירגו מוה' משה יצ"ו עמר"ד ונפטרה ערב חג שבועות תכס"ג לפ"ק (1783). נוסח מצבתה העתקנו מספרו של פראנקל, אינשריפּטען דעם אלטען יידישען פריערדעאָפּס אין וויען, יצד 102, והבאנו להלן במלואים שבסוף ספרנו בהוספה ב].

בת אחת (גל כר' רעכלע) מרת אסתר, נישאת לאיש בפראנקפורט ושם נפטרה 1805;

בן אחר (של מרת רעכלע) הר"ר שמואל ישב נ"ג שנים בבינגען ועסק בכל ימיו בתורה, ונפטר שם זקן ושבע ימים 6 עעבר' 1814.

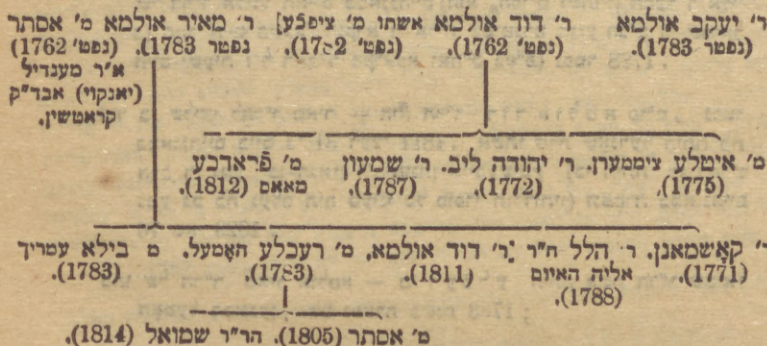
ד' עוד רופא אחר ממשפחת אולמא, הר"ר נפתלי אולמא בן הרב ר' המכונה הירוש רופא נפטר ביום ה' 23 יולי 1739 במאננהיים.

הר"ל לאווענשטיין מסיים את הערתו (צר 195) בדברים האלה :

"מיט פֿארשטעהענדען נאָמיצען מאַכטע איך גלויבֿצייטיג איינער בייטראג צום געשלעכטע דער אולמא ליעפערן, דיע מיט דען טראָגען דעם נאמענס גינצבורג אין אולמא, גינצבורג, ספערזע (ספערשי), שטוטטנארט, מאננהיים, מערגענטהיים, פראנקפורט, מאינג, פירטה, וויען, פראג אונד אנד. ארט. זיך ניעדערליעפסען. איין צוואמענשמעלרונג זאממליכער אולמא אונד גינצבורג זאל אן אנדערער שמעללע פֿעראַפֿענטליכט ווערען".

מן הרישומות האלה שעשינו מתוך ספרו של הג"ל יכולים אנחנו לתאר לפנינו את יהוסם של בני אולמא הנזכרים בדרך זה:

ר' שמעון אולמא

II בסוף מ' פרי חדש (קארלסרוה תקי"ז) הנ"ל בין שמות התומכים בידי המו"ל את הם' נזכרו מבני אולמא גם אלה:

א) סתותנו (של הר"ר מאיר אולמא הנ"ל סמנתיים), האלוף והקצין החזיק לומדי תורה וכו' פ"ט כהר"ר שמשון אולמא מסריץ" (בגליל עליון במדינת עלזאם).

ב) האב"ד והקצין היושב באהל של תורה וכו' כהר"ר זנוויל אולמא הר לע"ע (תקי"ז) בסריץ".

III משנת תע"ד (1714) מוצאים אנחנו את שמו של הר"ר יעקב דניאל ב"ר אברהם אולמא תושב פירא אשר למד תורה מפי הרב הכולל דפירארא הרופא הג"מ ר' יצחק לאמפרונטי, והבר"מ קטן בשם ראשית בכורי קציר והוא מסק על מנהג אשכנזים בענין נשואת כמים בנקילה, ונדפס בוויגיציא בשנת תע"ה (1715).

(IV), האלוף הר"ר שמעון בן הקצין הר"ר אברהם אולמא" חי בווינה בראשית המאה הי"ח ונפטר שם, ביום ו' ראשון לחדש השון תפ"א" (1721) (בספרו של פראנקל הנ"ל צד 55, ועיין מצאתי להלן במלוואים הוספה ב'). ואולי הוא הר"ר שמעון אולמא אבי הרב ממנהיים הר"ר דוד אולמא הנ"ל?

(V), האלוף ה' אייזיק בה' אברהם אולמא ז"ל, היה, אחד מיוחד שבעדר מנהיגי הקהלה פ"פ (פראנקפורט דמיין) שמו נודע בשערים, ונפטר בווינה יוב ב' ניסן ת"ק" (1740) [פראנקל הנ"ל צד 64, ועיין מלוואים שם].

אפשר כי הנוכרים כמ' III, IV, V הם אחים בני אב אחד?

(VI) הר"ר שלום (אולמאן) חריף הרביץ חורה בכמה קהלות ומ"כ בלאקענבאך שבאונגארן המדינה, ושני בנים היו לו: א' הר"ר אברהם אולמאן אבד"ק לאקענבאך, וב' הר"ר שלמה זלמן אולמאן אבד"ק מאקאוויא. מאת הר"ר שלום הנ"ל נדפס ס' דברי ר"ש" חרושים בגמרא, ושם גם חרושים משני בניו הג"ל (ויען, 1826 [הקס"ו]).

(VII) ר' זלמן אולמאן מנאנסי הסכים בשנת תר"ט (1849) על ס' גן ארה" על ענפי תורה ודעות ומעמי הכרכות מאת ליפסאן סופר. (מאריס, תר"י). ונזכר הוא ר' שלמה זלמן הנובר לעיל בסיומן VI.

(VIII) בספר העתי, וואסחאָר. לשנת 1884 בחוברת לחדש אָקט', במאמר הי"ב נמצא ברשימת העברים המצוינים שבצרפת שברורות האחרונים גם איזה מבני אולמא, ואלה הם:

א) אולמאן. (יא נקרא בשמו) נמנה בשנת 1847 להיות דירקטור של הקלניוק, אשר על יד הפאקולטעט לחכמת הרפואה שבפאריז. בשנת 1860 נתכבד באות לגיון הכבוד, ובשנת 1876 נבחר לחבר באקדמיה לתורת הרפואה (בשם ארש' איו"ר לשנת 1847, 1860, 1876); [וואסחאָר" שם, צד 40].

ב) בנימין אולמאן צייר. נולד בבלאָז'היים (בעלזאס) בשנת 1829, וקבל פרס רומי" השני בשנת 1858. הציג את סעשי ידיו באיזה תערוכות ורבים שמו לב להם. הוא צייר את פני סמון ב"ד הקאמאציוני שבפאריז וקורותיו, וגם את והבית החדש של ב"ד לדיני נפשות אשר שם, ואת האולם הגדול של בית מועצות הממשלה. נתכבד במסעראליען בשנות 1859, 1866, 1872, ובתערוכה בווינה בשנת 1838, וחזק מזה נתכבד בשנת 1872 באות לגיון הכבוד. (בשם וואסרף, רשימה בסדר א"ב משמות המצוינים שברונו 1880) [וואסחאָר" שם, צד 14].

ג) עמיל אולמאן אחיו של בנימין אולמאן הנ"ל. ארדיכל מצוין וקבל את הפרס של אשול לעקלערק בשנת 1867. בשנת 1876 נמנה להיות ארדיכל העיר פאריז (בשם, ארש' איו"ר לשנת 1867, 1876) [וואסחאָר" שם, צד 15].

אות ז (לצד 15 הערה 2)

א) את דבר יחוסו של הר"ר גרינהומ הנמצא בשער ספרו טוב ראי נוכל לאחד באופן זה:

הר"ר יחיאל ספורטו.

הגאון מאה"ג

הר"ר שכנא מק"ק לובלין הר"ר אברהם

הרמ"א ואשתו. הר"ר שמעון ניצבורג, הספורטס התחמוני.

אשתו של ר' ליוור ניצבורג הגאון הר"ר אשר אהרן ר' משה היימער היינענע (מת בצפת). יבונה לעמלי ניצבורג. הקצין זככר.

ר' משה האם. אשתו של הגאון ר' יעקב ניצבורג הר"ר ישראל גרינהומ (פרי"ט יבונה הקתלה) אב"ד ור"מ, רבו של ה'הוי"ט.

אשתו של הגאון אב"ד ור"מ ופ"מ ר' שמעון ניצבורג (שאט"ס) הר"ר דוד מחכמי וישיבת דק"ק טראנקפורט. החיין המצוין

הר"ר משה אפפענהיים. אשת הרסיד הספורטס הר"ר נתן "הספ" פו"מ"

אשתו של ר' זנוויל גלוהיוור הקצין העשיר.

אשתו של ר' דוד גרינהומ.

ב) מצאתי כתוב על מסכתות נרפסות בברלין ופרנקפורט דאודר בשנת תצ"ו ותצ"ז שם המדפיס לאמר:

האלוף התורני כהר"ר אהרן בן מוה"ר משה רומא ז"ל מליסא חתן המדקדק הגדול הכנות בעל המחבר פ' שורש יהודה מוה"ר ליב הענע ז"ל, חתן המנוח האלוף התורני מוה"ר נתן גרדין הוט שחיה נאמן הקתלה פ"ט דמיק" (בשער ספ' שבעות תצ"ז).

ובשער ספ' מכות כתוב: אהרן בן מוה"ר משה רומא ז"ל מליסא אח של האלוף התורני מוה"ר ברוך רומא ז"ל מק"ק גרידן.

אות ח (לצד 22 הערה 1, ולצד 23 הערה 1)

I) מדברי הנ"מ ר' יוסף לעווענשמין אב"ד סעראצק בהערותיו לס' צר תהלה הנזכר ומדברי בנו הר"ר ימ"ל במכת"ע, הצפירה" 1889 נז' 7

במאמרו „מעלות יוחסין“: נוכל לתאר לנו את יחוס זרעו של הר"ר

מרדכי גינצבורג בדרך זה:

הר"ר בנימין וואלף גינצבורג

הר"ר אברהם בעל זרע אברהם (1) הר"ר מרדכי גינצבורג אב"ק בריסק.

הר"ר יוסף אשת הר"ר צבי הירש אב"ק מעורוש.

(לקט יוסף)

הר"ה אברהם אבוש אב"ק פז"ס.

אשת ר' נתן מעורוש.

די יהושע שמואל (2)

הר"ר אברהם אבוש לעווינשטיין מלובלין.

הג"מ יוסף לעווינשטיין אב"ק פערצאק.

(III) מצאנו לנכון להביא פה את ההעתק מתקנות המדינה בוועדי

צ' קהלות ז'בפנסק ליטא בנוגע להולדות הג"מ דמ"ג, כפי שהובא בס' עיר ההלה הנ"ל צד 112—113:

בוועד שנת תמ"ו צמדו לשמש מנהיגי מדינת ליטא יצ"ה מנהיגי שלש
הקהלות עם מנהיגי ק"ק בריסק יצ"ה אודות הרבה שעות ופנסובים הנזכרים למטה
ועצא הספ"ד א) בדבר הגבולים, אותן הישויבים שנתישבו והערים שהיה בהם מל"ן
עשויה קודם שנת תמ"ו לפ"ק והיו סרים עד הנה למשמעת בריסק יהיו שייכים לבריסק
לעולמי עולמים כפי הספק שיצא בשנת ת"ל לפ"ק, רק הערים והישובים החדשים
שמשנת תמ"ו זאילך נתנה להם הורמנא לבחור להם בי"ד הגדול מאחד הקהלות
הראשיות שיחמאנו וכו', ואף שיבחרו למנות עליהם ביה"ג בקהלה אחת ולא בבריסק,
עכ"ו מהויבים ליתן חלק ההכנסה להמאה צ' הרבה מופלצ מו"ה
מרדכי גינצבורג) אב"ד ד"מ בק"ק בריסק יצ"ה, רק כשיעקר דירתו
להיות אב"ד בקהלה אחת שיבחרוהו לטובה, או שיקד ההכנסה לאותו הרב של
הקהלה הראשית שיבחרו להיות לבי"ד הגליל עליהם. (ב... ג... ד) אודות הקבלנא
של אלוסי בריסק על הג' קהלות (בדיסק הוראדנא ופינסק) שקישרים קשרים נגד
להיות לצנינים בצדיהם ומחסות זה רצו להסדר סהג' קהלות וכו' יצא הספ"ד שיהנהגו
עבשנים קדמוניות ויתרו יודבקו וחד"א שלא יפרד אחד מחברו, רק הרשות בי"ד
המאוה"צ מו"ה מרדכי אב"ד דק"ק בריסק לגזור אומר על
הצננה יג"ש שישבו באותו התוערות ככל פעם שיראה לדעת שקשר הוא לכל אשר
יאמר קשר, בחום יב"ן, והקשרים שיעשו לא שרירין ולא קימין ... ה) אודות טענת
אלוסי בריסק, שמנהיגי הג' קהלות משולים עליהם גודא רבה בהערכות שאין ידם
משגת לסבול נתנה ברירה למנהיגי הקהלות או שלא יסיפו על סכום הקדום יותר
סחמשים למאה מלנאו, והרשות להגאב"ד דק"ק בריסק להפיל חרם על
השמאים שעריכו לש"ש, ולכמל כל תקנויות וכו'.

אות ט (לצד 115 הערה 8)

ואלה הם מבני גינצבורג אשר מצאתי זכרונם ולא יכלתי להחליט

ומנם:

(א) מרת חנה סבית גינצבורג, אשר מצבתה מצא הר"ר ראובן קאלישער בעיר לוצק שבגאליציען, ומעיד עליה כפי החזן דשם, כי נסמן עליה חיבת מו"ל (כי הכתב מטושטש מרוב ימים וקשה לקרותו) הבאה לפי דעתו ללמד באותיותיה על פרט השנה אשר נפטרה בה האשה הזאת (המל"ך שנה א' תרכ"א, נ' 8). הר"ר ר"ק חפץ להוכיח סוה, כי אחרי שהמצבה הזאת היא מן הנושנות במאר, הנה התישבו היהודים בעיר והיא בשנת ה' אלפים ע"ג, כלומר בראשית המאה הי"ד לספח"נ (1817). אמנם לפי דעתנו הרב מוטל בספק גדול, יען כי כפי הנראה החלו משפחות ישראל להקרא בשם העיר גינצבורג לא קודם מראשית המאה הפ"ז, ר"ל בערך מאתיים שנה אחרי השנה הנ"ל. לפי השערותנו אפשר כי תולדות המצבה הנ"ל היא מומן יותר מאוחר, ואולי צריך לקרות את התבה המטושטשת — תו"ל (1677) ולא מו"ל.

(ב) מר יהודה ליב ב"ר מרדכי גינצבורג, אשר מ"כ בווען, ומצבתו מזכרת בספרו של ל"א פראנקל הנ"ל (אגינצבורג וכו') צד 104, נ' 549, וז"ל: "ש"ט בחור חשוב כמר יהודה ליב ב"ה מרדכי גינצבורג... (יתר הכתב מחוק).

[The following text is extremely faint and largely illegible, appearing to be bleed-through or a very light print. It contains several lines of text, possibly including names and dates, but cannot be accurately transcribed.]

הוספה ב.

מלוואת אבן.

(נוסחי המצבות).

רבים העירונו בצדק לאמר, כי בה יקרו זכרונות אבות להורותם
אחריהם, עד כי יחוננו גם עפרם, ובשום לב יקראו את החרות על לוח
מצבתם, ועל כן ראינו להוסיף על ספרנו גם את נוסחי המצבות הירועים
לנו, למען יהיו למשמרת לפני אלה הקוראים אשר ימצאו בהם הפץ.

א) משנת שפ"ט (1619) [לצד 7 הערה 3].

הרבנות ורומט גינצבורג | קברת ציון מצבת | האשה החשובה
הני | צנת הבנית היכל | מחומכת לאלהי ואדם | נאהבת החסיד' הרבנית |
מת ורומט בת הקצין | ר' שמעון ויל אולמא | נפטרת יו' ג' י"א ניסן |
שפ"ט תנצב"ה בג"ע א"ס.
(מספרו של הד"ר האראוויטק, פראנקפורטער ראבבינען II, 82, 96).

ב) משנת שפ"ג (1623) [לצד 8 הערה 1]:

כמר מ' הרב יהודה בן מהריר עקיבא וצ"ל | איכה | יכה לבי כי
נהורד | יפיי בתם תם חסד | נבר ברן אמים מים | לתלמידיו נבר בר |
שר שר כגן עדני | אי חסיד ואי עניו ולו | שב מורנו הרב רבי |
יהודה בן מה' עקיבא | וצ"ל הר' נפטר במ"ש | ונקבר יום א' ר"ח אלול
שפ"ג
(מתג'ל שם)

ג) משנת **שצ"ט** (1639) [לצד 10 הערה 2]:

„פ"ט הר"ר שמעון בן מוה' אליעזר גינצבורג יום ה' כ"ב שבט
שצ"ט לפ"ק.".

(מספרו של ל. א. גראנקל, אינדקסען דעם
אלטען יידישען פריעדעקס אין ווען, 1855, צד 20).

ד) משנת **תמ"ז** (1656) [לצד 20 הערה 6]:

„פ"ט מצבת קבורת רחל מלכה בת מהר"ר משולם ז"ל אולמה
גינצבורג אשת הקצין כהר' משה יצ"ו יום ג' ה' תמוז תמ"ז לפ"ק."
(מספרו של הג"ל, צד 36).

ה) משנת **תע"ט** (1719) [לצד 27 הערה 5]:

„פ"ט י"ג ביום ג' י' לחדש אייר תיו עין מית לפ"ק: פ"ג צנצנת
המן ה"ה הקצין הנכבד הספורטס החסיד כמוהר"ר אשר אנשיל בן הרבני
מוה' יוסף גינצבורג ז"ל מפראג כראב"ן חרסום... הנצב"ה."
(מספרו של הג"ל צד 54).

ו) משנת **תפ"א** (1720) [לצד 136 בהוספה א' אות ו']:

„פ"ג האלוף הר"ר שמעון בן הקצין הר"ר אברהם אולמא, י"ג יום
ג' ראשון לחדש חשון תפ"א לפ"ק הנצב"ה."
(מספרו של הג"ל צד 54).

ז) משנת **ת"ק** (1740) [לצד 136 בהוספה א' אות ו']:

„פ"ג האלוף ה' אייזיק ב"ר אברהם אולמא ז"ל אחד מיוחד שבגדר
מנהיגי הקהלה פ"פ שמו גודע בשערים יום ב' ניסן ת"ק לפ"ק."
(מחז"ל צד 64).

ח) משנת **תקמ"ג** (1783) [לצד 135 בהוספה א' אות ו']:

„פ"ט אשה חשובה מ' בילה בת הר"ד מאיד אולמא שהי' אשת
נהורני מוה' משה יצ"ו עמריך נו"ג ערב חג שבועות תקמ"ג לפ"ק."
(מחז"ל צד 102).

ט' וי' משנת **תמ"ג ותקנ"א** [1—1790] [לצד 61 הערה 1,
לצד 69 הערה 5] שתי מצבות על אבן אחת:

בו בצור ממון בעפר
אף נחלת שפר

גבול אשר גבול שמעון

אֵיךְ נפל היום בישדאל גדול ושר עָזַר וּשְׁבַר גְדוֹל כִּים בְּנוֹ פֶרֶץ
שָׁמַנ' לַחֲמוֹ נִתָּן לְדָל בְּתָם לְבִיּוֹשֶׁר בְּשָׁמַיִם הַשְּׁמַיִעַ דִּין וּמִשְׁפַּט חֶרֶץ
רַעֲנָנָה כִּפְתּוֹ בְּאַרְץ חֲלָקוֹ מֵאוֹשֶׁר עֹדֵנּוּ כֹאֲבוֹ נִקְמָה רַךְ־פְּאָרָה בְּמַעֲרָךְ
גְּדוֹל הַנּוֹצָה אֶרֶץ הָאֲבֵר כִּנְפֵי נֶשֶׁר וְעַל מִפְרָצֵי יִשְׁכּוֹן כְּבוֹד בְּאַרְץ
יּוֹם עֲשָׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֲדָשׁ שְׁנֵי עֶשֶׂה כִּשְׂא עוֹל בְּנַעֲרֵיו וְלֹא הוֹקִין בְּאַרְץ
בְּפֶטֶר בִּשְׁמֵ"ט הָאוֹרֶךְ יָמִים כְּבוֹד וְעוֹשֶׁר הִ"ה בְּנוֹ הָאֲבֵרֶךְ הַמְנַהֵיג יִשְׂרָאֵל וְנִמְרָךְ
צָדִיקוֹ לִפְנֵי ה' הֵלֶךְ לְאַלְפֵי מַלְיָץ יוֹשֶׁר שִׁמְעוֹן אֵינְנוּ הֵלֶךְ בְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ
בְּשִׁכְבוֹתֶשֶׁמוֹ עָלָיו יִשְׁכּוֹן לְבַט' בֶּשֶׁר בְּיוֹם אֲשֶׁר שָׁבוּ מִתּוֹר הָאָרֶץ
וְרוּחוֹ בִּסְתֵר עָלֶיךָ יִחוּז פְּנִימוֹ יִשְׂרָאֵל חִ"ת מִנְחָם אֲב וּבְנֵי אֲשֶׁר יִמְנָה
רַצְוֵי אֲחִיו בְּעֵינֵי אֵל וְאֵד' טוֹב וּכְשֶׁר לִפְרֵם תִּנְצַב־ה'.

גם שב גם ישיש בגבו לרוץ אורה מישו' ולא נפו רגליו ולא שפך אשר
לשקוד על דלתות בית ה' יום יום לו יוכל להמנות מראשונים עשר
יום סגיר ודלף לא טרדו ולא עצרו נשם ושלג וברד ומי חשר
הגם אם בכותו נאווה קדש בית ועד לחכמים להחויק הומך מאושר
ה"ה הראש והגניד המפורסם סהר"י אשר במוחריר קלונימוס
קלמן גינצבורג, סה איזר ביום כ"ג אדר ראשון יבא שלום
יגוח על משכבו מלאכ"ם שלח באשר (תקנ"א)
(קריה נאמנה 186).

יא) משנת תקמ"ח (1788) נוסח מצבתו של הר"ר בנימין וואלף
ב"ד אשר גינצבורג [לצד 68 הערה 2], הנקבר, כאשר אמרנו, אצל
הגאון ר' דוד ב"ר שמעון ברודא סו"ד בוילנא, ועל כן הנוסח הזה הוא
כעין המשך מנוסח מצבתו של הר"ר דוד הנ"ל; וה"ל :

לעלוי חונה איש אמונה
 והוא עורכו הך בשנה
 אשר צוה שבחו לא לצינה
 לבר בציון שמו לסמנה
 פ"נ הרבני המנהיג מוהר"ר
 בנימין וואלף בהנכיר המפור
 מוהר"ר אשר גינצבורג נפטר
 כ"ו טבת שנת הקס"ח תנצ"ה. (קריה נאמנה 187).

י"ב) משנת תקס"ד (1804) [לצד 68 הערה 1]:

הארי המת,
 איש ישר דרכו הולך נכחו
 ינוח על משכבתו
 וזאת מצבתו
 ה"ה אבינו הרבני מו'
 אהרן יהודה ליב במו' אשר רי"פ
 ונפטר י"ז מנחם אב שנת תקס"ד.
 (נשלח לי ע"י א"א ג"י).

י"ג) משנת תקפ"ג (1823) [לצד 78 הערה 1]:

יפעת המעללים כשרון המפעלים אימו
 הדר החכמה והדר התכונות הלפו ואינמו,
 רמו מכיריו סמו מיודעיו חזו פנימו.
 איככה נהיית ונחלית, תמול דברת אלימו?
 זואפו רוח משפת קדשך נמפת עלימו,
 רבות עשית ליודעך בצרפך מכמא שפתמו.
 בנתיב נעלם בלשון הנבואה תביאמו ותשמעמו.
 מנת חלקך וגורלך שם ערוכה ושמורה
 תבוש פניך במסון עד בואכה אשורה
 בחר תהי נפשך בצרור החיים צרורה.
 ה"ה הרבני המשכיל החכם הישיש
 הנכבד מוהר"ר יהודא אשר במהור"ר
 מנחם מסאלאנט אשר עזב את הארץ
 ביום א' ר"ח סיון שנת תקפ"ג לפ"ק. (קריה נאמנה 262).

י"ד) משנת תרי"ב (1842) (ליצד 71 הערה 9):

(שירי שפת קדש ח"ב ע"ב 12).

ט"ז) משנת תרי"ג (1853) (ליצד 81 הערה 1):

נוסח מצבתו של הר"ר גבריאל יעקב גינצבורג בחומ פארקעת עברי האבן הנצבת על מקום קבורתי.

ויל הסקונן סניד הראשון:

גבר המות על עם אריאל, ויד שר ביעקב וגדול בישראל;
בענן צלמות כסה אור יום, ובכי לילה בבל הערים האל.
רעה אחזה כל עדת יעקב, גדול שברה לא הוכל שאחו,
יחד נגזרו חיי המחיה, אלף וחמש מאות איש — וביהו,
איך אשר ווילנא רכתי ילדה, איך סימפעראפאל העיר קברה?
ליטא שלחה האניה, כרי סין מלאוה, ועל קרים האי נשברה;
ירעשו מקול שברה כל מושבות יעקב, וכל ארצנו תשא קינה,
על כבוד אשר גלה מישראל, והוסר ראש תפארתם במדינה.
קול צדקותיו נשמע ככתוב עמים, ויהללו מעשיו בשערים.
בעלות לחור אורח נכבד לדורות, איך גם הורד חיט לקברים?
במותו — ותחי רוח יעקב, וברוח גבורה קם האיש גבריאל
גדרים להרים בצדקות ועו, אלפי כסף לאלפי ישראל;
גדבה לה' לארבע ערים, חמשת אלפי כסף לכל אחת הנפתי:
פה נולדתי, פה אשה יערהי, פה הון אספתי, ופה נאספתי.
תאב לבנות בית חולים בעיר זו, וידר יעקב אלפי כסף למו,
לא ארכו הימים ויעא יעקב לבנות פה גם בית עולמו.
יושבי הכפרים יוצאי הערים יצא לכם כאשר יצאת,
הי ארון והו הודו! צעק לכם, בזכרם האלף אשר להם נשאת.
על מי לא קם אורך ורוע לצדקה, ולמי לא יחשך יום מוהף;
רבו חסדיך ממלים כפי הסקונן מטורי האבן ומעפרותיך.
צדקת הבן אך הגיד חסדי אב, ומעלליו ימלל חסד יחודי,
גם יחידו ביר צדק בעמו וכעמים רבים, גם זכר צדיק לפולידו,
ה"ה יקר כבוד אבינו

הנזר והעמרה לראשנו, וראש בית אב לכל משפחתנו,

הרבני הגביר אשר הוקם ועלה, אשר ברכו ה' בעושר וגדולה,

וינשאחו מכל אחיו למעלה, הנקרא בשם הבור והטהרה:

אורח נכבד להורותיו כבוד שמו וזכרו לתהלותיו,
מו נבריא יעקב במוה נפתלי הערץ גינצבורג ועלולה,
מילידי עיר ווילנא המהוללה, ממשפחת קלאצקא הגולה,
אשר כבוד אומר כלה.

מצד השני:

המקוננות:

ווילנא קול תתן: „בן במני הבי!“
קול וויטעבסק בא: „תני איש כלולתי!“
קול קורא סקאמניץ: „השיבי תושבי!“
ותען סימפער אפאל: „הנו בקברותי!“
כלנה:

אבן תועק מקיר

גם מקירות לב האבן,

כי הרעה במות הנביר

כל לב אנוש הלא יבין.“

מצד השלישי:

המקונן:

גלי עפרות ואבני הקברות יחילו מקולות פה יאוינו,
יחוד, אבל יחידך פה, וקול המון רב קוראים „הו אבינו!“
נורא קול נהי שתי כנותיך, וכל כנות ישראל סככות על אביהן,
צרת רבים ות הסות, כי מצרות רבות לקח את אחיהן,
בעוד לא שבת איך שבת, לא מלאו ימיד ומלאה ארץ אבליך,
השבעת רבים ולא שבעת ימים, הרוות דשן ויבש מלך?
רותה על כן אדמת קברך מרמעה, ואבן מצבתך שחקו מים,
גשם רמעותיני יורד על שדך, ואשר זרעת פה תקצור בשמים.“
(שירי שפת קדש ח"ב 260).

מצד הרביעי תרחת המונת אניה טבעת בים והתין נשבר, ומתחתיה
תקנה הואת:

תאניה לאנשה

רב החובל עבר

וגם תרנך נשבר

וקהלך מהוככי

הנם יוצאים בכבי.

זכרון ליום אחרון

ויהי כמשלש שנים לשבתו בעיר אשר היתה מוחרתו,
ועל כל המחוז פשמה מלאכתו, ושלמים וכן רבים היו משמעתו,
ויהי ביום אחרון בחלותו, ויכר בנפשו כי קרוב מותו
ויסתר ויקרא ויצו אל ביתו,

לכנו יחידו ההולך בנתיבותיו, ואל הכבודות שתי בנותיו,
ויפקוד גם את בת חורגתו בשלשת אלפי ר"כ כ"ד נדיבתו,
ואחר צוה להלבישו חיש לבנים, וישת אל השמים פנים,
ויחל להתודות בתשובתו, וברברו קרבה עת צאת נשמתו,
והצא רוחו בצאת שיחו: תהי נא מיתתי כפרת המאני"
ויגוע בנחת כהולך לישון, באור ליום ג' כ"ד לחדש הראשון,
ולמחר בעצם היום שב עפרו לאדמתו, אחרי שזכו לאל אמנתו,
והוא כבן ששים שנה, בשנת יצאה רוחו ע"פ אל אמונה (לפ"ק)
היא שנת ה' אלפים תרי"ג ליצירה; בצרור החיים תהי נפשו צרורה".
(נשלח לי עיי א"א נ"י).

מ"ו) משנת תר"ז (1846) (לצד 115, הערה 2):

אבן מצבת קבר

לראש סופרי לשון עבר

כי זה השוכן פה בזה הקבר

רוצה דעת הולך פה בדומיה

דרוש ידרש נא יקרא זה הגבר

כל המורים אשר עינו צופיה

יכאב לבו תדמע עינו לשבר

אשר השברה הבת העבריה

הן פה שוכן הנכבד אין לו חבר

ראש הסופרים בשפה העבריה

באסף עם מותו כל טוב משפם עבר

גלה כבוד מעמו עף אל עבר

יחד תום ויושר עינם בוכיה

נצבים נדהמים על זה הקבר

B

896.

896.